

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Н. В. Павліха

І. В. Кицюк

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

МОНОГРАФІЯ

Луцьк
Вежа-Друк
2014

УДК 330 (477)
ББК 65.9 (4УКР)-132

П 12

Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 9, від 27 березня 2014 р.)

Рецензенти:

Тарнавська Н. П. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту організацій та інноваційного підприємництва Тернопільського національного економічного університету;

Павлов В. І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та економіки природокористування Національного університету водного господарства та природокористування;

Ходжаян А. О. – доктор економічних наук, головний науковий співробітник відділу енергетичної політики та енергетичної безпеки Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Павліха Н. В.

П 12 Управління конкурентоспроможністю національної економіки: регіональний вимір : монографія / Наталія Володимирівна Павліха, Ірина Василівна Кицюк ; відп. ред. Н. В. Павліха. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014 – 184 с.

ISBN 978-617-7181-34-6

Розкрито теоретико-методологічні засади управління конкурентоспроможністю національної економіки. Здійснено порівняльний аналіз рівнів конкурентоспроможності регіонів України й визначено фактори, що впливають на неї. Обґрунтовано напрями вдосконалення управління конкурентоспроможністю країни та її регіонів.

Видання рекомендоване науковим працівникам, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів, спеціалістам державних і регіональних органів управління, місцевого самоврядування та підприємницьких структур, а також широкому колу читачів, котрі зацікавляться питаннями управління конкурентоспроможністю економіки країни та її регіонів.

УДК 330 (477)
ББК 65.9 (4УКР)-132

ISBN 978-617-7181-34-6

© Павліха Н. В., Кицюк І. В., 2014

© Маліневська І. П. (обкладинка), 2014

Вступ

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи управління конкурентоспроможністю національної економіки

- 1.1. Еволюція теорії про конкурентоспроможність національної економіки
- 1.2. Сутність управління конкурентоспроможністю економіки країни та її регіонів
- 1.3. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності країни та її регіонів

Розділ 2. Особливості управління конкурентоспроможністю національної економіки в період її трансформації

- 2.1. Сучасні тенденції управління конкурентоспроможністю національного господарства
- 2.2. Порівняльний аналіз рівнів конкурентоспроможності регіонів України
- 2.3. Визначення факторів конкурентоспроможності регіону

Розділ 3. Удосконалення процесу управління конкурентоспроможністю національної економіки

- 3.1. Стратегічні напрями вдосконалення управління конкурентоспроможністю економіки країни та її регіонів
- 3.2. Упровадження інноваційних форм управління конкурентоспроможністю регіону
- 3.3. Оптимізація процесу оцінки конкурентоспроможності національної економіки

Висновки та пропозиції
Бібліографія

ВСТУП

Тенденції глобальних економічних процесів, що активізувалися на межі століть, викликали сплеск академічної та політичної уваги до проблем конкурентоспроможності. Процеси регіоналізації й інтеграції сприяють активізації ролі регіонального фактора в системі світогосподарських зв'язків, надаючи при цьому регіонам країни статусу самостійних суб'єктів світового ринку.

Україна пройшла початковий етап становлення ринкового саморегулювання та отримала статус країни з ринковою економікою. Однак процеси ринкових трансформацій у країні вимагають виконання низки важливих завдань, зумовлених суспільно-політичною нестабільністю, наявними структурними, галузевими й регіональними диспропорціями, наслідками світової фінансової кризи та економічного спаду.

Забезпечення належного рівня розвитку національної економіки й зайняття Україною гідної ніші на міжнародній арені залежать не лише від певних географічних, історичних, соціально-економічних та інших умов, як екзогенного, так і ендегенного характеру, а й, насамперед, від ефективності управління конкурентоспроможністю національної економіки.

Недостатньо дієві в сучасних умовах механізми управління конкурентоспроможністю економіки України, що засвідчують диспропорції рівня конкурентоспроможності в різних регіонах країни. Слід звернути увагу на необхідність поетапного формування моделі конкурентоспроможної національної економіки, що сприятиме завершенню переходу від планової економіки до вільного ринку й успішній інтеграції у світогосподарський простір. Це обумовлює потребу розробки напрямів і механізмів удосконалення управління конкурентоспроможністю національної економіки на рівні країни та її регіонів.

Проблеми конкурентоспроможності національної економіки досліджували такі зарубіжні вчені, як Г. Азоев, Ж. Вальтер, Р. Вернон, Г. Грубел, Г. Д. Джонсон, Д. Кісінг, П. Кругман, В. Леонт'єв, С. Ліндер,

Е. Менсфілд, Б. Олін, М. Портер, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, Д. Сакс, П. Самуельсон, Д. Сепік, А. Сміт, Р. Солоу, Р. Фатхутдінов, Ф. Хайек, Е. Хекшер, Дж. Хікс, Й. Шумпетер, А. Юданов й ін. Серед українських науковців цій проблематиці присвятили свої праці О. Агафоненко, О. Амоша, Л. Антонюк, Я. Базилюк, В. Безугла, Я. Белінська, В. Будяков, В. Василенко, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Губський, В. Дергачова, М. Диха, Я. Жаліло, Д. Лук'яненко, С. Маяковський, А. Мокій, В. Павлов, С. Соколенко, Н. Тарнавська, А. Ткачук, В. Толкованов, А. Ходжаян, О. Шнипко, Л. Яремко та інші.

Доцільно відзначити, що в науковій літературі розкрито різнопланові питання щодо теоретичних основ й узагальнення досвіду забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Проте наявні наукові розробки не охоплюють усього комплексу теоретико-методологічних і практичних завдань щодо управління конкурентоспроможністю на державному та регіональному рівнях. Тому потрібно розробити організаційно-економічні засади вдосконалення управління конкурентоспроможністю національної економіки в регіональному вимірі.

Мета наукової розвідки – обґрунтування теоретико-методологічних засад управління конкурентоспроможністю країни та її регіонів в умовах ринкових трансформацій національного господарства.

У процесі монографічного дослідження управління конкурентоспроможністю національної економіки:

- розкрито еволюцію теорії про управління конкурентоспроможністю національної економіки;
- визначено сутність і зміст конкурентоспроможності економіки країни та її регіонів;
- узагальнено методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності країни і її регіонів;
- висвітлено сучасні тенденції управління конкурентоспроможністю національного господарства;

- проаналізовано рівні конкурентоспроможності регіонів України й визначено фактори, що впливають на неї;
- сформовано стратегічні напрями вдосконалення процесу управління конкурентоспроможністю економіки країни та її регіонів;
- здійснено обґрунтування впровадження інноваційних форм управління конкурентоспроможністю регіону та оптимізацію процесу оцінки конкурентоспроможності національної економіки.

Монографічне дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за темами: «Трансформація зовнішньоекономічної діяльності України в умовах реалізації європейського вибору», «Євро регіон „Буг“: передумови та стратегічні пріоритети сталого просторового розвитку», «Євро регіон „Буг“: ринкова трансформація в умовах міжрегіональної інтеграції».

Видання рекомендоване на науковим працівникам, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів, спеціалістам державних і регіональних органів управління, місцевого самоврядування та підприємницьких структур, а також широкому колу читачів, котрі цікавляться питаннями управління конкурентоспроможністю економіки країни та її регіонів.

Автори, здебільшого дотримуючись загально визнаних поглядів учених на процеси управління конкурентоспроможністю національної економіки, намагалися висловити й власне бачення розв'язання цієї проблеми в регіональному вимірі. Просимо читачів надсилати свої пропозиції, зауваження за адресою: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Еволюція теорії про конкурентоспроможність національної економіки

Набуття Україною статусу країни з ринковою економікою – важливий момент для поглиблення взаємодії нашої держави з іншими країнами та її гармонійного входження у світовий економічний простір. Це потребує активізації ринкових перетворень, що, зі свого боку, вимагає приділення максимуму уваги тим процесам, які відбуваються на ринку, насамперед стосовно конкуренції.

Застосування конкуренції та конкурентоспроможності як мікроекономічних категорій, критерію якісної характеристики ринкових відносин між суб'єктами господарювання в подальшому було поширено на відносини, що склалися між суб'єктами вищих рівнів економічної системи. Глобальні світові процеси, що активізувалися на межі століть, призвели до посилення конкурентних відносин не тільки між окремими товаровиробниками, а й між країнами та їхніми регіонами, висуваючи для них усе вищі вимоги стосовно конкурентоздатності, що виступає основоположною умовою соціально-економічного розвитку.

Отже, конкуренція як центральний механізм ринкової економіки охоплює різні рівні ієрархії економічної системи – мікро-, мезо-, макро- й мегарівні. Л. А. Яремко зазначає: «В умовах ринкової економіки основною передумовою успіху діяльності людини, підприємства чи території є конкурентоспроможність. Це абсолютний закон комерційної поведінки» [158, 72].

Відзначається, що «у ринковій системі господарювання категорія конкурентоспроможності є однією з головних, оскільки в ній сконцентровано виражаються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-

управлінські, маркетингові можливості як окремого суб'єкта господарської діяльності, так і економіки країни, її регіонів» [162].

На переконання авторів [178, 41], конкурентоспроможність – одна з найважливіших складових частин дослідження ринкових відносин, орієнтир формування економічної політики.

Окрім того, слід зауважити, що «трансформаційна» тематика серед відомих вітчизняних науковців домінувала в працях 1990-х – початку 2000-х рр., а пізніше акценти змістилися на проблематику інноваційного розвитку й конкурентоспроможності [99, 310].

Відтак, в останній час конкурентоспроможність набула більшого значення, аніж просто «модної концепції» [29, 135]. На думку С. Гареллі, «конкурентоспроможність стала в економіці тим, що і гравітація у фізиці – це одна із важливіших сил, яка, виказуючи вплив, формує сучасність нашого світу, це сила, яку не можна не враховувати» [75, 126.].

Категорія конкурентоспроможності загалом відображає в загальному розумінні позиції суб'єктів ринкового господарювання в процесі їх взаємного функціонування та, зокрема, конкурентних відносин.

В умовах сьогодення за рахунок своєї комплексності й багатогранності показник конкурентоспроможності використовують для характеристики розвитку економічної системи будь-якого рівня, що особливо важливо для транзитивних економік постсоціалістичного типу, до яких належить і економіка України.

Оскільки конкурентоспроможність – ринкова категорія, то в умовах ринкових перетворень їй також притаманний перехідний характер її сутностей, що зумовлюється впливом тих чи інших факторів. Як указується в праці [36], «...зміни в ринковому середовищі супроводжуються появою нових напрямків та теорій, які дають змогу характеризувати поведінку різних суб'єктів господарювання, визначити ступінь втручання держави у різні економічні процеси та явища, оцінювати рівень розвитку конкурентного середовища і т. п.».

Для розробки дієвого механізму управління конкурентоспроможністю національної економіки в умовах її ринкових трансформацій необхідний розгляд наявних теорій і концепцій конкурентоспроможності. Поняття конкурентоспроможності – це результат довгої історії думок, які дали змогу визначити різні аспекти цього більш модернового й комплексного поняття. Інтерес до дослідження економічної категорії «конкурентоспроможність» посилювався з 70-х рр. ХХ ст., що пов'язано з формуванням «постіндустріального суспільства».

Дослідження конкуренції та конкурентоспроможності завжди займало виключно важливе місце в економічній теорії. Загалом, наукові дослідження, пов'язані з поняттям «конкуренція», так чи інакше, засновані на синтезі вже наявних теоретичних розробок (як на рівні мікроекономіки, так і на макроекономічному). Узагальнення мікроекономічних теорій, концепцій і наукових шкіл лягло в основу загальної теорії конкуренції фірм; а подібні узагальнення макроекономічних теорій, що так чи інакше пов'язані з вивченням конкуренції на рівні окремих країн, знайшло своє відображення у відомих теоріях міжнародної конкуренції (наприклад теорії конкурентоспроможності націй М. Портера). Сфера ж сучасних конкурентних відносин активно включає й суб'єкти мезомасштабу – регіони.

В економічній науці немає точних відомостей стосовно того, хто та коли вперше запровадив у науковий обіг термін «конкуренція». Перші ґрунтовні дослідження питань, що стосуються забезпечення конкурентоспроможності й привабливості країн, зростання їхнього національного добробуту, належать іще до часів розквіту школи меркантилізму (кінець XV – початок XVIII ст.), представники якої (Т. Мен, Дж. Стюарт, У. Петті та ін.) вважали, що джерело багатства території полягає в нееквівалентному обміні. У період меркантилізму багатство території визнавалося головним критерієм конкурентоспроможності, однак інструменти школи меркантилістів були здебільшого направлені на

обмеження конкуренції, а не на її стимулювання, підвищуючи при цьому політичну й економічну взаємозалежність країн.

Однак найбільш глибоке та системне дослідження сутності конкуренції й конкурентних відносин знайшло своє відображення в межах класичної та неокласичної економічних шкіл, адже саме економісти (Р. Кантільйон, Дж. Стюарт, А. Сміт і Д. Рікардо, а також їхні послідовники – Т. Мальтус, Дж. Мілль, У. Сеніор, Ж. Б. Сей та ін.), праці яких прийнято вважати основоположними в становленні класичної економічної теорії, здійснили суттєвий прорив у визнанні самого феномену конкуренції й постановці питання щодо конкурентоспроможності країн і регіонів на системну наукову основу.

Уперше феномен конкуренції теоретично обґрунтовано та узагальнено завдяки дослідницькій діяльності А. Смітом у науковій розвідці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.), де визначено конкуренцію як одну з найважливіших передумов забезпечення зростання добробуту націй (країн). Учений ототожнив її з «невидимою рукою» – автоматично рівноважним механізмом ринку, ураховуючи той факт, що конкуренція повинна урівноважувати приватні інтереси й економічну ефективність [3]. Теорії А. Сміта та Д. Рікардо стали фундаментальною науковою основою для формування загальної теорії конкуренції і її подальшої спеціалізації в рамках наступних напрямів: теорії конкуренції фірм, теорії міжнародної конкуренції та теорії міжрегіональної конкуренції.

Уперше поняття «конкурентоспроможності» введено наприкінці 1970-х рр. М. Портером, який визначає його як рентабельність і продуктивність використання ресурсів. Із середини 1990-х рр. цей термін став активно досліджуватися вітчизняними вченими-економістами. Поняття конкурентоспроможності, запропоноване М. Портером та іншими авторами, охоплюють різні її аспекти та, як правило, доповнюють одне одного. На думку М. Портера, конкурентоспроможність – це властивість товару,

послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з наявними там аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб'єктами ринкових відносин [154].

Вивченню окремих питань конкурентоспроможності країн і регіонів присвячено також роботи авторів геополітичних теорій та концепцій, серед яких варто відзначити теорію просторового росту держав Ф. фон Ратцеля, «органічну» теорію держав Р. Челлена, теорію «Середньої Європи» Ф. Наумана та концепцію «Хартленда» Х. Маккіндера.

З огляду на дослідження сутності конкурентоспроможності національної економіки, у межах нашої роботи слід назвати «органічну» теорію держав, у якій, розкриваючи сутність конкуренції за простір, Р. Челлен має на увазі не лише життєвий простір, а й забезпечення доступу до природних ресурсів, стратегічно важливих географічних об'єктів і т. д. [148].

Серед послідовників Ф. Ратцеля та Р. Челлена, а також із більш пізніх авторів у сфері геополітики, котрі займалися дослідженням питань стосовно конкурентних відносин на міждержавному й на міжрегіональному рівнях, слід назвати К. Хаусхофера, Ф. Наумана, Х. Маккіндера, Н. Спайкмена, С. Коена, Г. Кіссінджера, П. Де ла Бланка, П. Гаула, Ф. Фукуяму, І. Валлерстайна та ін. Однак питання конкуренції в працях зазначених авторів розглянуто в контексті всесвітньої конкуренції й суперництва макрорегіонів, маючи в своїй основі більше політичне та етнокультурне підґрунтя, аніж економічне [168, 94].

Вагомий внесок у формування науково-теоретичної й методологічної бази теорії конкуренції здійснили також автори економіко-географічних теорій, концепцій і моделей, у межах яких розглянуто особливості географічного положення економічних об'єктів, і факторів, що впливають на їх ефективність. До них належать класичні теорії розміщення (теорії сільськогосподарського штандарту І. Г. фон Тюнена, раціонального штандарту промислового підприємства В. Лаунхардта, центральних міст

В. Кристаллера, розміщення промислових підприємств А. Вебера, у яких ключову увагу приділено географічним та економічним факторам (розмірам і структурі затрат) розміщення й функціонування економічного об'єкта (підприємства, району, регіону). Фактично, «штандортні» теорії стали основою для формування й розвитку більш пізніх і сучасних концепцій та теорій, що формували теорію конкуренції, теорії просторової організації й загальної економічної рівноваги У. Айзарда, А. Льоша та ін.

Якісний стрибок у розвитку загальної теорії конкуренції й формуванні основ теорії міжрегіональної конкурентоспроможності відбувався із 30-х рр. до середини ХХ ст., коли активно почали розвиватися науково-методологічні підходи у сфері просторового планування, регіональної та галузевої економіки. На цьому етапі відбувалося поглиблення спеціалізації й диференціації наукових теорій, що призвело до появи великої кількості вузькоспеціалізованих теорій. У межах цього етапу варто виділити два спеціалізованих напрями, що кількісно відрізняються один від одного, – «просторовий» і «неотехнологічний».

Поява неокласичного й технологічного напрямів дослідження теорії конкуренції прийшлося на 30-ті рр. ХХ ст. і післявоєнний період, розвиток якого обумовлений, з одного боку, маржинальною революцією в економічній науці, з іншого – другою технологічною революцією у світовій економіці, пов'язаною з удосконаленням методів управління, упровадженням процесів автоматизації й технологічних нововведень. Цей період характеризується переходом від «сфери виробництва» до «сфери масового попиту», а потім – до «сфери індивідуального попиту». Почали повною мірою проявлятися процеси інтернаціоналізації економіки, що призвело до появи та бурхливого розвитку транснаціональних корпорацій (ТНК) техніко-споживчого, а пізніше – глобального типу. Окреслений напрям у плані розвитку науково-методологічної бази теорії конкуренції характеризується активним розвитком її західної школи, появою великої кількості теоретичних розробок у межах неокласичної економічної теорії (та особливо зі сторони її неотехнологічного

напрямку) таких авторів, як А. Маршал (теорія вартості й концепція граничних витрат виробництва), Дж. Б. Кларк, Е. Чемберлен (теорія монополістичної конкуренції), Дж. Робінсон (теорія недосконалої конкуренції), Е. Хекшер та Б. Олін (теорія співвідношення факторів виробництва), П. Самуельсон (теорія специфічних факторів торгівлі), Р. Вернон (теорія життєвого циклу товару), М. Познер (теорія технологічного розриву), Б. Баласса (теорія внутрішньогалузевої торгівлі), П. Кругман (теорія зниження витрат) й ін. Саме неокласичні та неотехнологічні теорії й концепції формують науково-теоретичну базу сучасної міжнародної торгівлі та глобалізації.

Глобалізація й процеси, що її супроводжують, певною мірою знівельовали вагомість такої традиційної переваги, як географічне розміщення, тобто безпосередньої близькості до ресурсів, інфраструктури тощо. Однак «компанії так чи інакше розташовані і працюють у локальному просторі, який, втрачаючи географічний сенс, набуває сенсу середовища, зокрема бізнес-середовища, яке описується не географічними характеристиками, а суто економічними: діловий клімат, інвестиційна привабливість, захищеність прав власності, рівень безпеки, близькість до науково-освітніх центрів, наявність кваліфікованого персоналу, позитивні демографічні тенденції тощо». Це вимагає найефективнішого використання територіального (регіонального) потенціалу. Отже, «глобальна конкурентна боротьба точиться навколо кожної локальної території (регіону), де сформований сприятливий діловий клімат». У цьому й полягає новий парадокс: «Глобалізація підвищує значимість локалізації» [101, 7]. Підтвердженням цього може стати твердження, сформульоване на конференції в Ріо-де-Жанейро: «Думай глобально – дій локально».

У нових умовах глобалізації ключовою одиницею постає національна економіка, адже в локалізованих територіях створюється значна частка доданої вартості. Саме тому ця економічна категорія потребує поглиблення дослідження.

Слід зазначити, що поняття «національна економіка» вживається досить часто, однак і в контексті різного характеру, а також зазвичай стає об'єктом інтерпретацій. Саме тому більшість авторів намагаються розглядати це поняття по-своєму. Із появою нових концепцій і категорій воно щоразу модифікується, по-новому прилаштовуючись до нових потреб та вимог.

Базовою науковою основою теорії «полюсів росту», яку висунув Ф. Перу в другій половині 40 – на початку 50-х рр. ХХ ст., стала гіпотеза про нерівноправність економічних суб'єктів (компаній, регіонів, країн) та визначальне значення галузевої структури економіки регіону, між- і внутрішньогалузевих зв'язків у його конкурентоспроможності, яка втілилася в «концепції домінування». Автор певним чином протиставив свою «концепцію домінування» поглядам послідовників неокласичної теорії й моделі досконалої конкуренції. Він стверджував, що «...механізм вільної конкуренції не виконує роль більшу, ніж регулятора рівноваги.... Ринок структурно перетворений монополіями та втручанням інших інститутів» [7].

Ф. Перу запропонував концепцію загальної рівноваги, у якій провідного значення надає активному агенту (фірмі, компанії чи державі), що виконує певні економічні функції й діє відповідно до конкретної стратегії. Поведінка цього агента обумовлена не механізмами ринку, а співвідношенням у розстановці сил між іншими економічними агентами. На основі цього науковець обґрунтував посилення впливу держави на економіку, тим самим зближуючи свою позицію з кейнсіанською теорією, одночасно та навмисно посилюючи роль держави в управлінні соціально-економічними процесами. Такий підхід, із погляду неокейнсіанських доктрин державного регулювання національної економіки, більш відомий під назвою «державного дирижизму», заснованого на методах індикативного планування й активних діях держави як рівноправного суб'єкта ринкових відносин.

Ф. Перу розглядав як основний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки довгострокову державну економічну стратегію, яка повинна враховувати такі фактори, як монополістична

конкуренція, державне підприємство, конфлікти між власниками й найманими робітниками. Застосовуючи свою концепцію для післявоєнного відновлення економіки Франції, учений в цілях отримання максимального ефекту від реалізації державної економічної стратегії запропонував використовувати принцип вибірковості – тобто вибрати «привілейовані точки застосування сили», які він назвав «полюсами росту» [7].

Згідно з теорією «полюсів росту», у країні особливу роль відіграють лідируючі галузі (за Ф. Перру, «пропульсивні»), райони, розміщення яких стають центрами тяжіння факторів виробництва, забезпечуючи найбільш ефективне їх використання [220].

Ж. Б. Будвіль, поширюючи цю гіпотезу на територіальні утворення, показав, що функції «полюсів росту» можуть виконувати не тільки галузі, але також міста й регіони за рахунок концентрації на своїй території виробництв, що визначають НТП і створюють сталий попит, який поширюється на фактори виробництва.

Подальший розвиток теорії «полюсів росту» відображено в роботах Х. Р. Лаусена й П. Потье, які конкретизували їхню сутність і сформулювали основні їхні характеристики як центрів, здатних створювати особливі умови економічного росту та транслювати імпульси розвитку для інших територій. Х. Р. Лаусен пов'язав поняття «полюс росту» з експортною спеціалізацією території й кон'юнктурними факторами, а також обґрунтував важливість міжгалузевих зв'язків, як «ліній передачі імпульсів росту». Роботи П. Потье дали змогу підвищити не лише науково-теоретичну, а й прикладну значущість теорії «полюсів росту» через обґрунтування кількісних і функціональних зв'язків «полюсів росту» між собою, формуючи певний економічний каркас території (коридори розвитку) [39, 87].

Теорія «полюсів росту», що отримала широке розповсюдження в середині ХХ ст., із другої половини 90-х рр. ХХ ст. зацікавлює наукову громадськість та органи державного управління. Загалом, у низці країн ЄС і в Україні застосування основних положень теорії «полюсів росту» й концепції

«державного дирижизму» покладено в основу розробки та реалізації економічної політики, направленої на розв'язання завдань модернізації галузевої та відтворювальної структур національної економіки, зміцнення конкурентоспроможних позицій країни на зовнішніх ринках в умовах глобалізації.

«Полюси росту» виступають центрами підвищення конкурентоспроможності економіки країни, її регіонів. Ідеї «полюсів зростання» реалізуються під час створення вільних економічних зон, технополісів, технопарків [101, 44]. «Полюси росту» – оптимальна основа для створення кластерів, що підтверджує аналіз досвіду багатьох країн.

Переважно «полюсами конкурентоспроможності виступають обласні адміністративні центри, але, розглядаючи стратегічні плани розвитку регіону, доцільно виділяти такі центри й на нижчих ієрархічних рівнях. Особливо актуальне створення подібних полюсів на рівні малих міст і сільських поселень. Для цього потрібно комплексно проаналізувати ресурсний потенціал територій та визначити перспективи його активізації» [101, 44].

Багато паралелей з теорією «полюсів росту», із погляду дослідження джерел конкурентоспроможності, має теорія просторової «дифузії інновацій», запропонована Т. Хагерстрандом і розвинута П. Хаггетом. Під «дифузією інновацій», згідно з Т. Хегерстрандом, розуміємо «розповсюдження, розсіювання по території різноманітних економічних інновацій – нових видів продукції, технологій, організаційного досвіду тощо» [39].

Із погляду розвитку теорії про управління конкурентоспроможністю національної економіки в регіональному вимірі важливе місце займає теорія міської агломерації Х. Річардсона, у межах якої зазначено, що основним фактором росту виявляється скупчення виробничої діяльності в містах – великих промислових центрах, своєрідних «точках росту» [34; 236]. Згідно з цією теорією, агломераційна економіка стимулює науково-технічний прогрес

(НТП) та зростання продуктивності праці, здійснюючи вплив на процеси розміщення підприємств [34].

Доповненням цієї теорії виступає теорія «центр-периферія» Дж. Фрідмана, що пропонує спосіб періодизації формування агломерації та вивчає аспекти просторової взаємодії центрів і «полюсів росту».

Найбільш значний вклад у дослідження конкуренції й конкурентних відносин у цілому та управління конкурентоспроможністю національної економіки, зокрема, на сучасному етапі зробили автори теорій міжрегіональної конкурентоспроможності в умовах глобалізації, концепцій ланцюга додавання вартості, кластерних, людського розвитку, економіки знань й інших (Б. Гаррет, Дж. Даннінг, Г. Джерефі, П. Дюсож, Р. Каплінські, Ф. Котлер, М. Лоренц, П. Аскел, М. Портер, С. Розенфельд, М. Сімагуті, М. Сторпер, Д. Хамфрі, Е. Шмітц, М. Енрайт, Р. Солоу, Е. Денісон, М. Туган-Барановський, Д. Журавський, М. Вольський, Л. Семів та ін.).

Зокрема, М. Портер, проаналізувавши діяльність держави як суб'єкта регулювання в умовах соціально-ринкового та глобального суспільства [155], обґрунтував концепцію зростання ролі державного регулювання, в основу якої покладено тезу про те, що перспективні конкурентні переваги створюються не ззовні, а на внутрішніх ринках. І розширене ринкове регулювання потрібне насамперед усередині країни для досягнення основної мети державного управління – забезпечення конкурентоспроможності країни та окремих галузей її господарства [210]. А вже у 70–90-х рр. ХХ ст. в країнах Західної Європи й Америки прокотилася масштабна хвиля адміністративних реформ, у центрі яких постала проблема підвищення ефективності систем державного управління за допомогою перебудови бюрократичних підходів на більш адекватні методи, запозичені з практики ведення бізнесу. З'явилося поняття державного менеджменту. На відміну від традиційного державного управління, заснованого на контролі й передбачуваності результатів, новий менеджеріальний підхід уможливорює створення на державному рівні адаптивні системи, здатні народжувати інновації у відповідь на суспільні

запити. Критерієм ефективності державного управління стало не дотримання інструкцій, а досягнення результату [125].

Умови ринкових трансформацій національної економіки (особливо в контексті її глобалізації) вимагають посилення функцій державного регулювання. Держава «неодмінно повинна виступати або прямим економічним регулятором, або гарантом деяких форм регулювання» [167, 65–82].

Автори [49, 234] стверджують, що «для підвищення конкурентоспроможності економіки країни, переходу вітчизняної економіки на якісно новий етап розвитку потрібно сформувати дієву систему (концепції, стратегії, механізми й ін.) державного управління, направлену на реалізацію політики перерозподілу ресурсів на користь інноваційного розвитку через розгортання сучасних науково-технологічних систем, наукоємних галузей, упровадження прогресивних нововведень, формування попиту на інтелектуаломістку продукцію; потрібно створити сприятливі ринкові умови та інтенсифікувати зусилля в тих сферах, де існують «провали» вільного ринку, розвитку інституційної системи країни».

В основу сучасних теоретичних поглядів на конкурентоспроможність покладено необхідність створення інноваційних конкурентних переваг різного рівня (починаючи від глобального, макрорегіонального й ін.), що базуються на нематеріальних факторах розвитку («економіці, що ґрунтуються»; спільному інформаційному просторі; мережевих можливостях поширення знань і технологій, що сприяють появі синергетичних ефектів та нових комбінацій факторів виробництва), які сприяють інноваційній діяльності, а регіон досліджується як багатофункціональна та багатоаспектна система.

Науковою базою вчення про конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації є концепція конкурентного регіоналізму, розроблена М. Тітінгом і Дж. Логліном. С. М. Писаренко стверджує, «що конкурентний регіоналізм – це складова інтеграційних процесів» [162].

Отже, в умовах сьогодення концепція конкуренції на рівні держави все більше дезагрегується й переноситься на регіони, підвищуючи їхню роль у забезпеченні конкурентоспроможності національних економік і формування нової парадигми розгляду регіону як економічного агента й суб'єкта конкурентної взаємодії, у процесі якого відбувається відкриття нових можливостей регіонального розвитку. Як своєрідний економічний суб'єкт, регіон застосовує інноваційні підходи, щоб перемогти у конкурентній боротьбі [45]. Огляд трактувань поняття «конкурентоспроможність регіону» розглянуто в додатку А, що свідчить про те, що найважливішим критерієм конкурентоспроможності має виступати саме рівень якості життя населення країни та її регіонів.

Так, за визначенням Ради США з конкурентоспроможності, «конкурентоспроможність – це не дешева робоча сила, не найбільша частка експорту й навіть не найшвидше економічне зростання. Це створення умов, за яких компанії та громадяни можуть працювати найбільш продуктивно, унаслідок чого розмір зарплат і прибутки від інвестицій дають змогу підтримувати привабливий рівень життя» [29].

У сучасних умовах розвиток суспільства значною мірою орієнтується на зростання рівня добробуту громадян, що можливо лише за умов ефективного функціонування господарського механізму держави. Початок формування в Україні ринкової системи зумовлений необхідністю її розвитку з огляду на вплив на економіку цілого спектра і внутрішніх, і зовнішніх чинників. Основні з них – неможливість функціонування на старих засадах та необхідність модернізації з можливістю інтеграції в глобалізовану світову економічну спільноту [180, 241].

Конкурентоспроможність – це володіння властивостями, що створюють переваги для суб'єкта економічного змагання [35, 68]. Рівень конкурентоспроможності країни в багатьох аспектах вказує на ступінь її соціально-економічного розвитку та свідчить про наявний конкурентний потенціал і фактори, що забезпечують створення конкурентних переваг та

досягнення відповідного конкурентного статусу. Тобто, рівень конкурентоспроможності являє собою об'єктивну можливість та суб'єктивну готовність країни ефективно використовувати й примножувати наявний конкурентний потенціал.

В основу конкурентного потенціалу країни, зазвичай, покладено ресурси (сукупні явища та процеси, властиві для певного регіону), які можуть бути використані для створення конкурентних переваг. Окрім того, від результативності використання конкурентного потенціалу залежить очікувана (або ж досягнута) конкурентна позиція, тобто позиція й роль у національному та світовому господарстві. Конкурентні переваги країни – це сукупність наявних природних, соціально-економічних, науково-освітніх, технічних, інформаційних, культурних й інституціональних умов [1, 153]. Їх виявлення дає змогу оцінити перспективи розвитку країни, що, безумовно, важливе для формування прогнозів розвитку та створення дієвих національних стратегій.

Поняття конкурентних переваг і конкурентоспроможності тісно пов'язані. Конкурентні переваги, що характеризують об'єкти чи суб'єкти господарювання, є факторними ознаками, а конкурентоспроможність – результуючою [171]. Як зазначає Н. Тарнавська, «...конкурентоспроможність суб'єкта господарювання забезпечується його конкурентними перевагами, які є реалізованою компетенцією такого суб'єкта» [198, 16].

На сьогодні відсутнє єдине, загальне трактування поняття конкурентоспроможності національної економіки, що визначається його дискусивністю та багатовимірністю.

В основу теорії про конкурентоспроможність національної економіки покладено визначення Європейської комісії, згідно з яким «Конкурентоспроможність є здатністю виробляти товари й послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків, водночас підтримуючи високий і стійкий рівень доходів населення або, більш загально, здатністю країни, будучи відкритою для зовнішньої конкуренції, підтримувати відносно

високий рівень доходів та зайнятості. Іншими словами, для того, щоб країна стала конкурентоспроможною, потрібно забезпечувати і кількість, і якість робочих місць» [235].

Конкурентоспроможність національної економіки визначається Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) як рівень, на якому країна може виготовляти товари й послуги, що задовольняють вимоги міжнародних ринків, підтримуючи та розширяючи реальні доходи своїх громадян у довгостроковому періоді [162].

За Л. Л. Антонюк, «міжнародна конкурентоспроможність – це здатність країни створити таке національне бізнес-середовище за умов вільного і справедливого ринку, в якому вітчизняні товаровиробники можуть постійно розвивати свої конкурентні переваги та займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку, завдяки: потужному економічному потенціалу, що забезпечує динамічне зростання економіки на інноваційній основі; розвинутій системі ринкових інститутів; володінню значним інтелектуальним капіталом та інвестиційними ресурсами; гнучким реагуванням на зміну світової кон'юнктури та, відповідно до цього, диверсифікацію виробництва, максимально відтворюючи реалізацію національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя населення» [8, 16].

А. О. Ходжаян пропонує розуміти «сутність конкурентоспроможності національної економіки як її здатність в умовах відкритості до зовнішньої конкуренції забезпечувати позитивну макроекономічну динаміку в довгостроковій перспективі, зростання суспільного добробуту і сумісність цілей економічного зростання з іншими потребами суспільства – соціальними, екологічними тощо». При цьому автор зазначає, що «основою формування конкурентоспроможності національної економіки є макроекономічна і соціальна стабільність; збалансований розвиток; адаптованість до зовнішніх шоків і викликів глобалізації» [215].

Автори праці [100, 8]. трактують конкурентоспроможність національної економіки як характеристику положення її товаровиробників на світовому ринку.

Б. В. Губський розглядає «конкурентоспроможність як обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни на внутрішньому та зовнішньому ринках, здатність суб'єктів конкурентної боротьби протистояти міжнародній конкуренції на внутрішньому ринку та ринках інших країн» [41, 41].

Заслуговує на увагу думка, що «у ширшому розумінні конкурентоспроможність сприймається як здатність господарства забезпечувати збалансованість своїх зовнішніх пропорцій та уникати тих обмежень, що зумовлюються зовнішньоекономічною сферою, і як здатність країни самовідтворювати поліпшення своїх світогосподарських зв'язків...» [130, 72]. На думку авторів [100, 9], «предметом конкуренції, відтак, є не безпосередньо продукт, а життєздатність господарства, що найкраще відповідає суті поняття конкурентоспроможності на рівні національної економіки».

І. Бідзюра визначив конкурентоспроможність національної економіки як «економічну категорію, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів соціально-економічних параметрів» [19, 79].

В енциклопедичному виданні запропоновано таке визначення конкурентоспроможності країни: «здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійно зростаючого рівня життя населення. Найважливіша передумова конкурентоспроможності

країни – активна діяльність держави, яка визначає й здійснює стратегію конкурентоспроможності, установлює «правила гри» ринкових відносин» [57].

Конкурентоспроможність – це «системна категорія, обумовлена економічними, соціальними і політичними чинниками, які забезпечують стабільне становище країни або її продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках» [181].

Ураховуючи вищезазначене, конкурентоспроможність країни і її регіонів слід розглядати як інтегральну характеристику соціально-економічного розвитку окремих адміністративних одиниць, що передбачає здатність суб'єктів господарювання створити таке середовище, у якому локальні товаровиробники матимуть змогу нарощувати свої конкурентні переваги й зміцнювати конкурентні позиції на відповідних сегментах національного, світового ринків.

Сьогодні наукові дослідження конкурентоспроможності здійснюються на основі загальних принципів розвитку країни та її регіонів, соціально-економічного зростання й підвищення якості життя людей.

1.2. Сутність управління конкурентоспроможністю економіки країни та її регіонів

Актуальність проблем реальної конкурентоспроможності України на світовому та національному ринках різко зросла в 90-ті рр. ХХ ст., коли лібералізація цін і зовнішньої торгівлі, приватизація державної власності поставила завдання створення необхідних умов щодо входження країни у світовий економічний простір та переходу до функціонування економіки в умовах жорсткої ринкової конкуренції. Відтоді кардинальне розв'язання проблеми національної конкурентоспроможності стало невідривно пов'язане з долею вітчизняної економіки, її ймовірними досягненнями на шляху до ринкового типу господарювання й досягненням більш глибокої та ефективної інтеграції в систему світового господарства [115, 24].

Досвід високорозвинених країн підтверджує те, що соціально орієнтована ринкова економіка забезпечує ефективне здійснення господарської діяльності та високий рівень життя населення. Тому перехід до такої системи – основна мета трансформаційних процесів. Однак трансформація економіки країни від однієї системи до іншої є достатньо тривалим процесом, що вимагає багато часу та зусиль. Серед науковців панує думка, що для формування стійких й ефективних ринкових відносин потрібен період 10–15 років [172, 87].

Трансформація (від латин. *transformatio* – перетворення) – це зміна структури будь-якого об'єкта в межах процесу самоорганізації [59, 325]. Процес трансформації передбачає прагнення поєднати старі й нові форми. Трансформації можуть бути поступальними чи зворотними, системними або безсистемними. Це – багатоваріантний шлях, який не виключає можливості зворотного руху. При цьому він не обов'язково стає негативним. Поняття ж «керована трансформація», що означає «реформування постсоціалістичного суспільства в напрямі західноєвропейської парадигми розвитку», дуже близьке до розуміння модернізації [105, 76].

У науковій літературі існує дві моделі трансформації постсоціалістичної економіки: радикальна («шокова терапія») та поступова («градуалістський підхід»). Першу модель радикального, або «прискореного», розвитку обрали майже всі країни Центральної, Південно-Східної Європи й СНД. Натомість, азійські країни – Китай, В'єтнам, Узбекистан – пішли шляхом поступових перетворень за активного втручання та керівництва з боку держави. Друга модель передбачає здійснення поступової, еволюційної трансформації суспільства («градуалістський підхід») і ґрунтується на інноваціях та інвестиціях у пріоритетні галузі [96].

Основними заходами «шокової терапії» були негайна лібералізація цін; лібералізація валютної системи та зовнішньої торгівлі; відмова від багатьох соціальних програм; жорстка монетарна й фінансова політика; закріплення прав власності та приватизації; податкова реформа в напрямі розширення

податкової бази; відповідний соціальний захист населення; швидке усунення бар'єрів на шляху транскордонного переміщення товарів і капіталів; відмова від директивного планування та перехід до індикативного [77, 344].

Позитивна особливість радикальної концепції – швидка побудова сучасної ринкової економіки. Негативні сторони – дестабілізація фінансової системи країни в процесі лібералізації цін і великий, часто тривалий, спад виробництва через активну боротьбу з інфляцією, зростання безробіття, зниження рівня життя та інші соціальні проблеми [152].

«Градualістська стратегія» ринкової трансформації ґрунтувалася на таких засадах: поступова лібералізація цін; приватизація державних підприємств трьома етапами: мала, середня й велика; збереження на деякий час системи державного управління великими державними підприємствами; збільшення державних витрат, особливо державних інвестицій і в державні підприємства, і в інфраструктуру; регулювання обмінного курсу за допомогою монетарних та немонетарних заходів; проведення експансіоністської грошової політики; збереження в державній власності банківської системи; державний контроль над зовнішньою торгівлею й рухом капіталу. Концепція еволюційного переходу ґрунтується на повільному й послідовному проведенні системних економічних реформ. Позитивна особливість еволюційної концепції – відсутність (або менші, порівняно з іншою моделлю, розміри) спаду виробництва, пом'якшення соціальних наслідків реформ. Негативні сторони – повільні темпи побудови сучасної ринкової економіки в країні [143, 356].

У теорії ринкових трансформацій виділяють такі напрями ринкових реформ [96]:

1. Роздержавлення та приватизація. Основними формами приватизації були викуп, акціонування, безоплатна передача власності із застосуванням чеків, ваучерів. Градуалістська модель передбачала приватизацію в три етапи (мала, середня, велика);

2. Подолання монополізму й розвиток конкуренції. Усувалася монополія держави в більшості сфер і галузей економіки. Демонополізація у сфері виробництва, відносин власності та управління сприяла розвитку конкурентного середовища в країні;

3. Дерегулювання – зменшення ролі держави в господарському житті. Державне регулювання економіки здійснювалося переважно економічними заходами, особливо фінансовими, насамперед через податки та бюджетні витрати, дисконтну ставку й валютний курс; усувалося тотальне директивне державне планування, різко скорочувалася сфера його застосування;

4. Лібералізація цінової політики. Цей напрям реформ відбувався за рахунок відмови від адміністративного регулювання цін (за винятком невеликої групи товарів), контролю за зловживанням монополістів у галузі ціноутворення, зближення світових і внутрішніх цін;

5. Реформування грошово- та фінансово-кредитної політики. У країні створювалася двоярусна банківська система, яка включала центральний та комерційні банки. Центральні банки концентрували свою увагу на формуванні загальнонаціональної фінансово-кредитної та емісійної політики, регулюванні відсоткових ставок, контролі за діяльністю комерційних банків. Також створено фінансовий, кредитний, валютний ринок і ринок цінних паперів;

6. Інституціональна трансформація – це демонтаж старих та створення нових інститутів, тобто формальних і неформальних правил поведінки й організацій. Найважливіші з цих інститутів – інститут приватної власності; нове господарське законодавство, особливо цивільний кодекс; інститут конкуренції; етика господарювання в нових ринкових умовах;

7. Реформування соціальної сфери. Створено нову систему, яка ґрунтувалася на свободі соціального захисту, заснована на свободі економічної діяльності та соціальному партнерстві. Реформовано пенсійну систему, систему обов'язкового медичного страхування, соціального забезпечення, освіти, а також житлово-комунальне господарство.

Стратегія структурної перебудови національної економіки передбачає [153]:

- глибокі структурні перетворення у виробничому комплексі, зростання обсягів виробництва легкої та харчової промисловості, зміни в структурі й спеціалізації індустріального комплексу;
- загальну переорієнтацію господарського комплексу на задоволення соціальних потреб населення;
- прискорений розвиток соціально-культурної сфери, зміцнення власної будівельної бази, зростання обсягів виробництва будівельних матеріалів для забезпечення зростаючих потреб будівельно-монтажних робіт;
- модернізацію територіальної структури, зміцнення транспортних вузлів і комунікацій, створення розвиненої соціальної інфраструктури.

Проблеми реформування економіки на національному та регіональному рівнях – предмет аналізу багатьох авторів. У науковій літературі визначено головні напрями трансформації соціально-економічної політики [28]:

- реструктуризація господарського комплексу та вдосконалення його територіальної структури;
- здійснення ринкових реформ через надання регіону більшої свободи у їх упровадженні й перенесення на регіональний рівень низки важелів державного економічного управління; формування високорозвиненого еколого-економічного комплексу;
- створення високорозвиненої ринкової інфраструктури й перетворення регіону у своєрідний плацдарм для залучення іноземного капіталу в українську економіку, розвиток взаємовигідного співробітництва з європейськими країнами;
- активізація зовнішньоекономічної діяльності, формування мережі спеціалізованих вільних економічних зон, спільних підприємств, технополісів.

У сучасних соціально-економічних умовах, орієнтованих на розвиток ринкового механізму й підвищення самостійності господарюючих суб'єктів і,

відповідно, відповідальності за прийняті рішення, виникає необхідність трансформації механізму управління за такими пріоритетними напрямками [37]:

- узгодження інтересів держави, регіону, галузі, господарюючих суб'єктів і населення, причому загальнодержавні цілі повинні забезпечувати економічні інтереси регіонів;
- посилення орієнтації на розвиток людини, найбільше пов'язане з регіональними аспектами (виховання й освіта; медичне, побутове, пенсійне обслуговування; торгівля тощо);
- створення додаткового рівня управління галузями та міжгалузевими групами господарюючих суб'єктів, що охоплює всі або деякі підрозділи регіонів й орієнтований на підвищення ефективності функціонування регіону на основі розвитку внутрішніх і зовнішніх торговельно-економічних зв'язків;
- підвищення рівня ресурсного самозабезпечення господарюючих суб'єктів за рахунок розширеного використання регіональних резервів.

В умовах ринкових трансформацій національної економіки необхідні теоретичне осмислення та наукове обґрунтування змісту конкурентоспроможності як об'єкта управління.

В умовах глобалізації конкурентоспроможність є імперативом економічної політики й стратегії держави, яка прагне закріпитися в міжнародному поділі праці на стратегічних, із погляду національних економічних інтересів, напрямках. Оцінка конкурентоспроможності економіки, розробка, виконання програм і політика щодо її підвищення офіційно інституціалізовані в багатьох країнах [49, 231].

Не було практично жодного уряду, який би не проголосив підвищення конкурентоспроможності національної економіки одним з основних завдань своєї економічної політики. Саме це зроблено Сполученими Штатами Америки через створення Комісії з питань конкурентоспроможності при Президенті США в 1985 р., а потім і Ради щодо політики конкурентоспроможності в 1986 р. За ними пішли й інші країни, у тому числі

і Європейський Союз, держави-члени якого прийняли в 2001 р. Лісабонську декларацію, у якій конкурентоспроможною визнається економіка, основана на знаннях та здатна до стійкого росту при створенні великої кількості якісніших робочих місць, із більш високим ступенем соціальної єдності [29, 135].

На сьогодні практично у всіх розвинутих країнах створено спеціальні комісії, які здійснюють аналіз стану конкурентоспроможності національної економіки й шукають способи її вдосконалення [49, 231].

І це цілком логічно, адже нині у світі всі конкурують зі всіма. Конкуренція, що є пусковим механізмом ринкової економіки, охоплює кожен рівень в ієрархічній структурі всієї економічної системи та, щоб «вижити» в новому глобальному ринковому середовищі, суб'єктам господарювання не лишається іншого вибору, окрім як прагнути бути конкурентоспроможними.

Сучасний стан розвитку економіки України засвідчує вичерпність можливостей екстенсивного економічного розвитку й необхідність переходу до нових інструментів його прискорення, адекватних станові розвитку світової економіки [192]. Головна ознака сучасної світової економіки – перехід розвинутих країн на інноваційний тип економічного зростання, у якому ринкова економіка поєднується із широким використанням наукового та інтелектуального потенціалу, новітніми технологіями, сучасним менеджментом, постійним професійним розвитком і самовдосконаленням [10].

Слід підкреслити, що трансформація економіки України на ринкових засадах відбувалася на рівні і всієї країни, і регіонів. Зокрема, розширено автономію регіонів, територіально-адміністративних одиниць та місцевого самоврядування. На державному рівні прийнято закони, що збільшували повноваження місцевих органів управління у своєму соціально-економічному розвитку й зовнішньоекономічній діяльності. Саме в ринкових умовах місцеві органи державного управління та самоврядування одержали

нові повноваження в організації, плануванні й управлінні розвитком економіки відповідних територіальних одиниць.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» (від 21 травня 1997 р.) [63] до виключної компетенції районних та обласних рад належали:

- прийняття рішень про об'єднання в асоціації або вступ до асоціацій, інших форм добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування, які представляють спільні інтереси територіальних громад, і про вихід із них;
- затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування.

Прийняття згаданого закону поклало початок реформуванню на регіональному рівні, визначенню функцій і повноважень органів місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями щодо прийняття програм соціально-економічного та культурного розвитку й цільових програм з інших питань місцевого самоврядування, що дало змогу визначати найбільш пріоритетні сфери економічного розвитку регіону виключно на регіональному рівні, урахувавши специфіку кожного регіону, а також розв'язувати наболілі проблеми ближче до джерел їх виникнення [63]. Але під ці нововведення не виділено належних фінансових ресурсів, що призвело до недієздатності місцевого самоврядування. Важливого значення набуло також прийняття Закону України «Про місцеві державні адміністрації» в 1999 р., який визначив функції державних обласних адміністрацій [77].

Закріплення в законодавчому порядку функцій і повноважень органів місцевого самоврядування певною мірою сприяло ринковій трансформації економіки регіонів України, хоча щодо цього наша країна суттєво відстає від країн Центрально-Східної Європи.

В. І. Павлов зазначає, що ринкова політика трансформації спрямована на модернізацію й структурну перебудову виробництва, задоволення соціальних

потреб населення, забезпечення конкурентоспроможності українських товарів на зовнішніх ринках. Вона має важливе значення в подоланні економічної кризи, розвитку ринкових відносин. Важлива роль належить регіонам, де безпосередньо реалізується регіональна політика ринкової трансформації. Але втілення її в життя значною мірою визначається регіональними факторами й передумовами, які сприяють або розвитку ринкових відносин, або гальмують його [140].

Під регіональною політикою ринкової трансформації розуміємо сукупність заходів, спрямованих на здійснення ринкових реформ з урахуванням відмінностей у їхній економічній дієздатності. Її мета – створення належних умов для конкуренції, максимального використання регіональних конкурентних переваг, активізації внутрішніх джерел економічного зростання, створення сприятливого економічного клімату [140]

Саме поняття «регіон» уживається досить часто, однак і в контексті різного виду характеру. Як концепція регіон не є чітко визначений та зазвичай стає об'єктом інтерпретацій, саме тому більшість авторів намагаються розглядати поняття «регіон» зі своєї точки зору. Із появою нових концепцій і категорій це поняття щоразу по-новому модифікується, прилаштовуючись до нових потреб і вимог.

Згідно з останніми нормативно-законодавчими актами України регіон ототожнюється з адміністративною областю [160]. Звернемо увагу, що в нашому дослідженні границі регіону розглядаються як кордони адміністративної області, а його системоутворювальним центром виступає обласний центр.

Процес залучення до конкурентних відносин окремих регіонів країн в умовах ринку загострив потребу формування власної конкурентоспроможності регіону, що, зі свого боку, зумовило необхідність перегляду наявної політики стимулювання регіонального розвитку й забезпечення відповідних конкурентних переваг [102]. У нових умовах глобалізації регіон постає ключовою одиницею, адже саме в локалізованих

територіях створюється значна частка доданої вартості всіх країн, і регіональні умови здебільшого визначають конкурентоспроможність товарів, що виробляються [101].

За словами європейських експертів, саме регіони можуть забезпечити стійкість і поступальний рух країни. Коли більшість економічного навантаження лягає на регіони, від їхньої конкурентоспроможності залежать процеси перебігу ринкових трансформацій країни загалом, забезпечення сталого економічного зростання й покращення якості життя населення [106]. Під час розвитку ринкових відносин в Україні центр ваги основних перетворень переходить на регіональний рівень, а місцеві органи при цьому несуть безпосередню відповідальність за економічну ситуацію в державі [4, 14]. Як зазначає І. В. Павлов, «ефективність функціонування національної економіки значною мірою залежить від соціально-економічного розвитку регіонів і вимагає розробки для кожного окремо взятого регіону країни стратегії розвитку, яка б являла собою формування цілей щодо розвитку продуктивних сил та забезпечення комплексного й гармонійного його функціонування з обґрунтуванням організаційних, економічних та інституційних важелів ринкових перетворень» [139]. Регіональна спрямованість розвитку економіки – основа ринкової економіки й подальша демократизація всього суспільства [125, 208].

За європейським досвідом, регіональний рівень є ключовим для ідентифікації та розв'язання багатьох проблем, адже саме тут перехрещуються загальнодержавні інтереси з територіальною специфікою й ресурсними та безпековими обмеженнями розвитку [109].

На сьогодні світова практика довела, що конкурентоспроможність країни значною мірою формується в регіонах, тому будь-яка держава, яка прагне відігравати помітну роль у сучасному мінливому світі, гармонізує свою структуру за формулою «сильний центр плюс сильні регіони» [186].

У сучасному глобалізованому світі тотальної конкуренції за ресурси, робочу силу, ринки збуту тощо кожен регіон, громада, аби забезпечити своє

процвітання та розвиток, створити для людини комфортне й безпечне середовище, мають бути конкурентоспроможними щодо інших регіонів і громад. Адже ресурси (насамперед ідеться про зовнішні та внутрішні інвестиції) ідуть лише туди, де їм простіше зайняти своє місце й де є більше шансів на отримання доходу від цих інвестицій.

За визначенням М. Портера, конкурентоспроможність регіону – це продуктивність використання регіональних ресурсів, і передусім – робочої сили та капіталу, порівняно з іншими регіонами, що інтегрується у величині й динаміці валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення (і/або одного працюючого), а також виражається іншими показниками [196].

Розглядаючи регіональну конкуренцію як наявність конкурентних переваг та позицій окремих регіонів, очевидно, що диференціація, яка з'явилася й посилюється, у рівнях їхнього розвитку якраз і є наслідком проявів регіональної конкурентоспроможності. Важливим моментом в забезпеченні регіональної конкурентоспроможності та її управлінні стає формування й підтримка чинників і параметрів регіональної економічної системи на такому рівні, щоб вона в перспективі зберігала та примножувала вже досягнуті показники. Ідеться насамперед, про стійкість, цілісність, комплексність і життєздатність регіону як економічної системи в просторово-часових умовах, які змінюються [30, 15].

Кожен регіон із наявними йому конкурентними позиціями й перевагами, ставши повноправним суб'єктом економічних відносин, має можливість забезпечити належний рівень конкурентоспроможності як у середині держави, так і за її межами.

За таких умов виникає необхідність оволодіння державними, регіональними та місцевими органами влади мистецтвом конкурентних відносин. Це передбачає застосування в системі регулювання розвитку соціально-економічних процесів країни методики оцінки конкурентоспроможності, розробки й реалізації напрямів підвищення конкурентних позицій країни, її регіонів, вираховування тенденцій розвитку

регіонів-конкурентів і можливості співпраці з ними. Актуальність цього питання посилюється в умовах України, де до останнього часу переважає регіональний протекціонізм, що, зі свого боку, знижує загальну конкурентоспроможність країни у світовому просторі.

«Стратегічною метою реалізації регіональної політики нової якості є забезпечення системних економічних реформ, спрямованих на економічне зростання, вирішення нагальних проблем соціально-економічного розвитку територій і підвищення рівня добробуту населення на основі активізації задіяння внутрішнього ресурсного потенціалу на місцях, запровадження інноваційних підходів до державного управління регіональним розвитком» [71, 11].

Розвиток світогосподарських процесів протягом останніх років показав, що значний вплив на конкурентоспроможність здійснює її здатність адаптації до процесів ринкових трансформацій національного господарства (рис. 1.1).

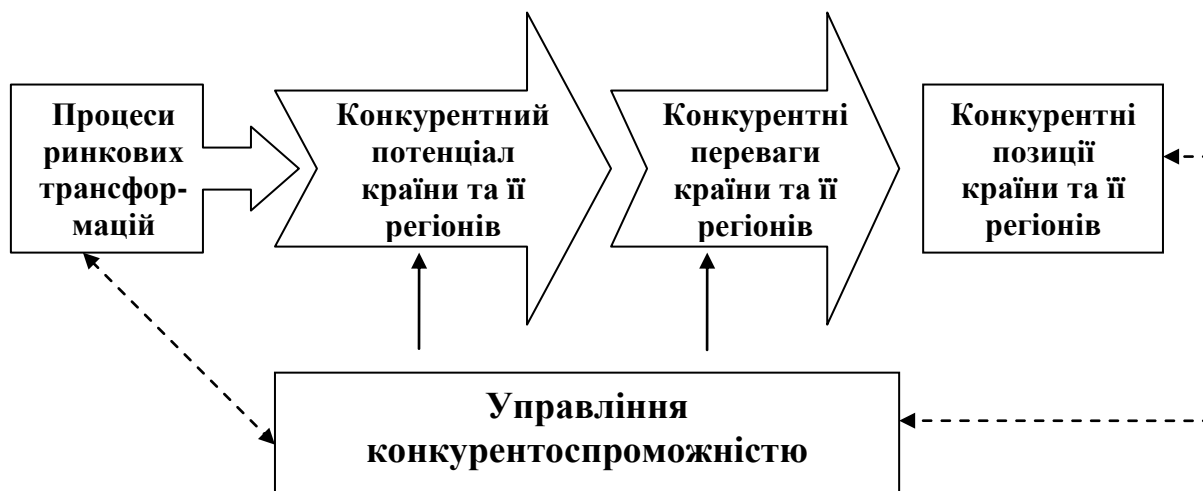

Рис. 1.1. Взаємозв'язок процесів ринкових трансформацій та управління конкурентоспроможністю
Джерело: складено авторами

Процеси ринкових трансформацій є фактором непрямої дії на конкурентоспроможність національної економіки. З одного боку, вони виступають стимулами її підвищення й визначають її характер та водночас –

мотив упровадження процесу управління конкурентоспроможністю, а з іншого – чинниками, що змінюють її рівень. Вони здійснюють вирішальний вплив на зміну стану національної економіки (зникнення певних суб'єктів господарювання та поява нових, перехід від одного якісного стану до іншого тощо).

Вважаємо, що управління конкурентоспроможністю національної економіки і є процесом адаптації країни як до сприятливих можливостей, так і загроз, спричинених наслідками ринкових трансформацій її економіки; виявлення відповідних варіантів розвитку та забезпечення ефективного пристосування до довкілля.

Управління конкурентоспроможністю національної економіки, спрямоване на вдосконалення об'єкта управління, що передбачає розгляд національної економіки як цілісної соціально-економічної системи й необхідність урахування взаємозв'язку всіх її структурних елементів, забезпечуючи при цьому її єдність і стійкість розвитку стосовно як внутрішнього, так і зовнішнього середовища; що дає змогу всебічно оцінити конкурентоспроможність як загалом, так і на рівні конкретних конкурентних переваг і недоліків, проаналізувати будь-яку ситуацію в межах окремо взятої системи, виявити характер проблем.

Результатом ефективного використання конкурентного потенціалу країни стає «наявність власних можливостей для впровадження в практику передових ідей, стабільність і стійкість до змін на ринку, висока привабливість для інвесторів і кредиторів» [32] та його перетворення в конкретні конкурентні переваги.

«Конкурентоспроможність слід розглядати як інтегровану властивість соціально-економічних систем управляти своїми конкурентними перевагами» [133]. Конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю конкурентного потенціалу регіонів країни й ефективністю його використання, що, зі свого боку, залежить від якості управління конкурентоспроможністю відповідного регіону.

Вважаємо, що управління конкурентоспроможністю національної економіки, спрямоване на вдосконалення об'єкта управління та передбачає розгляд національної економіки як цілісної соціально-економічної системи й необхідність урахування взаємозв'язку всіх її структурних елементів, забезпечуючи при цьому її єдність і стійкість розвитку стосовно і внутрішнього, і зовнішнього середовища, що дає змогу всебічно оцінити конкурентоспроможність як у цілому, так і на рівні конкретних конкурентних переваг і недоліків, проаналізувати будь-яку ситуацію в межах окремо взятої системи, виявити характер проблем. Зі свого боку, управління конкурентоспроможністю регіону – це комплексний феномен, спрямований на досягнення та/або покращення загального рівня конкурентоспроможності відповідного регіону внаслідок низки реформ у різних галузях за допомогою застосування програмно-цільового методу в системі планування та розвитку регіону [122].

Як зазначає О. В. Балахонова [11], управління конкурентоспроможністю регіону – це процес здійснення взаємопов'язаних управлінських рішень щодо формування й використання конкурентних переваг регіону із метою виробництва конкурентоспроможних на міжрегіональному та світовому ринках товарів і послуг, забезпечення стійкого економічного росту в регіоні, а також високого рівня якості життя його населення.

І. О. Дегтярьова стверджує, що механізми управління конкурентоспроможністю регіонів – це цільові державні заходи, важелі і способи управління регіональним розвитком, які мають на меті покращення конкурентного стану регіону через реалізації їхніх особливостей – конкурентних переваг [45].

Ю. В. Савельєв під процесом управління конкурентоспроможністю регіону розуміє передусім управління процесом розширеного відтворення регіонального капіталу й оптимізацію його структури відповідно до довготривалих цільових установок розвитку регіону [168].

Погоджуємось із твердженням І. О. Дегтярьової [45], що ключова відмінність між традиційним управлінням регіональним розвитком та управлінням конкурентоспроможністю регіону полягає у відношенні більш загального – «розвиток» до більш конкретного – «конкурентоспроможність» (табл. 1.1). Це, зі свого боку, дає змогу здійснювати більш об'єктивну оцінку рівня розвитку певного регіону.

Таблиця 1.1

Ключові відмінності між завданнями традиційного управління регіональним розвитком в Україні та завданнями управління конкурентоспроможністю регіону

Завдання традиційного управління регіональним розвитком	Завдання управління конкурентоспроможністю регіону
Розв'язання проблем розвитку регіону	Використання можливостей для розвитку регіону
Забезпечення позитивної динаміки розвитку сфер і галузей регіону	Забезпечення бажаного конкурентного стану сфер і галузей регіону
Реалізація соціально-економічного потенціалу регіону	Реалізація конкурентних переваг регіону

Джерело: [45]

Також автори зазначають, що, традиційне управління регіональним розвитком має більш внутрішньорегіональну спрямованість, а коли йдеться про механізм управління конкурентоспроможністю, то при його формуванні слід однаково враховувати і внутрішній потенціал, і вплив зовнішнього конкурентного середовища. До останнього, на нашу думку, варто відносити як національне середовище, так і глобальне. Причому в останнє десятиліття в умовах глобального середовища все більше посилюється. Особливо це проявляється у впливі глобального середовища на промислові регіони України, насамперед на Донецьку область, коли спад виробництва у світі зумовлює падіння виробництва на металургійних і хімічних підприємствах регіону.

Підвищення рівня глобалізації регіону доцільно розглядати як нові, додаткові можливості економічного розвитку, піднесення добробуту регіональних громад, модернізації економіки, що дає змогу краще реалізувати зовнішньоекономічні інтереси регіону, підвищити його

інтеграцію у світовий економічний простір, а також уникнути пов'язаних з цим ускладнень і небезпек [168]. Важливо виявити й підтримати на державному рівні конкурентні переваги окремих регіонів України.

Використання нових можливостей глобалізації та створення локальних конкурентних переваг дає змогу регіонам не лише зміцнювати власний конкурентний статус, а й сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки [165, 39].

Відтак, пропонуємо трактувати поняття «управління конкурентоспроможністю регіону» як здатність відповідного регіону знаходити можливості власного розвитку та перетворювати їх у джерела соціально-економічного росту, тобто максимально раціонально використовувати наявний конкурентний потенціал задля виявлення (або створення), нарощення й ефективного застосування його конкурентних переваг із метою інтенсифікації поступального руху цього регіону, підвищуючи при цьому рівень розвитку національної економіки в цілому (рис. 1.2). Результуючою ознакою, на нашу думку, тут виступає рівень якості життєдіяльності мешканців цього регіону.

Власне сутність управління конкурентоспроможністю регіонів розуміємо як процес виявлення факторів, які впливають на конкурентний потенціал та його перетворення в конкурентні переваги, що відбуватиметься відповідно до поставлених стратегічних цілей, завдань і пріоритетів. При цьому суб'єктами управління конкурентоспроможністю регіонів виступають державні й регіональні органи влади, об'єктом управління – конкурентоспроможність їхнього господарського комплексу.

Управління конкурентоспроможністю передбачає визначення стратегічних цілей, завдань і цільових пріоритетів соціально-економічного розвитку відповідної території. Кінцевим продуктом управління конкурентоспроможністю країни, її регіонів виступають високі конкурентні позиції відповідної території, що можна представити у вигляді двох складників: насамперед, це конкурентний потенціал території, ефективно

використання якого сприятиме зростанню конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі; та внутрішня структура території, що забезпечить її чутливість до змін як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі.

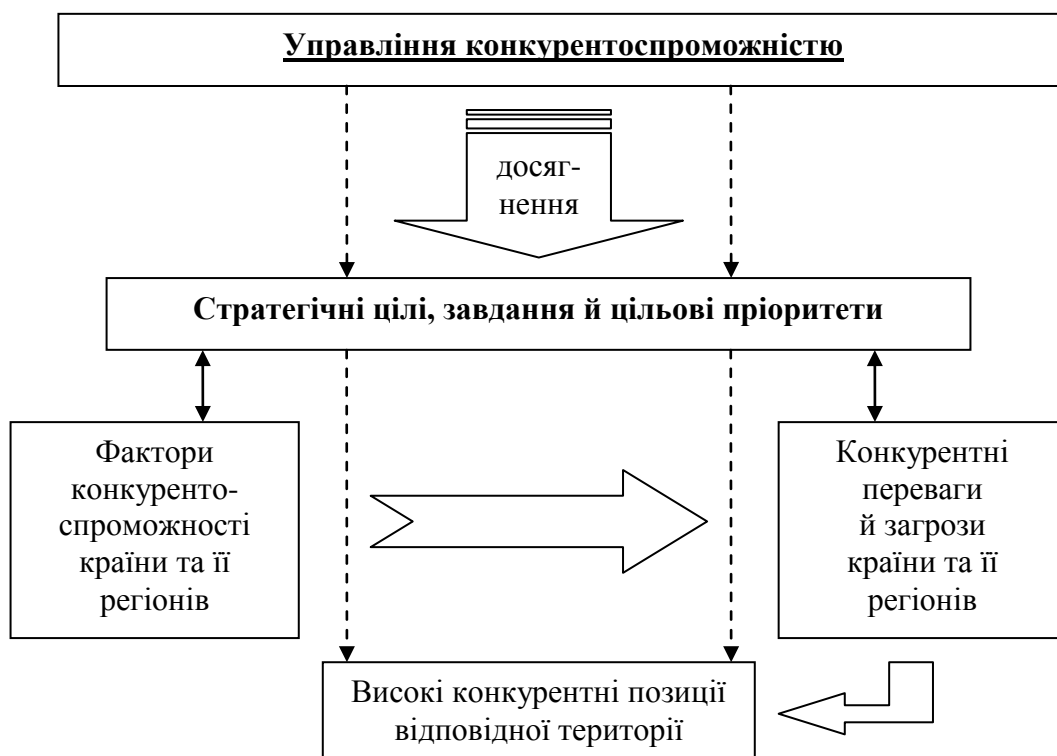

Рис. 1.2. *Сутність управління конкурентоспроможністю*
Джерело: складено авторами

На формування стратегічних цілей, завдань і цільових пріоритетів впливають фактори конкурентоспроможності країни та її регіонів, які докладніше розкрито в параграфі 2.3, а також конкурентні переваги й загрози. Конкурентні переваги – це такі характеристики (особливості) соціально-економічного розвитку відповідної території, які дають їй певні переваги над іншими територіями. Під конкурентними загрозами слід розуміти недоліки в соціальній і економічній складових розвитку території, що негативно відображається на її конкурентних позиціях, порівняно з іншими територіями.

Країна та її регіони – це соціально-економічні системи, які використовують свій конкурентний потенціал та створюють умови для формування нових конкурентних переваг, носіями яких є розміщені на

відповідній території суб'єкти господарювання, адміністративні органи влади регіонального й муніципального рівнів.

Комплексна активізація конкурентних переваг країни, її регіонів можлива за використання кластерного підходу [102, 33] як форми організації національної економіки в процесі управління її конкурентоспроможністю, розкрито в параграфі 3.2.

Як стверджує Д. Покришка [150], посилення конкурентоспроможності національної економіки пов'язане зі структурними перетвореннями економічної системи відповідно до потреб соціального й технологічного прогресу.

Підсумовуючи вищезазначене, варто відзначити, що реалізація концепції управління конкурентоспроможністю національної економіки, будучи важливим напрямом державної та регіональної політики, сприятиме реформуванню економіки держави, її інтеграції у світовий економічний простір і підвищенню якості життя громадян, що є основною вимогою формування сучасної моделі сталого соціально-економічного зростання як окремих регіонів, так і країни в цілому.

1.3. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності країни та її регіонів

У науковій літературі й на практиці трапляються достатньо різноманітні методи оцінки конкурентоспроможності чи окремих її складових частин. Аналізуючи методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності, можна виділити два основних блоки: 1) методики оцінювання конкурентоспроможності країн; 2) спеціальні методики, розроблені для оцінювання конкурентоспроможності регіонів.

У порівняно недалекій ретроспективі рейтинги країн й індекси, по-перше, мали епізодичний (разовий) характер, по-друге, охоплювали обмежену (цільову) групу країн, по третє, стосувались окремих аспектів економічного розвитку та конкурентоспроможності. При цьому вищі оцінки характеризували ступінь індустріалізації, експортні можливості, мінеральні

ресурси, інфраструктуру, освіту. На сьогодні міжкраїнові рейтинги та індекси мають більш системний характер і стають своєрідними індикаторами оцінки національних потенціалів розвитку в умовах глобалізації [215].

До найвідоміших міжнародних інституцій, котрі складають рейтинги конкурентоспроможності країн і регіонів, варто віднести Міжнародний інститут з розвитку менеджменту (МІРМ – Лозанна, Швейцарія) та Всесвітній економічний форум (ВЕФ – Давос, Швейцарія). Вони здійснюють самостійні дослідження, результати яких публікуються у вигляді щорічників: The Global Competitiveness Report (ВЕФ) і The World Competitiveness Yearbook (МІРМ).

Обидві методики важливі з погляду управління конкурентоспроможністю, адже рейтинги конкурентоспроможності країн, що складаються цими організаціями, відображають здатність національних управлінських систем створити сприятливі умови й конкурентоспроможне середовище для суб'єктів підприємницької діяльності. Отже, об'єктом дослідження виступає конкурентоспроможність економічних умов, а не загальна економічна конкурентоспроможність країни та її продуктивність. У межах досліджень увагу акцентовано на ВВП на душу населення в якості показника загальної конкурентоспроможності, але також визнано рівень життя як ключовий індикатор. Водночас, у низці азіатських країн (насамперед у КНР) почали використовувати не ВВП, а рівень щастя.

У нашому дослідженні звертаємо увагу саме на методику Всесвітнього економічного форуму, адже, починаючи із 2008 р., Фондом «Ефективне управління» [122] у партнерстві із ВЕФ і за його методологією, яка покладена в основу щорічного рейтингу ВЕФ «Global Competitiveness Report», здійснюється оцінка конкурентоспроможності регіонів України. Результати зазначених досліджень представлено в додатку Б.

ВЕФ, починаючи з 1979 р., почав складати рейтинги конкурентоспроможності (Global Competitiveness Report). Україну включено до рейтингу в 1997 р. Із 2004 р. рейтинг конкурентоспроможності

ґрунтується на індексі глобальної конкурентоспроможності (ІГК), розробленому для Всесвітнього економічного форуму за методикою професора Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіна, що поєднує як макро-, так і мікроекономічні фактори. ІГК розроблено для оцінки зростання потенціалу країн в середньостроковій та довгостроковій перспективі, з огляду на поточний рівень розвитку й з усвідомленням того факту, що конкурентоспроможність – «це набір інституцій, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни» [122]. ІГК увібрав у себе основні новітні економічні ідеї щодо конкурентоспроможності й, з урахуванням складності процесу економічного зростання, бере до уваги зважене середнє значення великої кількості різних складників, кожний із яких відображає один з аспектів конкурентоспроможності. Індекс складається з трьох субіндексів, які містять 12 субфакторів: інституції; інфраструктура; макроекономічне середовище; охорона здоров'я та початкова освіта; вища освіта й професійна підготовка; ефективність ринку товарів; ефективність ринку праці; рівень розвитку фінансового ринку; технологічна готовність; розмір ринку; рівень розвитку бізнесу; інновації (рис. 1.3). Кожен із вказаних субфакторів оцінюється за допомогою певної групи показників як зважене середнє (у цілому аналіз здійснюється за 110 показниками). Оцінка субфакторів на 2/3 складається з даних, отриманих через опитування респондентів, на 1/3 – зі статистичних даних. Зважаючи на складність проведення оцінок та охоплення значного числа сфер життєдіяльності суспільства, в основу аналізу ІГК 2012–2013 рр. покладено наявні на момент оцінки дані за 2010–2011 рр. Число країн-учасниць відносно попереднього звіту 2011–2012 рр. збільшено зі 142 до 144 країн [123].

Учені МІРМ зазначають, що «конкурентоспроможність має врівноважувати економічні імперативи із соціальними вимогами нації, що впливають із її історії, системи цінностей і традицій» [124].

Рис. 1.3. *Складові Глобального індексу конкурентоспроможності*
Джерело: складено авторами за [122; 123]

Укладаючи рейтинг, аналітики МІРМ використовують свою традиційну методику, згідно з якою економіку кожної країни оцінюють за чотирма головними факторами: інфраструктура, ефективність уряду, ефективність бізнесу й макроекономічні показники (економічна продуктивність); зі свого боку, кожен із цих факторів ділиться на п'ять субфакторів (рис. 1.4.).

Субфактори не обов'язково мають однакову кількість критеріїв; наприклад, для оцінювання внутрішньої економіки країни використовуються 30 критеріїв, тоді як для оцінювання цін – тільки чотири. Але кожен субфактор, незалежно від кількості критеріїв, має однакову питому вагу в результуючій оцінці: $100\% : 20 = 5\%$ [164].

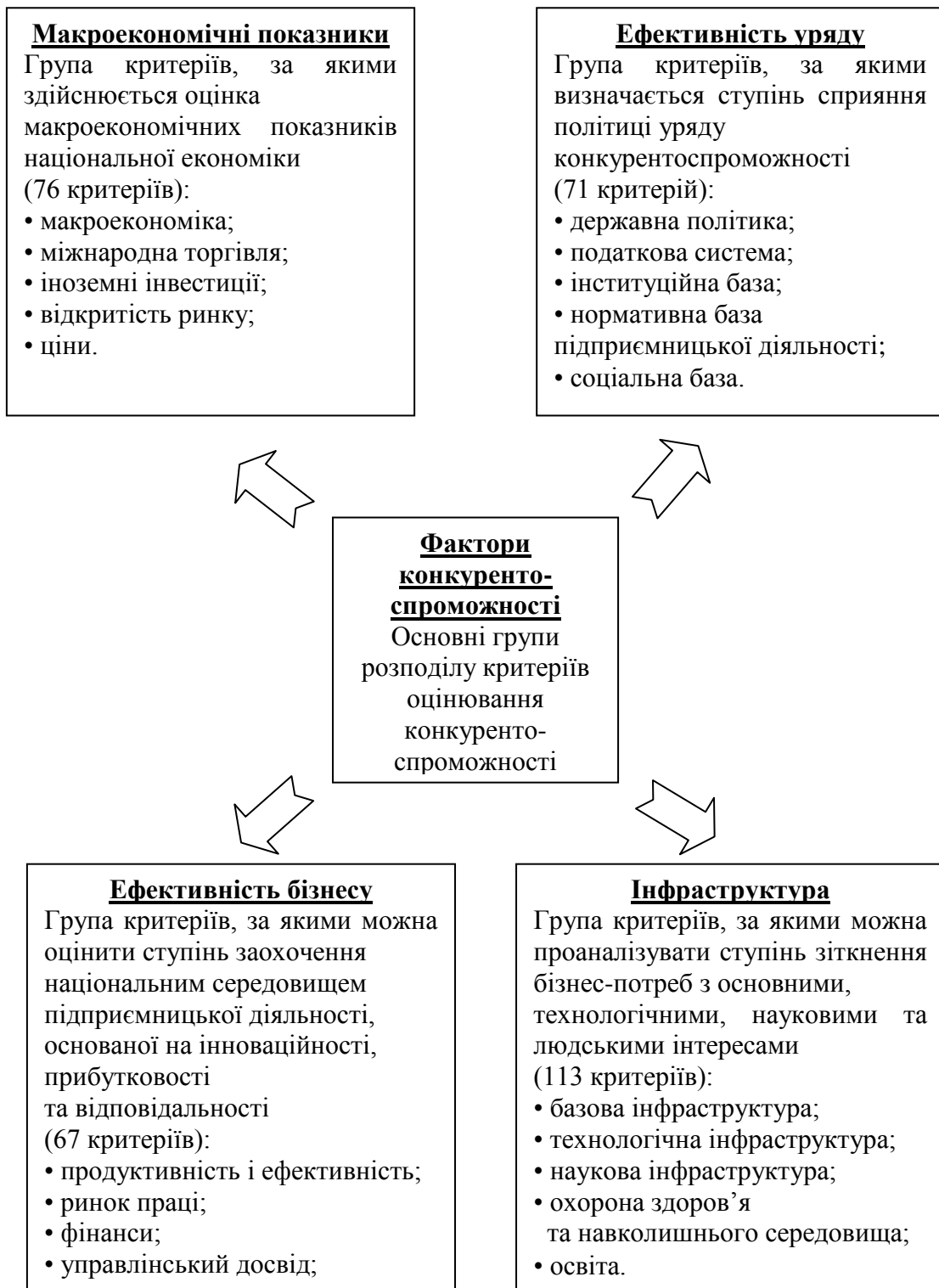

Рис. 1.4. Розподіл основних факторів оцінювання конкурентоспроможності країни, що використовує Міжнародний інститут менеджменту

Джерело: складено авторами за [124]

Крім зазначених показників, під час дослідження вивчено близько 300 різних чинників впливу на національну економіку. Використано статистичні

дані, надані національними відомствами й міжнародними організаціями. Третина їх отримана через пряме опитування бізнесменів; декілька критеріїв мають довідковий характер і не використовуються при розрахунку конкурентоспроможності, як, наприклад, населення у віці до 15 років [225].

У зв'язку з тим, що кількість об'єктивних і суб'єктивних критеріїв оцінювання конкурентоспроможності співвідноситься як 1 : 0,64, кожен суб'єктивний показник множиться на 0,64. Загальна сума показників ділиться на кількість критеріїв. Потім країні з найбільшим показником привласнюється 100, а всі інші країни ранжуються стосовно до неї. Отримані проранжовані дані і є показниками конкурентоспроможності країни за окремими критеріями, субфакторами, факторами й загальним показником. На їх основі встановлюються також відповідні рейтинги країн [164, 46–47].

Основними перевагами методології рейтингів ВЕФ та МІРМ є використання широкого спектра показників (327 показників для МІРМ, 249 – ВЕВ) та опитувальних даних; застосування як кількісних, так і якісних показників, що характеризують макро- й мікросередовище країни/регіону; незмінність методології протягом останніх років, що дає змогу об'єктивно порівняти дані за різноманітні періоди часу (для МІРМ); постійне вдосконалення методології, додавання нових показників, що відображають процес глобалізації світогосподарських зв'язків, його вплив на конкурентоспроможність країн/регіонів (для ВЕФ). Основними *недоліками* методології цих рейтингів є зниження об'єктивності й точності розрахунків унаслідок використання опитувальних даних; періодичне перегрупування показників (індексів), що затрудняє проведення об'єктивного порівняння конкурентоспроможності країни/регіону в динаміці (для ВЕФ); відсутність низки показників, які характеризують функціонування економічних суб'єктів на мікрорівні (для МІРМ) [161].

Міжнародні організації, такі як Світовий банк, ООН, ЮНІДО, ОЕСР, неурядові організації The Heritage Foundation, The Transparency International та ін., також регулярно публікують рейтинги країн і регіонів, складені на

основі порівняння останніх за різними параметрами конкурентоспроможності: технологічним розвитком, розвитком людського потенціалу, інформаційним розвитком тощо.

Головою Ради конкурентоспроможності України Юрієм Полунєєвим розроблено методологію (Технологію економічного прориву (ТЕП)) для трансформування детального аналізу міжнародних рейтингів конкурентоспроможності (у даному випадку рейтингу IMD) у цілісний підхід щодо формулювання довгострокової стратегії розвитку країни [121].

Ринкові трансформації, що відбуваються в національному господарстві, спричинили зміни в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів, які мають бути враховані та оцінені в процесі управління їхньою конкурентоспроможністю. Діагностика конкурентоспроможності регіонів України є важливою складовою частиною управління конкурентоспроможністю національної економіки через реалізацію функції моніторингу

Оцінка конкурентоспроможності регіону – досить складний процес, особливо враховуючи відсутність загальноприйнятого тлумачення цієї економічної категорії, а також ураховуючи економічні, соціальні, політичні, географічні, культурні та інші відмінності в розвитку регіонів і численність та різноманіття факторів, які визначають конкурентоспроможність території.

Окремі автори розробили спеціальні методики лише для оцінювання конкурентоспроможності регіонів. Так, учені Інституту регіональних досліджень НАНУ схиляються до думки, що серед методик оцінки рівня конкурентоспроможності, що пропонуються українськими й російськими дослідниками, найбільш адаптивними для дослідження конкурентоспроможності суспільно-територіальних систем (СТС) є методики статистичного аналізу загальних показників економічного та соціального розвитку; для яких характерні необхідність аналізу окремих складових конкурентоспроможності, дослідження експортного потенціалу й детальний аналіз факторів зовнішнього середовища СТС. Щодо методик визначення

рівня конкурентоспроможності і оцінки економічного потенціалу регіонів, їх СТС, розроблених західними науковцями, на думку вчених Інституту регіональних досліджень НАНУ, застосування цих методик, що характеризуються всебічним аналізом економічного становища регіонів і географічним представленням отриманих результатів, дає змогу здійснювати їх позиціонування за рівнем конкурентоспроможності й обрати найбільш ефективну стратегію розвитку конкурентних переваг. Із методик аналізу конкурентоспроможності регіонів, їх СТС учені виокремлюють дослідження економічного потенціалу, що ґрунтується на дослідженні сильних і слабких сторін та передбачає аналіз виробничого потенціалу, наукового й технічного рівнів, транспортного забезпечення, можливостей збуту, «якості» трудових ресурсів і менеджменту, фінансового забезпечення регіонального розвитку [162, 159–164].

Також учені Інституту регіональних досліджень НАН України розробили власну методику загальної оцінки конкурентоспроможності суспільно-територіальних систем України. При здійсненні аналізу факторів конкурентоспроможності СТС на рівні областей України визначено 120 статистичних показників, що є елементами матриці факторів формування конкурентних переваг областей. Їх об'єднано в сім основних груп, що відображають: 1) показники економічного зростання областей (P_{1i}); 2) показники фінансового стану й забезпечення регіонів (P_{2i}); 3) показники, що характеризують конкурентоспроможність областей за галузями економіки (P_{3i}); 4) показники розвитку підприємницької діяльності (P_{4i}); 5) показники розвитку інфраструктури (P_{5i}); 6) показники зовнішньоекономічної діяльності (P_{6i}); 7) показники соціального розвитку областей. При цьому елементами матриці вихідних показників були не лише відносні, й абсолютні показники, що дає змогу характеризувати конкурентні переваги СТС (областей) України за якісними показниками та масштабами функціонування економічної системи [162, 165–170].

А. Г. Пилін [161] вважає, що про рівень конкурентоспроможності країни можна говорити за ВВП на душу населення. Цей показник визначає рівень економічного розвитку країни. Але автор зазначає, що ВВП на душу населення не можна вважати точною характеристикою, оскільки важливе значення має також галузева структура виробництва, якість товарів, що виготовляються, ефективність витрат матеріалів й енергії на одиницю продукції. Для оцінки ВВП різних країн світу здійснюються міжнародні зіставлення, в основі яких лежить перерахунок макроекономічних показників країн у єдину валюту на основі паритету купівельної спроможності (ПКС). Оцінки на базі ПКС є більш об'єктивними й відображають рівень розвитку країн в єдиній валюті.

В. Б. Артеменко зосереджує увагу на оцінюванні якості життя людей, впливу людської діяльності на стан довкілля й здоров'я людей як основних індикаторів сталого розвитку регіонів і їхньої конкурентоспроможності. Автор пропонує розгляд якості життя крізь призму п'яти синтетичних компонент, що мають різну «вагу»: 1) якість населення (процес відтворення, рівень освіти, кваліфікація тощо); 2) добробут (рівень життя) населення; 3) якість соціальної сфери; 4) якість навколишнього середовища; 5) рівень фінансового забезпечення. Суть методики зводиться до того, щоб вихідні індикатори «зважити» й вивести систему скалярно агрегованих індикаторів якості життя населення регіонів, які згортаються в рамках регіонального синтетичного індикатора якості життя [9]:

$$Y_i(t) = \sum_{q=1}^V z_q Y_i^q(t), \quad (1.1)$$

де $x_i^{q(s,j)}(t)$ – уніфіковане значення статистичного показника j групи s ознаки якості життя населення регіону i в такті часу t ($i=1,2, \dots, n$; $g=I, II, \dots, V$; $t=1, 2, \dots, T$); $y_i^{q(s)}(t)$ і $Y_i^q(t)$ – групові та синтетичні індикатори відповідно для групи з ознаки якості життя q населення регіону i в t -му такті часу; $Y_i(t)$ –

інтегральна характеристика якості життя населення i -го регіону в t -му такті часу;

v_s і z_g – деякі додані вагові коефіцієнти (або просто ваги), в сумі рівні одиниці, тобто $w_j > 0$, $v_s > 0$, $z_g > 0$ та

$$\sum_j w_j = 1, \sum_s v_s = 1, \sum_q z_q = 1. \quad (1.2)$$

Тому побудова шуканої системи регіонального синтетичного індикатора якості життя (РСІЯЖ) зводиться до визначення невідомих векторів ваг: $W=(w_1, \dots, w_p)$, $V=(v_1, \dots, v_m)$, $Z=(z_1, \dots, z_v)$ [9].

Російські вчені Л. І. Ушвицький та В. Н. Парахіна [205] під конкурентоспроможністю регіону розуміють його здатність забезпечувати високий рівень життя населення і доходу власникам капіталу, а також ефективно використовувати наявний у регіоні економічний потенціал при виробництві товарів і послуг. Науковці пропонують власну концепцію оцінки конкурентоспроможності регіону, за якою конкурентоспроможність регіонів визначається станом їхніх ринків, зокрема стан ринку капіталу (K_{in_i}) характеризує інвестиційну привабливість регіонів, стан ринку праці (K_{yp_i}) – рівень життя населення регіонів (K_{ep_i}), стан ринку товарів – ефективність використання ресурсів. Відповідно, інтегральний рівень конкурентоспроможності, що являє собою інтегральний (зведений) коефіцієнт (K_{cn}), узагальнюючий дані всіх часткових показників, автори пропонують розраховувати за формулою середньої геометричної [205]:

$$K_{cn} = \sqrt[3]{K_{in_i} \cdot K_{yp_i} \cdot K_{ep_i}}, \quad (1.3)$$

На основі того, що регіональна конкурентоспроможність оцінюється трьома групами коефіцієнтів, для характеристики конкурентного положення регіону автори пропонують побудову трьох матриць:

1. «Рівень ефективності використання ресурсів – рівень життя»;
2. «Рівень інвестиційної привабливості – ефективність використання ресурсів»;
3. «Рівень інвестиційної привабливості – рівень життя».

Автори також зазначають, що при аналізі співвідношення інвестиційної привабливості й ефективності використання ресурсів можна визначити, наскільки цілеспрямовано та ефективно розвиваються території. Якщо ефективно використання ресурсів супроводжується значними вкладеннями в основний капітал, то можна сказати, що на території визначені реальні пріоритети й дії здійснюються відповідно до них. Якщо ефективно використання ресурсів не супроводжується інвестиціями, це значить, що регіон зупинився у своєму розвитку, вичерпавши знайдені можливості, або задовольняється тим, що є, «проїдаючи» капітал. Якщо ж інвестиції не пов'язані з ефективним використанням ресурсів, то або ефективність «іще попереду», або інвестиції вкладені неправильно. Відсутність інвестицій та ефективного використання ресурсів означає, найімовірніше, кризовий стан. Аналогічні висновки можна зробити, порівнюючи рівень інвестиційної привабливості й рівень життя населення [205].

Іще більш цікаву інтерпретацію можна отримати щодо показників конкурентоспроможності при зведенні в єдину систему всіх трьох параметрів, розділяючи їх за рівнем оцінки – низька (0) чи висока (1) – відносно середнього за порівнюваними регіонами значення. Ця методика може скласти основу оцінки конкурентоспроможності регіону як із погляду точної кількісної оцінки її параметрів, так і з погляду якісної характеристики отриманих даних [205].

І. Є. Журба зазначає, що показник регіональної конкурентоспроможності дає можливість характеризувати становище регіону на національному, а країни – на світовому ринках. Автор практично повторює методику оцінювання конкурентоспроможності регіонів Л. І. Ушвицького й В. Н. Парахіної. При цьому всі характерні ознаки конкурентоспроможності включаються в розрахунок інтегральних (зведених) значень з одиницями виміру, вираженими відносними величинами – на одну особу, темпом, часткою, а в деяких випадках, як виняток, – бальними оцінками [60].

$$K = \sqrt[3]{K_{in_i} \cdot K_{yp_i} \cdot K_{ep_i}}, \quad (1.4)$$

де, K_{in_i} – показник наявності та ефективності використання ресурсів регіону; K_{yp_i} – показник життєвого рівня населення регіону; K_{ep_i} – показник інвестиційної привабливості та активності регіону.

В. В. Печаткін, С. У. Саліхов, В. А. Сабліна [144] розглядають конкурентоспроможність регіону як здатність економіки відповідного регіону стабільно виготовляти й споживати товари та послуги в умовах конкуренції з товарами й послугами, що виготовляються в інших регіонах, при дотриманні екологічних стандартів і забезпеченні постійного росту рівня життя населення.

Для оцінки конкурентоспроможності регіону вчені формують систему показників, що ґрунтуються на даних офіційної статистичної звітності й показниках, розрахованих на її основі. Відбір показників для оцінки конкурентоспроможності регіону здійснюється на основі методів багатфакторного кореляційно-регресійного аналізу з використанням лінійної моделі регресії. Як результуючий показник для першого проблемно-змістовного блоку обирається показник валового регіонального продукту в розрахунку на душу населення, оскільки він найбільше характеризує здатність регіону виробляти товари й послуги. Для другого блоку як результуючий показник обирається показник очікуваної тривалості життя, оскільки він побічно відображає якість життя населення. При цьому з подальших розрахунків виключають ті фактори, вплив яких незначний. Обмеження числа факторів-ознак, що включаються до розгляду, здійснюється на основі використання апарату багатшарового регресійного аналізу [144].

Для розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності регіону пропонується використовувати таку формулу [144]:

$$Q_j = \sum_{i=1}^h \frac{U_{ij}^{\Pi}}{U_{cp}^{\Pi}} 100 + \sum_{i=1}^k \frac{U_{ij}^k}{U_{cp}^k} 100, \quad (1.5)$$

де Q_j – інтегральний показник конкурентоспроможності j -го регіону; U_{ij}^I – значення i -го показника j -го регіону, який характеризує здатність регіону виробляти товари й послуги в умовах конкуренції; $U_{cp.}^I$ – середнє по країні значення показників здатності регіонів виробляти товари та послуги; U_{ij}^k – значення i -го показника j -го регіону, що характеризує якість життя населення; $U_{cp.}^k$ – середнє значення показників якості життя населення по країні населення; k – число показників, m – число регіонів, i – номер показника, j – номер регіону: $1 \leq j \leq m$; $1 \leq i \leq 11$; $1 \leq k \leq m$.

Використання цього підходу обумовлено можливістю отримання достовірних даних про варіацію показників. Він передбачає пряме сумування значень кожного показника в розрізі виділених блоків конкурентоспроможності регіонів у вигляді відсоткової частки стосовно відповідних середніх по країні величин. Далі на основі отриманого інтегрального показника відповідному регіону присвоюється ранг [144].

В. Є. Реутов доповнив методику В. В. Печаткіна та ін., включивши до інтегрального показника конкурентоспроможності регіону, окрім показників стану регіональних ринків товарів і послуг та якості життя населення, показники інвестиційної привабливості регіонів [166]:

$$Q_j = \sum_{i=1}^h \frac{U_{ij}^I}{U_{cp.}^I} 100 + \sum_{i=1}^k \frac{U_{ij}^k}{U_{cp.}^k} 100 + \sum \frac{U_{ij}^{in}}{U_{cp.}^{in}} 100, \quad (1.6)$$

де Q_j – інтегральний показник КС j -го регіону; U_{ij}^I – значення i -го показника j -го регіону, який характеризує здатність регіону виробляти товари й послуги в умовах конкуренції; $U_{cp.}^I$ – середньоукраїнське значення показників здатності регіонів виробляти товари та послуги; U_{ij}^k – значення i -го показника j -го регіону, що характеризує якість життя населення; $U_{cp.}^k$ – середньоукраїнське значення показників якості життя населення; U_{ij}^{in} – значення i -го показника j -го регіону, що характеризує залучення й

використання інвестицій; U_{cp}^{in} – середньоукраїнське значення показників, що характеризують залучення та використання інвестицій; n, k – число показників, i – номер показника, j – номер регіону.

В. Є. Андреев під конкурентоспроможністю регіону розуміє його роль і місце в економічному просторі країни, здатність забезпечувати високий рівень життя населення й можливість реалізувати наявний у регіоні потенціал (виробничий, трудовий, інноваційний, ресурсно-сировинний та ін.). Отже, вибудовується такий логічний ланцюжок: регіональний ринок – механізм ціноутворення – конкурентоспроможність регіону [6].

Автор пропонує оцінювати соціально-економічну конкурентоспроможність регіону на основі зважених рангів двох груп показників: рівня життя й інвестиційної привабливості порівнюваних регіонів. Параметр рівня життя включає в себе показники зважених рангів купівельної спроможності населення; частки населення, що живе нижче межі прожиткового мінімуму; рівня безробіття. Індикатор інвестиційної привабливості представлений зваженими показниками реальних інвестицій, інвестиційного потенціалу, інвестиційного ризику, питома вага збиткових підприємств. Науковець пропонує конкретизувати структуру регіонального ринку ціноутворювальними складовими й провести аналіз економічної моделі конкурентоспроможності регіону, використовуючи такі категорії, як «регіональний попит» і «регіональна пропозиція». Це пояснюється тим, що потрібно абстрагуватися від розбіжностей між окремими ринками й виявити головні елементи функціонування регіональної економічної системи, що визначають її конкурентоспроможність [6].

Регіональний попит (RD) являє собою суму всіх витрат на кінцеві товари та послуги, вироблені в регіональній економіці. Він відображає зв'язок між об'ємом сукупного випуску, на який пред'являється попит економічними агентами, і загальним рівнем цін. Регіональна пропозиція (RS) показує рівень наявного реального об'єму виробництва при кожному можливому рівні цін.

Отже, зміст економічної моделі конкурентоспроможності регіону свідчить про складний і багатофакторний характер її складових частин, що породжує труднощі для знаходження комплексного критерію конкурентоспроможності регіону. Якщо вихідна функціональна залежність конкурентоспроможності регіону мала початковий вигляд: $RC = f(Y, P, FP, SP)$, то після аналізу моделі «регіональний попит – регіональна пропозиція» її представлено як $RC = f(Y, I)$, тобто фактори ціноутворення є основоположними як для складової доходів $Y = f(PL, P)$, так і побіжно через величину процентної ставки (R), зберігаючої частини доходів (S) для інвестиційної складової $size = I > I = f(S, R)$, де $size = I > S = Y - C$, а $R = f(P)$.

Відповідно, комплексний показник конкурентоспроможності регіону складається із двох груп (табл. 1.2) [6]:

$$RC = \begin{cases} Y - \text{показники рівня життя;} \\ I - \text{інвестиційна привабливість регіону.} \end{cases}$$

Таблиця 1.2

Групові показники конкурентоспроможності регіону

$Y = PC + G + L$	$I = I_p + I_r + I_q + Q$
PC – купівельна спроможність доходів населення, гр. од.	I_p – інвестиційний потенціал регіону, %
G – коефіцієнт концентрації доходів (коефіцієнт Джинні)	I_r – інвестиційний ризик, %
L – рівень безробіття, %	Q – кількість збиткових підприємств у регіоні, шт.

Джерело: [6]

Розрахунок конкурентоспроможності регіону ґрунтується на ранжуванні регіонів за числовим значенням кожного з часткових показників з визначенням відповідного місця регіону. Потім місце, зайняте регіоном, множиться на вагове значення кожного показника й вони сумуються. Ці показники визначаються його «впливом» на всю групу показників (Y чи I). Регіон, що набрав меншу кількість балів, вважається більш конкурентоспроможним. Ефективність механізму регіонального ціноутворення полягає в досягненні рівноваги регіонального попиту й регіональної пропозиції за умови збереження високого рівня життя

населення, забезпечення стабільності функціонування реального сектору економіки, при активній підтримці зі сторони регіональної влади структуроутворювальних і конкурентоспроможних підприємств регіону [6].

На думку, О. Є. Кузьміна [108, 86], рівень конкурентоспроможності регіону ($K_{кр}$) визначається сумарним рівнем конкурентоспроможності підприємств та організацій регіону, їхніх товарів і послуг, не відкидаючи вплив на нього з боку управління країною; що втілюється в такій формулі:

$$K_{кр} = \sum_{i=1}^n b_i K_i; \quad (1.7)$$
$$K_i = \frac{П_{кр}}{П_n},$$

де b_i – показник вагомості i -го фактора конкурентоспроможності; K_i – конкурентоспроможність регіону за i -м фактором; $П_{кр}$ – абсолютне значення i -го фактора конкурентоспроможності; $П_n$ – нормативне значення (краще у світі чи плановане) i -го фактора конкурентоспроможності.

М. В. Журба [48] стверджує, що рівень конкурентоспроможності регіону оцінюється рівнем привабливості його конкурентного середовища, що визначається через конкурентну позицію регіону та його інвестиційну привабливість. Ця методика включає три етапи:

I етап: $K_{ноз} = K_{ном} \times K_{кл}$.

II етап: Оцінюється інвестиційна привабливість регіону.

III етап: $П_{кс} = П_u \times K_{ноз}$,

де $K_{ноз}$ – конкурентна позиція регіону; $K_{ном}$ – потенційні можливості регіону; $K_{кл}$ – конкурентний клімат; $П_u$ – інвестиційна привабливість регіону; $П_{кс}$ – привабливість конкурентного середовища регіону.

В. В. Меркушов під конкурентоспроможністю регіону розуміє його здатність забезпечувати виробництво конкурентоспроможних товарів і послуг в умовах ефективного використання факторів виробництва (економічного потенціалу), задіяння наявних і створення нових конкурентних переваг, збереження (підвищення рівня життя при дотриманні

міжнародних екологічних стандартів. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності регіону отримана на основі трьох часткових систем показників: 1) економічного потенціалу регіонів; 2) регіональної ефективності; 3) конкурентних переваг. Для синтезу інтегральних показників економічного потенціалу, регіональної ефективності, конкурентних переваг і безпосередньо рівня конкурентоспроможності використовують непараметричні методи статистичного аналізу [126].

Проведені обрахунки дають змогу здійснити групування регіонів за рівнем конкурентоспроможності. Знаючи, що Y_{RC} може приймати значення від 0 до 1, потрібно виділити п'ять груп регіонів із рівними інтервалами:

1 група – високий рівень конкурентоспроможності: $0,8 < Y_{RC} \leq 1$;

2 група – достатньо високий рівень: $0,6 < Y_{RC} \leq 0,8$;

3 група – середній рівень: $0,4 < Y_{RC} \leq 0,6$;

4 група – низький рівень: $0,2 < Y_{RC} \leq 0,4$;

5 група – неконкурентоспроможні регіони: $0 < Y_{RC} \leq 0,2$;

В. О. Безугла формує свою методику оцінювання конкурентоспроможності регіонів на основі індикаторів конкурентних переваг. Вона вважає, що одним з основних показників формування виробничого капіталу в регіонах та рівня їхньої конкурентоспроможності є валова додана вартість (ВДВ), створена в регіоні в розрахунку на одну особу [14, 65]. Отже, індекс конкурентоспроможності регіону розраховують за такою формулою:

$$I_p = \frac{ВДВ_p}{ВДВ_k}, \quad (1.11)$$

де I_p – індекс конкурентоспроможності регіону; $ВДВ_p$ – ВДВ у розрахунку на одну особу в регіоні; $ВДВ_k$ – ВДВ у розрахунку на одну особу в країні.

З. В. Герасимчук та Л. Л. Ковальська [36, 73–89] розробили методику оцінки конкурентоспроможності регіонів держави, що включає три етапи:

1) підготовчий етап уключає вибір мети, завдань і методів оцінки конкурентоспроможності регіону;

2) аналітичний етап передбачає визначення груп показників оцінки конкурентоспроможності регіону: а) рівень конкурентних переваг регіону (стан природних, інноваційних, людських і фінансових ресурсів, інфраструктура регіону, його геополітичне розміщення; б) рівень людського розвитку (стан й охорона здоров'я населення, фінансування людського капіталу, рівень освіти населення, екологічна ситуація, демографічний розвиток, розвиток ринку праці, соціальне середовище, матеріальний добробут населення, умови його проживання); в) рівень зовнішньоекономічної відкритості регіону (відкритість економіки регіону, покриття експортом імпорту, частка експорту у ВРП, частка імпорту у ВРП). На цій основі здійснюється розрахунок інтегрального індексу конкурентних переваг регіону, інтегрального індексу людського розвитку регіону та інтегральний індекс зовнішньоекономічної відкритості регіону. При цьому автори використовують такі формули для розрахунку часткових й інтегрального індексів конкурентоспроможності регіону [36]:

$$X_{ij}^1 = \frac{X_{ij}}{X_{m+1j}}, \quad (1.12)$$

$$X_{ij}^1 = \frac{X_{m+1j}}{X_{ij}}, \quad (1.13)$$

де $i = 1, 2, \dots, m$; $j = 1, 2, \dots, n$, X_{m+1j} – j -й показник еталонного регіону (еталонний – це регіон з найкращим значенням показника з досліджуваної сукупності).

$$Y_{ij} = 1 - X_{ij}^1. \quad (1.14)$$

Чим менше значення Y_{ij} , тим меншим є відхилення від еталону, тобто кращим є положення регіону відносно інших.

Інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону:

$$X_i = \frac{\sum_{j=1}^n Y_{ij}}{n}. \quad (1.15)$$

За кожною групою визначається система аналітичних показників, що деталізують окремі аспекти дії загальної групи;

3) результуючий етап – розрахунок інтегральних індексів конкурентоспроможності регіонів, асиметрій та їх економічної безпеки; побудова матриці співвідношень «рівень конкурентоспроможності регіону – рівень економічної безпеки регіону» [36].

Р. А. Фатхудінов головним критерієм конкурентоспроможності регіону вважає підвищення якості життя населення, при цьому для оцінювання фактичної й стратегічної конкурентоспроможності регіонів пропонує використовувати систему з 19 показників з урахуванням їх «ваги» [207].

Для оцінювання стратегічної конкурентоспроможності регіонів автор пропонує таку формулу [176, 62]:

$$K_{c.p.} = 0,25EIB_p + 0,25III_p + 0,20IAB_p + 0,15KCK_p + 0,15KOЗ_p, \quad (1.16)$$

де EIB_p – ефективність інститутів влади регіону; III_p – інвестиційна привабливість регіону та інвестиції з усіх джерел; IAB_p – інноваційна активність і відтворення всіх сфер регіону; KCK_p – якість конкурентного середовища й сила місцевої конкуренції на всіх ринках; $KOЗ_p$ – конкурентоспроможність освіти та охорони здоров'я в регіоні.

Л. К. Гурієва [43] пропонує методику розрахунку зведеного індексу конкурентоспроможності регіону, що інтегрально відображає набір ключових факторів регіонального розвитку й відповідає вимогам міжнародних методик оцінки національної конкурентоспроможності. Система показників оцінки конкурентоспроможності регіону включає п'ять підсистем індикаторів економічного, соціального, інноваційного, зовнішньоекономічного та інституціонального розвитку, що мають, зі свого боку по п'ять-шість часткових показників регіонального розвитку.

Розрахунок часткових показників рівня конкурентоспроможності регіону (Π_i) реалізується через співвідношення абсолютних показників регіонального розвитку до аналогічних середніх по країні:

$$\Pi_i = \frac{\Pi_{Pi}}{\Pi_{P\Phi i}}, \quad (1.17)$$

де Π_{Pi} – абсолютне значення i -го показника регіону, $\Pi_{P\Phi i}$ – середнє значення i -го показника регіону в цілому по країні.

Розрахунок агрегованих показників (базових індексів) конкурентоспроможності регіону ($I_{\text{баз}}$) здійснюється за кожною підсистемою показників економічного, соціального, інноваційного, зовнішньоекономічного й інституціонального розвитку як просте середнє арифметичне [43]:

$$I_{\text{баз}} = \frac{\sum_{i=1}^n \Pi_i}{n}, \quad (1.18)$$

де Π_i – частковий показник рівня конкурентоспроможності регіональної економіки; n – кількість часткових показників, прийнятих для розрахунку базового індексу.

Розрахунок інтегрального (зведеного) індексу конкурентоспроможності регіону (I_{CB}) включає в себе п'ять базових індексів (економічного (I_{IEP}), соціального (I_{ICP}), інноваційного (I_{IHP}), зовнішньоекономічного (I_{IZE}) й інституціонального (I_{IP}) розвитку) та розраховується як просте чи зважене середнє арифметичне [43]:

$$I_{CB} = \frac{\sum_{j=1}^k I_{\text{баз}j}}{k}, \quad (1.19)$$

$$\text{чи } I_{CB} = I_{\text{баз}j} \times r_j, \quad (1.20)$$

де $I_{\text{баз}j}$ – $I_{IEP}, I_{ICP}, I_{IP}, I_{IZE}, I_{IHP}$; k – кількість базових показників; r_j – вагові

частки, експертно присвоєні кожному індексу при тому, що $\sum_{j=1}^k r_j = 1$.

Обґрунтовуючи основні положення методології оцінювання конкурентоспроможності, автори праці [102, 115–116] стверджують, що розрахунок індексу конкурентоспроможності потрібно обґрунтовувати математично, а не експертно (для усунення суб'єктивізму в методиці оцінювання).

Основні етапи розрахунку конкурентоспроможності полягають у такому: 1) визначення цільових функцій, для яких розраховуватиметься індекс конкурентоспроможності; 2) попереднє визначення групи факторів, які можуть визначити конкурентоспроможність; 3) математичне обґрунтування (кореляційно-регресійний аналіз, аналіз чутливості); 4) моделі цільової функції (адитивна, мультиплікативна тощо) для кожної цільової функції; 5) групи факторів, які визначають конкурентоспроможність для кожної цільової функції; 6) роль цих факторів; 7) відбір напрямів діяльності, у яких регіон / територія є конкурентоспроможною [102].

Значення індексу конкурентоспроможності відображають показник, який має аналог в оцінці діяльності підприємства і, відповідно, може бути досягнутий носієм конкурентоспроможності (регіон / країна); абстрактний показник, що використовується лише для порівняння конкурентоспроможності декількох носіїв конкурентоспроможності. Для розрахунку конкурентоспроможності показники добирають експертно; із математичним обґрунтуванням. Види показників – реальні; експертні (наприклад рівень корупції для країни). Попередній розрахунок показників для подальших обчислень конкурентоспроможності проводять [102]:

1) через відношення цього показника до середнього значення:

$$K_{ij} = \frac{P_{ij}}{\sum_{j=1}^m \frac{P_{ij}}{m}} \quad (1.21)$$

де K_{ij} – i -й показник, який береться в розрахунок конкурентоспроможності для об'єкта o ; P_{ij} – абсолютне значення показників i для об'єкта j ; m – кількість об'єктів оцінювання;

2) через відношення цього показника до найкращого значення:

$$K_{ij} = \frac{P_{ij}}{\max_j(P_{ij})} \quad (\text{для позитивних показників}), \quad (1.22)$$

$$K_{ij} = \frac{\min_j(P_{ij})}{P_{ij}} \quad (\text{для негативних показників}) \quad (1.23)$$

через установлення положення між найкращим і найгіршим значеннями.

Для отримання експертних оцінок розраховується середнє арифметичне (1.24) або середнє геометричне (1.25); для математичного обґрунтування використовується кореляційно-регресійний аналіз, обґрунтування вагових коефіцієнтів, експертний метод, кореляційно-регресійний аналіз [102].

$$K_j = \frac{\sum_{i=1}^n w_i \cdot K_{ij}}{\sum_{i=1}^n w_i}, \quad (1.24)$$

де w_i – ваговий коефіцієнт показника i .

$$K_j = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n K_{ij}^{w_i}}, \quad (1.25)$$

Для математичного обґрунтування:

адитивна функція:

$$K_j = \sum_{i=1}^n w_i \cdot K_{ij}, \quad (1.26)$$

мультиплікативна функція:

$$K_j = \prod_{i=1}^n K_{ij}^{w_i}, \quad (1.27)$$

$$\ln K_j = \sum_{i=1}^n w_i \cdot \ln K_{ij}. \quad (1.28)$$

У монографії А. З. Селезньова досліджено проблеми конкурентоспроможності Росії [169]. Конкурентні позиції регіонів на рівні ринків пропонується визначати на основі тринадцяти показників. До них відносять показники потужності сировини, матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів, що виробляються на території регіону; забезпеченості виробничою, ринковою й соціальною інфраструктурами; ступеня зношеності обладнання та перспективи його заміни; віддаленості постачальників і споживачів основної маси ввозу-вивозу (не менше 60 % об'єму); наявності транспортних швидкісних магістралей, морських та річкових портів, інфраструктури міжнародного зв'язку; екологічної обстановки; забезпеченості висококваліфікованими кадрами та ін.

Л. С. Шеховцева пропонує експериментально апробований програмно-цільовий підхід до оцінки конкурентоспроможності на основі регіональних детермінант [226]. Цілі першого рівня «дерева цілей» являють собою чотири типових детермінанти: формування факторів виробництва й умов бізнесу в регіоні, стимулювання попиту, розвиток комплексів (кластерів) споріднених галузей, вибір та реалізація стратегій. На другому рівні представлені 18 підцілей, що деталізують цілі першого рівня: підготовка кваліфікованих кадрів; формування наукових і спеціальних знань; залучення інвестицій; підвищення доходів населення; підтримка конкурентоспроможних галузей та ін. У подальших роботах автора концепцію конкурентоспроможності розвинуто в різноманітних аспектах [226].

С. Г. Важенін, А. Р. Злоченко, А. І. Татаркін пропонують оцінювати конкурентоспроможність федеральних округів (макрорегіонів) за такими параметрами їхньої економічної поведінки, як затрати на робочу силу та їхня структура, інтенсивність оновлення основних фондів, кон'юнктура інвестиційного ринку, інноваційна мобільність [27].

С. В. Казанцев пропонує оцінювати конкурентоспроможність регіонів по відношенню ВРП регіону до ВВП країни на душу населення [73]. Оцінка факторів конкурентоспроможності основана на відносних показниках, таких

як територія регіону, капіталовкладення, основні фонди, грошові доходи, густота залізничних доріг й автодоріг, кредити, кількість зайнятих у науково-дослідних та дослідно-конструкторських роботах (НДДКР).

Кабінетом Міністрів України здійснено щорічну комплексну оцінку соціально-економічного розвитку регіонів України. Оцінку здійснюють за середнім арифметичним суми рейтингів конкретного регіону за п'ятьма сферами соціально-економічного розвитку регіонів [98]:

- *сфера реального сектору* (індекс промислової продукції (відсотків до попереднього року), рівень оплати за спожиту електроенергію наростаючим підсумком за рік (відсотків), рівень оплати за спожитий природний газ наростаючим підсумком за рік (відсотків), темп зростання (зменшення) валової продукції сільського господарства (відсотків до попереднього року), частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств (відсотків));

- *сфера інвестицій та зовнішньоекономічної діяльності* (темп зростання (зменшення) обсягу інвестицій в основний капітал (відсотків до відповідного періоду попереднього року), обсяги інвестицій в основний капітал на одну особу (гривень), приріст (зменшення) прямих іноземних інвестицій до початку року (млн дол. США), темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій (відсотків до обсягів на початок року), обсяги прямих іноземних інвестицій на одну особу наростаючим підсумком із початку інвестування (доларів США), темп зростання (зменшення) обсягу інвестицій у житлове будівництво (відсотків до відповідного періоду попереднього року), темп зростання (зменшення) обсягу введеного в експлуатацію житла (відсотків до відповідного періоду попереднього року), обсяг введеного в експлуатацію житла (у розрахунку на 10 тис. населення, кв. метрів загальної площі), темп зростання (зменшення) обсягу експорту товарів (відсотків до відповідного періоду попереднього року), темп зростання (зменшення) обсягу імпорту товарів (відсотків до відповідного періоду попереднього року), коефіцієнт покриття експортом імпорту);

- *сфера державних фінансів та фінансових результатів діяльності підприємств* (рівень виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів (відсотків виконання розрахункових річних показників Мінфіну), темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), (відсотків до 1 січня попереднього року), темп зростання (зменшення) податкового боргу за податковими зобов'язаннями платників за податками й зборами (обов'язковими платежами) до Зведеного бюджету України (відсотків до 1 січня попереднього року), питома вага податкового боргу регіону в загальному обсязі податкового боргу (відсотків), темп зростання (зменшення) прибутків прибуткових підприємств від звичайної діяльності до оподаткування (відсотків до відповідного періоду попереднього року), темп зростання (зменшення) збитків збиткових підприємств від звичайної діяльності до оподаткування (відсотків до відповідного періоду попереднього року), рівень рентабельності операційної діяльності підприємств (відсотків), питома вага збиткових підприємств у загальній кількості підприємств (відсотків));

- *сфера соціального сектору* (приріст (зменшення) населення відсотків до початку звітного року), рівень безробіття населення (за методологією МОП, у віці 15–70 років, відсотків до економічно активного населення), утворено робочих місць (відсотків до чисельності економічно активного населення), середньомісячна номінальна заробітна плата (гривень), темп зростання (зменшення) реальної заробітної плати (відсотків до попереднього року), частка працівників, яким нараховано заробітну плату нижче прожиткового мінімуму для працездатної особи (відсотків), темп зростання (зменшення) заборгованості із виплати заробітної плати (відсотків до 1 січня попереднього року), темп зростання (зменшення) заборгованості з виплати заробітної плати на економічно активних підприємствах (відсотків до 1 січня попереднього року), темп зростання (зменшення) заборгованості економічно

активних платників до Пенсійного фонду (відсотків до 1 січня попереднього року), рівень злочинності в розрахунку на 10 тис. населення (одиниць));

- *сфера споживчого ринку* (темп зростання (зменшення) обороту роздрібної торгівлі (з урахуванням роздрібного товарообороту як юридичних так і фізичних осіб-підприємців, відсотків до попереднього року), абсолютний приріст (зменшення) обсягу обороту роздрібної торгівлі на одну особу до попереднього року (гривень), абсолютний приріст (зменшення) обсягу реалізованих послуг на одну особу до попереднього року (гривень), індекс споживчих цін (відсотків до грудня попереднього року), рівень оплати населенням житлово-комунальних послуг (відсотків до нарахованих сум)).

Результати здійснених розрахунків дають можливість визначити узагальнене місце кожного регіону в рейтингу, а періодичність оцінки – динаміку зміни позиції регіонів у рейтингу (лідери, середняки, аутсайдери) (додаток В).

Існуючі підходи до оцінки конкурентоспроможності регіонів окреслені певними конкретними цілями, поставленими під час оцінки; автори розглянутих методик погоджуються, що показник оцінки конкурентоспроможності регіону – комплексний показник, однак кожен автор виділяє різні групи та системи показників; здебільшого система показників перевантажена, що значно ускладнює проведення оцінки.

Отже, вітчизняні й зарубіжні вчені здійснюють методичні обґрунтування оцінки конкурентоспроможності регіонів, однак одностайної думки досі не існує. Загалом методика комплексної оцінки конкурентоспроможності національної економіки потребує вдосконалення. У її основу мають бути покладені конкретні аналітичні розрахунки конкурентоспроможності регіонів країни та виявлені фактори, що впливають на неї.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ПЕРІОД ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1. Сучасні тенденції управління конкурентоспроможністю національного господарства

На конкурентоспроможність регіонів та країни загалом значний вплив мають процеси ринкових трансформацій, що відбуваються в національному господарстві. «Зокрема, на сучасному етапі для країн з розвинутою економікою конкурентне середовище є обов'язковою умовою та істотною рисою її існування. Щодо трансформаційних економік постсоціалістичного типу, до яких належить і економіка України, створення ефективного конкурентного механізму перебуває на початковому етапі та є першочерговим завданням, оскільки саме конкуренція вважається основною рушійною силою в ринковій системі господарювання» [200, 13].

Завдання модернізації структури економіки та зростання національної конкурентоспроможності належать до головних пріоритетів соціально-економічного реформування України [132, 122].

Наприкінці 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. комуністичний режим почав проявляти всі ознаки неперехідної економічної, політичної, соціальної кризи. Умови кризи планової системи, яка свідчила про невідповідність потребам розвитку суспільства притаманного йому соціально-економічного устрою, виступили стартовими умовами сучасних ринкових перетворень в Україні.

Складність становища України до початку перехідних процесів обумовило, по-перше, те, що одним з елементів змісту перехідної економіки були кризові явища, успадковані від планової системи; по-друге, необхідність одночасного розв'язання різнопланових завдань: подолання кризи, забезпечення зростання виробництва, підвищення життєвого рівня

населення, трансформація планової системи в ринкову, перспективний стратегічний розвиток суспільства.

До можливостей здійснення структурних перетворень у національному господарстві України варто віднести достатньо розвинену промисловість, включаючи такі сучасні виробництва, як авіа- й ракетобудування, системи космічного управління; достатньо освічене населення; високий науково-технічний потенціал; передумови для динамічного розвитку сільського господарства тощо [135].

На межі 90-х рр. ХХ ст. в Україні відбувся перелом історичної ваги. Основними завданнями, які постали перед країною на початковому етапі трансформаційних процесів були такі: забезпечення сталого характеру зростання; покращення основних макроекономічних показників, підкріплене серйозним і комплексним оздоровленням на макрорівні; досягнення кардинальних зрушень у соціальній сфері.

Оцінка динаміки соціально-економічного розвитку країни в цілому та її регіонів зокрема, в умовах ринкових трансформацій, дає підстави виділити наступні чітко виражені періоди, кожен із яких має свої характерні особливості та впливає на рівень конкурентоспроможності країни (рис. 2.1):

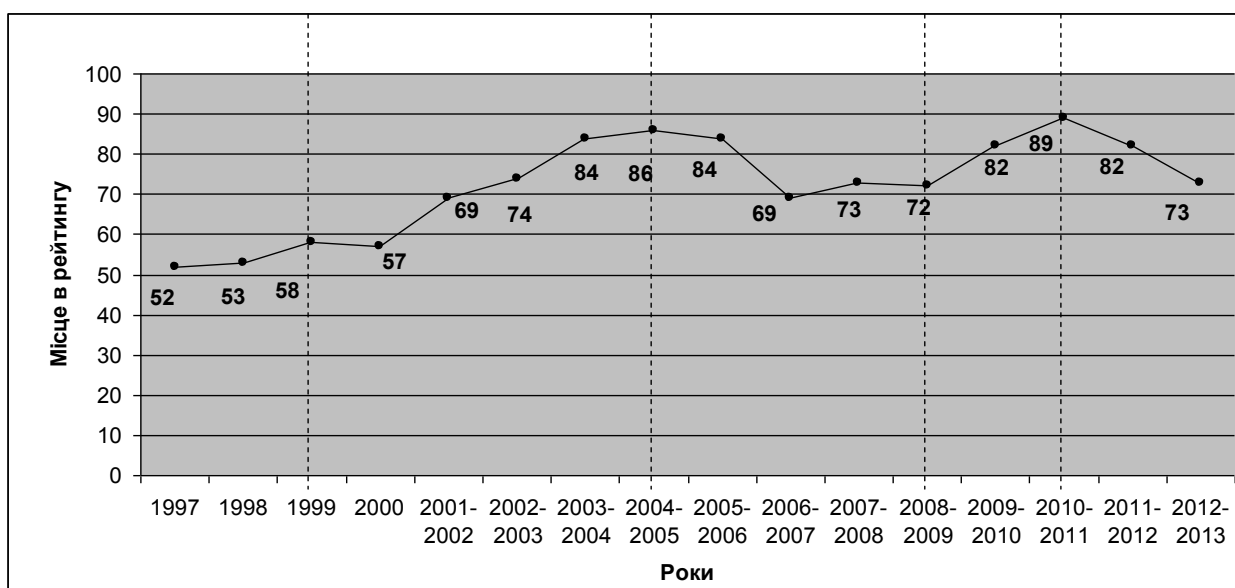

Рис. 2.1. Вплив процесів ринкових трансформацій на динаміку рейтингу конкурентоспроможності України

Джерело: складено авторами на основі щорічних звітів конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму

1) 1991–1999 рр. (період стрімкого економічного падіння, що відзначився розривом усталених міждержавних і міжрегіональних економічних зв'язків, поглибленим спадом соціально-економічних показників в усіх регіонах України);

2) 2000–2005 рр. (період активізації економічних процесів, що супроводжувався структурними змінами як в економіці країни загалом, так і її регіонів, зокрема, та характеризувався хвилеподібним збільшенням обсягів виробництва й інвестиційних ресурсів, зростанням масштабів надання послуг, інтенсифікацією зовнішньоекономічної діяльності);

3) 2006–2008 рр. (період економічного зростання, протягом якого простежувалося покращення показників соціально-економічного розвитку країни, її регіонів);

4) 2008–2010 рр. (період фінансової кризи та економічного спаду, що супроводжувався зниженням показників соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, посиленням диспропорційності розвитку регіонів і послабленні зв'язків між ними);

5) 2010–до сьогодні (післякризовий період, протягом якого запроваджуються економічні реформи, спрямовані на подолання наслідків, впливу світової фінансової кризи, забезпечення стабільного розвитку соціальної й економічної сфер, піднесення конкурентоспроможності національної економіки та успішну інтеграцію у світогосподарський простір).

Відмова від планово-розподільчої системи та побудова соціальноорієнтованих ринкових відносин не могла відбутися без утрат. У першій половині 90-х рр. ХХ ст. простежувалася низка негативних соціально-економічних явищ [163]: істотне падіння виробництва національного доходу та валового внутрішнього продукту при загальному скороченні фізичного обсягу товарної продукції й послуг; інфляційні процеси, які деформували систему грошово-кредитного обігу, підірвали загальну валютно-фінансову та економічну стабільність у країні; зростання бюджетного дефіциту й дефіциту

платіжних балансів, що призводили до згортання товарного виробництва, не давали змоги здійснювати його структурні перетворення; різке зниження життєвого рівня населення; зростання кількості безробітних та масове поширення прихованого безробіття.

Як свідчать результати досліджень, на початку перехідного періоду кризовими явищами охоплено всі регіони України. Ці процеси в різних адміністративних областях мали свої особливості, що пов'язано насамперед із відмінностями їхніх основних економічних структур.

Перший етап процесів ринкової трансформації перетворень був надзвичайно складним для економічного розвитку регіонів України, оскільки відбувався розрив усталених господарських зв'язків, сформованих на регіональному рівні економіки ще за радянських часів. На початку 1990-х рр. близько 70 % українських підприємств не мали замкненого циклу виробництва, оскільки були невід'ємним складником виробничої кооперації в межах СРСР. Порушення після 1991 р. усталених виробничих зв'язків призвело до стагнації виробництва та занепаду регіональної економіки, послаблення міжрегіонального співробітництва в межах країни та деконсолідації національного господарського простору. Найбільш динамічно в цей період розвивалося зорієнтоване на експорт виробництво сировинних товарів та напівфабрикатів (металургійне виробництво, хімічна та деревообробна промисловість тощо). В економіці починають домінувати промислові регіони-лідери (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська області), що стають донорами для державного бюджету, а отже й для регіонів-аутсайдерів.

Позитивну динаміку соціально-економічного розвитку в більшості регіонів України досягнуто лише у 2000 р. Починаючи з 2005 р., процеси ринкових трансформацій відбувалися в регіонах України в умовах лібералізації та активного впливу зовнішніх чинників: глобалізації, коливань світової кон'юнктури на сировину, світової фінансової кризи 2008–2009 рр.

Загалом, перше десятиліття XXI ст. (до 2008 р.) характеризувалося вповільненням темпів збільшення диспропорцій регіонального розвитку, їх зростанням у кризовий період 2008–2009 рр. та поступовим поверненням до докризових пропорцій диференціації регіонального розвитку у 2010–2011 рр.

Аналізуючи процеси ринкових трансформацій економіки України, варто відзначити, що за роки незалежності так і не вдалося забезпечити прогресивний соціально-економічний розвиток держави. Узагальнення поглядів науковців [114; 135; 182; 231] щодо причин повільного просування реформ в Україні дало змогу виявити такі моменти:

- Україна більше, ніж інші колишні радянські республіки, була інтегрована в єдиний народногосподарський комплекс СРСР, тому його розпад та розрив міжреспубліканських господарських зв'язків мав тяжкі наслідки для української економіки;

- значна частина економіки працювала на військово-промисловий потенціал;

- основні фонди мали високий ступінь фізичної й матеріальної зношеності;

- перехід до ринкової економіки повинен був відбуватися на основі чітких, цілеспрямованих і скоординованих дій, для чого потрібна ефективна система державної влади, а цього в Україні не трапилося;

- шлях України до побудови ринкової економіки супроводжувався різким спадом економічного потенціалу. Лише наприкінці 1999 р. вдалося відновити зростання української економіки. У 2000 та 2001 рр. в Україні спостерігалися високі темпи підйому [184, 7];

- роки економічного зростання 2000–2008 рр. не вдалося належно використати для реструктуризації економіки й переведення її на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку, зростання мало переважно відновлювальний характер;

- за роки незалежності в Україні утворилася загрозна за своїми масштабами тіньова економіка (39 % від ВВП);

● майнове розшарування населення досягло 30:1 (у країнах ЄС воно складає 5–7:1) [12].

Україна орієнтувалася на практику країн Центральної Європи, які ефективно впроваджували ринкові реформи. Проте це не завжди було на користь суспільному розвитку нашої країни. Для застосування «шокової терапії» в Україні відсутні відповідні передумови: психологічної готовності населення, належної підтримки ним владних структур, соціально-економічної бази тощо.

В Україні проводили так звану шокову лібералізацію цін без створення відповідного ринкового середовища. Це призвело до розвалу системи державного управління, глибокої платіжної кризи, інфляції, розбалансованості фінансово-кредитних відносин, різкого падіння як виробництва, так і споживання, зубожіння більшості маси населення, розриву господарських зв'язків як усередині країни, так і з країнами близького зарубіжжя (рис. 2.2).

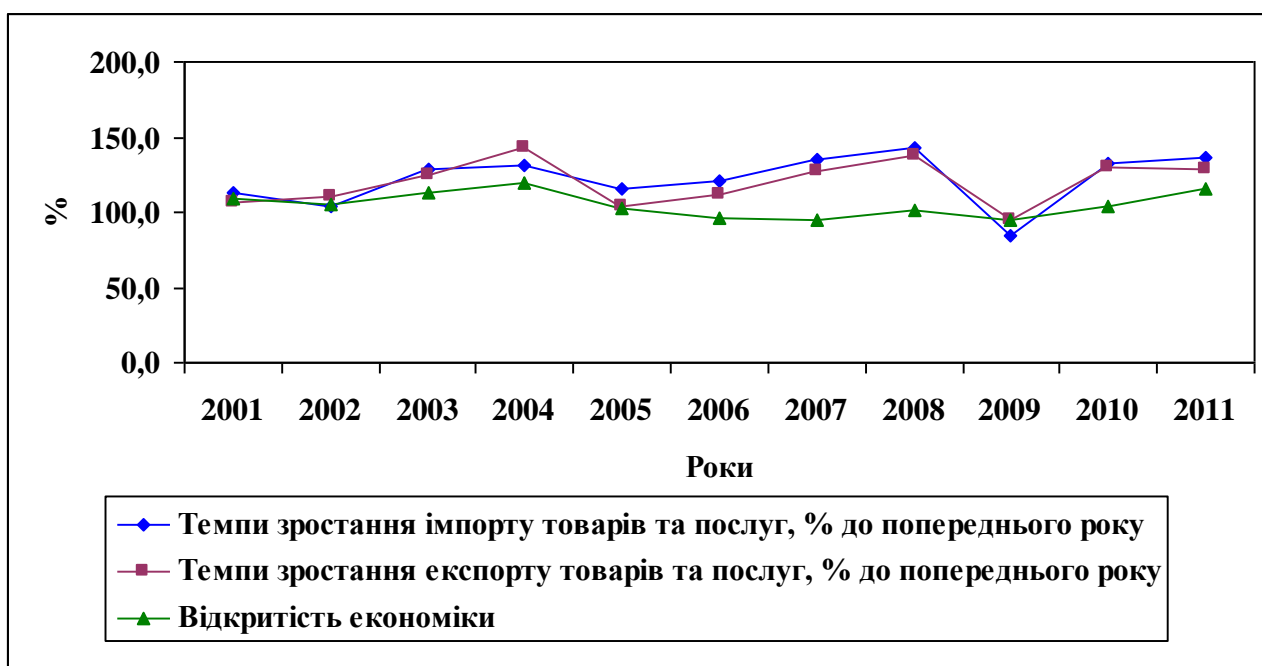

Рис. 2.2. Динаміка показників зовнішньої торгівлі України впродовж 2001–2011 рр., %

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Загалом в Україні та її регіонах структурні зміни пов'язані зі збільшенням сировинної складової в промисловому виробництві, скороченням обсягів виробництва товарів споживчої групи, високою часткою матеріало- та енергомістких виробництв і технологій, зростанням енергоємності ВВП [107, 53], ростом питомої ваги базових галузей в економіці, зниженням потоку інвестицій у наукоємні галузі, зниженням рентабельності виробництва [129, 2].

На сьогодні вітчизняна економіка характеризується неефективною структурою з високою ресурсо- й енергоємністю виробництва, надмірним екстенсивним розвитком сировинних галузей, низьким рівнем інноваційності, відставанням розвитку інфраструктури, відірваністю фінансового сектору від реальної економіки, неефективним функціонуванням секторів, що забезпечують соціальний розвиток. На тлі прогресу світової економіки технологічна структура української економіки регресує, погіршується стан науково-технічного потенціалу, скорочується частка високотехнологічних виробництв, триває масштабне вивезення капіталу з країни [194, 3].

Фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. вкотре підкреслила структурну відсталість української економіки, її неготовність до різних коливань попиту й загострення конкуренції на сировинних ринках. Високий рівень інтеграції економіки країни в сировинні та низькотехнологічні ринки на основі насамперед цінової конкуренції, а не конкурентної боротьби технологій і нововведень є значним ризиком для її подальшого стабільного функціонування. Структурна розбалансованість економіки негативно впливає на потенційні можливості подальшого економічного зростання [194, 3].

Унаслідок негативних тенденцій в економіці України нею втрачено позиції в провідних світових рейтингах. Як демонструє рейтинг Всесвітнього економічного форуму, до якого Україна була включена в 1997 р., рівень вітчизняної конкурентоспроможності є досить низьким, однак протягом останніх періодів характеризується зростаючою тенденцією. Україна

піднялася із 89 позиції (Звіт 2010–2011 рр.) до 82 (Звіт 2011–2012 рр.), а за даними Звіту 2012–2013 рр. наша країна зайняла 73 позицію, і майже досягла рівня 2008–2009 рр. Загальний рейтинг ІГК 2012–2013 рр. очолила Швейцарія. До десятки кращих увійшли Сінгапур, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Німеччина, США, Великобританія, Гонконг, Японія (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рейтинг країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності*

Країна	Ранг				Країна	Ранг			
	2012/ 2013	2011/ 2012	2010/ 2011	2009/ 2010		2012/ 2013	2011/ 2012	2010/ 2011	2009/ 2010
Швейцарія	1	1	1	1	Польща	41	41	39	46
Сінгапур	2	2	3	3	Туреччина	43	59	61	61
Фінляндії	3	4	7	6	Угорщина	60	48	52	58
Швеція	4	3	2	4	Болгарія	62	74	71	76
Нідерланди	5	7	8	10	Російська Федерація	67	66	63	63
Німеччина	6	6	5	7	Словаччина	71	69	60	47
США	7	5	4	2	Україна	73	82	89	82
Великобританія	8	10	12	13	Грузія	77	88	93	90
Гонконг	9	11	11	11	Румунія	78	77	67	64
Японія	10	9	6	8	Молдова	87	93	94	¹

* У таблиці наведено країни, що входять до першої 10-ки в рейтингу, а також позиції країн-сусідів України, що були включені до рейтингу.

¹Країна не була включена до рейтингу за цей період.

Джерело: складено авторами за [123]

У «Звіті Всесвітнього економічного форуму щодо глобальної конкурентоспроможності 2012–2013 рр.» Україну віднесено до тієї групи країн, економіки яких перебували на другій стадії розвитку (економіки, орієнтовані на ефективність) (додаток Д). Перехід економіки з однієї стадії розвитку на іншу оцінюється величиною ВВП на душу населення [123].

Позиції України (серед 144 економік) у рейтингу ІГК за 2012–2013 рр. у розрізі його основних складників представлено в таблиці 2.2. При цьому варто звернути увагу на те, що Україна має одні з найнижчих у світі показники за складовою інституції, що не дає змоги країні повністю мірою використовувати переваги переходу на другу стадію економічного розвитку [123].

**Індекс глобальної конкурентоспроможності України
у розрізі його основних складових, 2012–2013 рр.**

Показник (субіндекс)	Місце в рейтингу (серед 144 країн) ¹	Бал (1–7) ²
ІГК 2012 – 2013 (серед 144 країн)	73	4,1
ІГК 2011–2012 (серед 142 країн)	82	4,0
ІГК 2010–2011 (серед 139 країн)	89	3,9
ІГК 2009–2010 (серед 133 країн)	82	4,0
Базові вимоги (40,0 %)	79	4,35
Інституції	132	3,13
Інфраструктура	65	4,10
Макроекономічне середовище	90	4,40
Охорона здоров'я та початкова освіта	62	5,78
Підсилювачі ефективності (50,0 %)	65	4,11
Вища освіта та професійна підготовка	47	4,70
Ефективність ринку товарів	117	3,82
Ефективність ринку праці	62	4,44
Рівень розвитку фінансового ринку	114	3,52
Технологічна готовність	81	3,60
Розмір ринку	38	4,60
Фактори розвитку та інноваційного потенціалу (10,0 %)	79	3,43
Рівень розвитку бізнесу	91	3,70
Інновації	71	3,16

¹Найкраще місце – 1.

²Найкращий бал – 7.

Джерело: складено авторами за [123]

Слід зазначити, що відповідно до висновків більшості науковців та економістів, зростання рейтингової позиції нашої країни не зумовлюється стабільними довгостроковими факторами. Як зазначають автори [135, 80], «економічне зростання було не результатом системних внутрішніх реформ, а спричинялося в основному дією сприятливих чинників, як зовнішнього, так і внутрішнього походження».

Процеси та явища, що пронизують сьогодення світогосподарського простору, поставили перед Україною нові виклики – здійснення системної модернізації, що потребує впровадження низки дієвих реформ [132, 411], у зв'язку з чим розроблено Програму економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (далі – Програма), затвердженої Комітетом з економічних реформ при Президентові України від 2 червня 2010 р.

Як зазначається в Програмі, «в умовах, коли джерела швидкого зростання докризових років вичерпано, єдиний шлях виходу України на траєкторію сталого розвитку – це рішучі й всеосяжні реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки» [159].

Незважаючи на стримуючі зовнішні фактори, завдяки проведенню Урядом реформ, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки за допомогою переорієнтації на внутрішні фактори розвитку, політики розвитку внутрішнього виробництва, розбудови інфраструктури й підвищення доходів населення, в Україні вдалося втримати тенденції до економічного зростання. За даними Міністерства фінансів України [120], реальне зростання ВВП, за підсумками 2012 р., становило 0,2 %. За оперативними даними, номінальний ВВП за підсумками 2012 р., зріс на 8,2 %, порівняно з 2011 р. до 1408,9 млрд грн.

Заходи Уряду щодо стимулювання розвитку внутрішнього виробництва забезпечили зростання в орієнтованих на внутрішній ринок галузях промисловості, зокрема виробництво в хімічній та нафтохімічній промисловості зросло на 7,3 %, у галузі виробництва й розподілення електроенергії, газу та води – на 2,8 %, у добувній промисловості – на 1,9 %, у харчовій – на 1,6 %.

У 2012 р. Уряд продовжив проведення широкомасштабних економічних реформ у рамках послідовної реалізації курсу економічних реформ відповідно до Програми задля покращання інвестиційного клімату та стимулювання підприємницької активності, що має пом'якшити негативний вплив на економіку України зовнішніх факторів [120].

Проведення податкової реформи забезпечило уніфікацію податкового законодавства, покращання адміністрування та зниження рівня податкового навантаження. Зокрема, у січні 2012 р. знижено ставку податку на прибуток підприємств із 23 до 21 %. Також із прийняттям Податкового кодексу України скорочено кількість податків із 43 до 22, зменшено кількість

податкових платежів із 135 до 28 у рік та тривалість процесу сплати податків з 657 до 491 години на рік.

Проведення Урядом широкомасштабних реформ у рамках послідовної реалізації Програми забезпечило покращання Україною своїх позицій у міжнародному рейтингу «Ведення бізнесу 2013» (Doing Business 2013). Україна покращила свої позиції на 15 пунктів й увійшла до списку із 23 країн світу – найбільших реформаторів умов ведення бізнесу.

Крім цього, у 2012 р. продовжено реалізацію «Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» (постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 № 389) за допомогою створення сприятливого регуляторного середовища, зокрема для забезпечення розвитку малого й середнього підприємництва, та надання державної підтримки реалізації інвестиційних й інноваційних проектів, у тому числі для забезпечення розвитку високотехнологічного виробництва [120].

Завдяки проведеним реформам та вжитим заходам, спрямованим на покращання інвестиційного клімату, фінансовим можливостям підприємств за рахунок сформованого у 2011 р. й на початку 2012 р. позитивного фінансового результату та, незважаючи на негативну дію зовнішніх факторів, у 2012 р. високою залишалась інвестиційна активність підприємств. Так, обсяги залучення капітальних інвестицій у розвиток економіки України за 2012 р. збільшилися на 8,3 %, порівняно з 2011 р., і становили 263,7 млрд грн. Обсяги капітальних інвестицій за підсумками 2012 р. у сільському господарстві зросли на 10,5 %, у промисловості – на 7,1 %.

Помірна цінова динаміка на світових товарних ринках, збереження курсової стабільності, високі показники врожаю 2012 р. разом із заходами Уряду щодо розбудови інфраструктури власного виробництва, збереження та реалізації сільськогосподарської продукції зумовили продовження тенденції минулих років до зменшення споживчої інфляції.

За підсумками 2012 р., в Україні було зафіксовано зниження індексу споживчих цін на 0,2 % у вимірі грудень до грудня попереднього року. Це –

найнижчий показник індексу споживчих цін за всі роки незалежності України, окрім 2002 р. У середньому за 2012 р. зростання індексу споживчих цін уповільнилося до 0,6 % проти 25,2 % у 2008 р.

Основним чинником зменшення споживчих цін у 2012 р. стало здешевлення продовольчих товарів на 2,9 % завдяки високому рівню пропозиції на внутрішньому продовольчому ринку, забезпеченому за рахунок високого врожаю плодоовочевої продукції у 2011–2012 рр. та розвитку інфраструктури зберігання й реалізації продовольчих товарів [120].

У складних зовнішніх умовах Уряду України вдалося забезпечити зростання добробуту населення завдяки продовженню реалізації політики підвищення соціальних стандартів та збільшення заробітної плати, що стимулювало внутрішній попит і підтримало економічний розвиток. Зокрема, середньомісячна заробітна плата працівника у 2012 р., порівняно із 2011 р., зросла на 14,9 % та досягла 3026 грн. Реальне зростання заробітної плати в Україні, за підсумками 2012 р., становило 14,4 %, що є найвищим показником за останні шість років та стало можливим як завдяки підвищенню номінальної заробітної плати, так і суттєвому вповільненню інфляції. Протягом 2012 р. продовжувалася робота Уряду із підвищення соціальних стандартів. Так, у 2012 р., порівняно з попереднім, прожитковий мінімум у середньому збільшився на 14 % (поетапно: із січня, із квітня, із липня, із жовтня та з грудня). Відповідно до підвищення прожиткового мінімуму збільшилися розміри державних соціальних гарантій, що визначаються на його основі (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, державна соціальна допомога й інші соціальні виплати).

Зниження цін та попиту на основні товари українського експорту через низькі показники розвитку економік країн ЄС і світової економіки, відтік капіталів із країн, що розвиваються, та країн із ринками, що формуються, до розвинутих країн, зростання відсоткових ставок на тлі нестабільності на фінансових ринках Єврозони вплинули на зовнішньоторговельну ситуацію в Україні у 2012 р.

Щоб покращити сальдо зовнішньої торгівлі Урядом, послідовно реалізується план заходів, що передбачає стимулювання зростання експортного потенціалу, скасування обмежень у зовнішній торгівлі, захист інтересів національних виробників на зовнішніх ринках, залучення інвестицій для створення інноваційної продукції, розширення виробництва товарів, що імпортуються й можуть вироблятися вітчизняними підприємствами, тощо (розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1074). За даними Національного банку України, у 2012 р. експорт товарів і послуг, порівняно з 2011 р., зріс на 0,7 %, а імпорт – на 4,8 %.

Незважаючи на нестабільність на світових фінансових ринках, завдяки скоординованій політиці Національного банку України та Уряду, вчасно прийнятими рішеннями щодо регулювання валютного ринку забезпечено збереження курсової стабільності та зміцнення стійкості банківської системи. Середньорічний офіційний курс гривні до долара США у 2012 р. становив 7,991 грн/дол. США [120].

Отже, незважаючи на несприятливі зовнішні умови, у 2012 р. вдалося зберегти макроекономічну стабільність, продовжити тенденції до зниження інфляції та зміцнення фінансової системи, утримати економічне зростання та забезпечити високі темпи підвищення добробуту населення.

Державний бюджет України на 2012 р. був спрямований на фінансове забезпечення реалізації Програми, створення належних умов для регіонального розвитку й імплементацію результатів бюджетної реформи. У бюджеті враховано положення основних програмних і розпорядчих документів Президента, Верховної Ради та Уряду України.

У межах виконання Національного плану дій на 2012 р. щодо впровадження Програми оптимізовано управління місцевим і державним боргом, упроваджено механізми здійснення контролю місцевих запозичень та гарантій; забезпечено розвиток внутрішнього первинного ринку державних цінних паперів України; здійснено заходи, спрямовані на

підвищення ефективності державних видатків і вдосконалення управління державними фінансами; упроваджено нові механізми для підтримки регіонального розвитку; удосконалено податкову й митну політику [120].

Україна пройшла початковий етап становлення ринкового саморегулювання та отримала статус країни з ринковою економікою. Однак етап ринкової трансформації національного господарства України триває та вимагає виконання низки важливих соціально-економічних завдань, зумовлених суспільно-політичною нестабільністю, істотними проблемами в демографічній, соціальній, екологічній сферах, наявними структурними, галузевими й регіональними диспропорціями, які іще більше поглибились унаслідок світової фінансової кризи та економічного спаду.

Автори праці [49, 234] зазначають, «що на найвищому державному рівні не окреслено стратегічних ініціатив і пріоритетів зміцнення конкурентоспроможності економіки, а переважання в економічній політиці держави поточних пріоритетів над стратегічними зумовлює «рух на місці», а то й погіршення ситуації, що суперечить світовим трансформаціям. У цьому контексті нерозв'язаність фундаментальних суперечностей і неефективність функціонування в Україні базових ринкових інститутів економіки в середньо- та довгостроковій перспективі становить значні загрози для економіки України».

«Період активного формування ринкових відносин чітко показав, що без державного й регіонального регулювання трансформаційні процеси призводять до кризових і дезінтеграційних явищ. Багато в чому це обумовлено тим, що поняття «риннок» значною мірою асоціюється з такими складниками, як виробничі відносини, соціальне середовище, ринкова культура» [209, 1].

На сьогодні Україна має посилити свою адаптованість та здатність швидко реагувати на світові виклики, у напрямку посилення структурних зрушень в економіці на користь високо-технологічних виробництв, енергоефективних технологій, розвитку імпортозаміщення тощо. Цей

сценарій передбачає підвищення ефективності щодо реалізації державних цільових програм, створення численних національних й регіональних полюсів розвитку, заохочення прямих іноземних інвесторів до важливих національних проектів та до розбудови інфраструктури тощо. Передбачається перехід економіки України до менш енергоємного й більш екологічно чистого економічного зростання. А для цього треба залучити керівництво регіонами, щоб воно було зацікавлене в цьому. Поки ж це відсутнє.

Перспективи розвитку економіки України залежатимуть як від підвищення її конкурентоспроможності загалом, так і її регіонів зокрема та здійснення якісних структурних зрушень за допомогою переходу на інвестиційно-інноваційну модель розвитку. При цьому ключовим стимулом ринкових перетворень повинні стати державне регулювання, яке передбачає інституційні перетворення в державі, визначення перспективних напрямів зростання економіки й визначення регіональних пріоритетів розвитку, упровадження інновацій, які стимулюватимуть позитивні зміни в економіці [102, 27–28].

Для набуття стійкості регіонального розвитку потрібно сприятливі умови, такі як макроекономічне середовище, що стимулює зростання, створення робочих місць і стабільність, а також податкова та правова системи, що сприяють розвитку бізнесу й створенню робочих місць [196].

Економічна система держави буде конкурентоспроможною, якщо зможе створити бізнес-середовище, де суб'єкти господарювання будуть зацікавлені в запровадженні інноваційних схем, технологій вітчизняного та іноземного походження [20, 196].

На сьогодні саме «якість інституцій», інноваційність, розвинута інфраструктура, високі макроекономічні показники, висококваліфікована робоча сила, потужний науковий потенціал, ефективна ринкова економіка, технологічна готовність, якісне ведення бізнесу» й інші чинники визначають

успіх у конкурентних відносинах та є передумовою конкурентоспроможності [38].

Завдання успішного залучення України до світогосподарського простору в умовах подальших ринково-спрямованих трансформацій національної економічної системи, набуття нею характеристик глобальної економіки знань, зумовлює актуальність забезпечення конкурентоспроможності держави, що є запорукою її стійкого поступального розвитку. Оскільки, структурні зміни економіки найбільш виражено проявляються на рівні регіонів, які першими «реагують» на будь-які реформи, поглиблення процесу ринкових перетворень в Україні зумовлює необхідність зміни наявних стереотипів господарювання, методів планування та принципів управління на регіональному рівні, «адже основною причиною неефективного проведення в Україні ринкових реформ є втрата державою важелів управління соціально-економічним розвитком країни».

Виявлення впливу дії процесів ринкових трансформацій на розвиток регіонів потребує поглибленої оцінки й порівняння рівня їхньої конкурентоспроможності. Результати цієї оцінки дадуть змогу виявити фактори конкурентоспроможності, які мають бути враховані в процесі розробки програмних документів соціально-економічного розвитку регіонів і країни загалом щодо підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності.

2.2. Порівняльний аналіз рівнів конкурентоспроможності регіонів України

Слід зазначити, що процеси управління конкурентоспроможністю економіки України вимагають забезпечення конкурентоспроможності її регіонів. Сукупний результат успішності регіонів країни за всіма складниками конкурентоспроможності – це запорука майбутнього економічного зростання України. У зв'язку із цим своєчасне виявлення слабких позицій в окремих регіонах і поширення успішного досвіду по країні в цілому має стати пріоритетом державної регіональної політики [122].

В основу оцінки конкурентоспроможності регіонів України покладено запропоновану авторами методику розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності, що являє собою систему групових індикаторів (часткових показників) конкурентоспроможності. Часткові показники являють собою складники інтегрального індексу конкурентоспроможності регіону, до яких відносимо такі: показники рівня (якості) життя населення регіону; наука та інновації; зовнішньоекономічна діяльність й інвестиції; економічне середовище регіону. Вважаємо, що в умовах ринкових трансформацій національного господарства, саме на основі цих показників слід визначати ступінь, характер та особливості участі певного регіону в конкурентних відносинах з іншими регіонами.

Інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону включає реальні статистичні показники, які найбільш повно характеризують соціально-економічні явища й тенденції, що відбуваються в регіональному середовищі. Тобто, конкурентоспроможність регіонів виступає інтегральною характеристикою соціально-економічного стану окремих адміністративних одиниць та інших територіальних об'єднань.

Групування регіонів за рівнями конкурентоспроможності протягом трьох років, здійснено на основі кластерного аналізу.

Основні результати комплексної оцінки конкурентоспроможності регіонів України (додаток Е), здійснені на основі використання запропонованого в параграфі 3.3 алгоритму, свідчать про існування значних розбіжностей як між груповими індикаторами, так і за інтегральним індексом конкурентоспроможності (табл. 2.3, 2.4).

За результатами кластерного аналізу (рис. 2.3), виконаного на основі розрахунків інтегрального індексу конкурентоспроможності регіонів України (додаток Е), здійсненого групування регіонів України за рівнем їхньої конкурентоспроможності (високий, достатній, середній, низький) (табл. 2.4).

Рейтинг регіонів України за чотирма груповими індикаторами конкурентоспроможності, 2010 р.

Груповий індикатор Регіон	Рівень якості життя населення	Наука та інновації	ЗЕД та інвестиції	Економічне середовище	Інтегральний індекс конкурентоспроможності (I _к)
Донецька	1	5	1	2	1
Харківська	5	1	5	5	2
Дніпропетровська	3	6	2	1	3
Львівська	12	7	4	8	4
Луганська	4	4	9	16	5
Одеська	7	10	3	4	6
Київська	2	12	7	3	7
Івано-Франківська	21	2	16	9	8
Полтавська	10	8	13	6	9
Сумська	17	3	17	25	10
Запорізька	6	11	12	10	11
Миколаївська	8	9	23	15	12
Хмельницька	16	13	14	18	13
Вінницька	15	16	10	7	14
АРКрим	9	14	19	13	15
Черкаська	11	15	20	11	16
Херсонська	14	18	8	22	17
Чернівецька	19	22	6	12	18
Тернопільська	25	17	11	17	19
Кіровоградська	22	19	18	14	20
Житомирська	18	21	21	21	21
Чернігівська	13	20	25	23	22
Закарпатська	20	24	15	24	23
Волинська	24	23	22	19	24
Рівненська	23	25	24	20	25

Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

На основі побудованої матриці позиціювання регіонів за рівнем конкурентоспроможності в розрізі часткових показників доцільно визначити управлінські рішення щодо забезпечення піднесення конкурентоспроможності відповідного регіону.

Рівень конкурентоспроможності регіонів України за 2010 р.

Регіон	Значення інтегрального індексу конкурентоспроможності (I_k)	Рейтинг	Рівень конкурентоспроможності
Донецька	0,80778	1	Високий
Харківська	0,80663	2	
Дніпропетровська	0,77155	3	
Львівська	0,60671	4	Достатній
Луганська	0,60017	5	
Одеська	0,59793	6	
Київська	0,57590	7	
Івано-Франківська	0,57576	8	
Полтавська	0,55506	9	
Сумська	0,54074	10	
Запорізька	0,51695	11	
Миколаївська	0,49857	12	
Хмельницька	0,46500	13	
Вінницька	0,46222	14	
АРКрим	0,44395	15	
Черкаська	0,44015	16	
Херсонська	0,43056	17	
Чернівецька	0,42167	18	
Тернопільська	0,41897	19	
Кіровоградська	0,40822	20	
Житомирська	0,37511	21	Низький
Чернігівська	0,36643	22	
Закарпатська	0,36028	23	
Волинська	0,35046	24	
Рівненська	0,33119	25	

Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

Найбільш конкурентоспроможні регіони за досліджуваний період – Донецька, Харківська та Дніпропетровська області (рис.2.3), проте лідери за рівнем конкурентоспроможності також відстають один від одного за окремими груповими індикаторами (рис. 2.4).

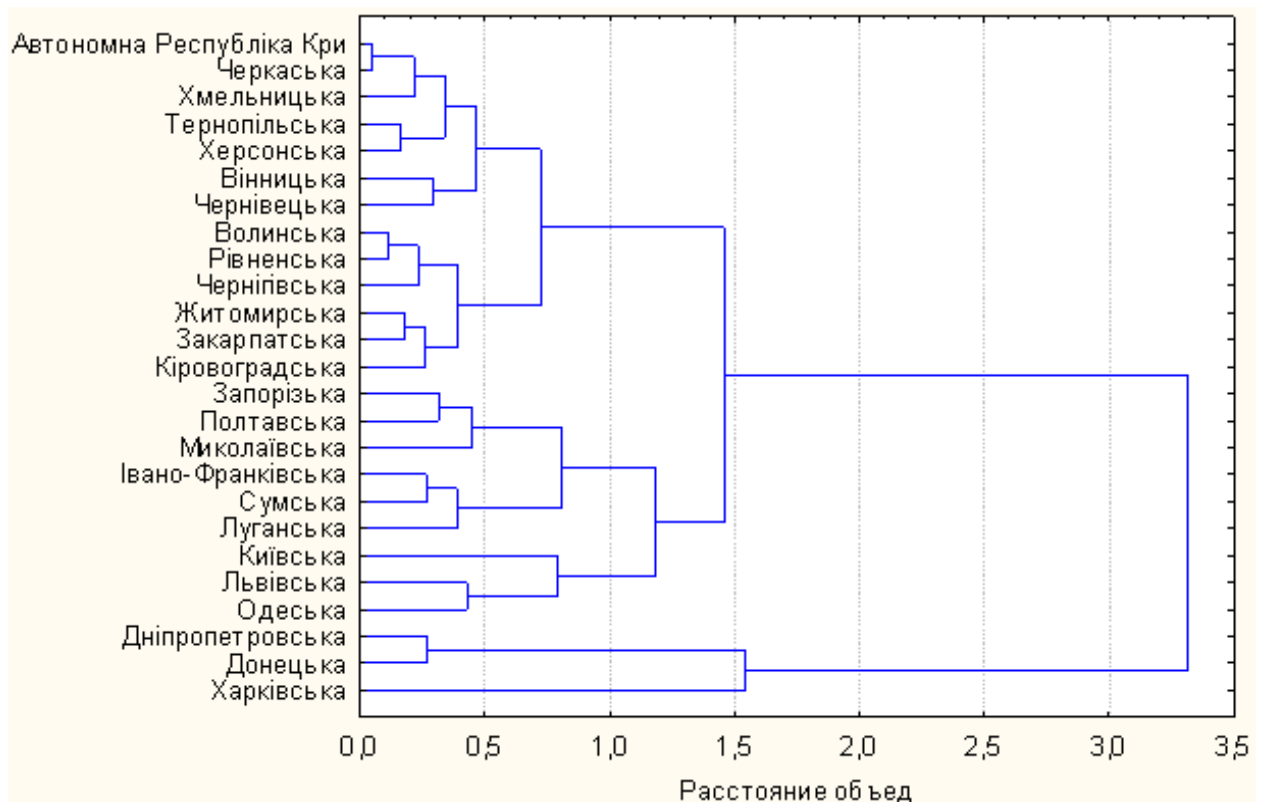

Рис. 2.3. Кластерний аналіз регіонів України за рівнем їх конкурентоспроможності у 2010 р.
 Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

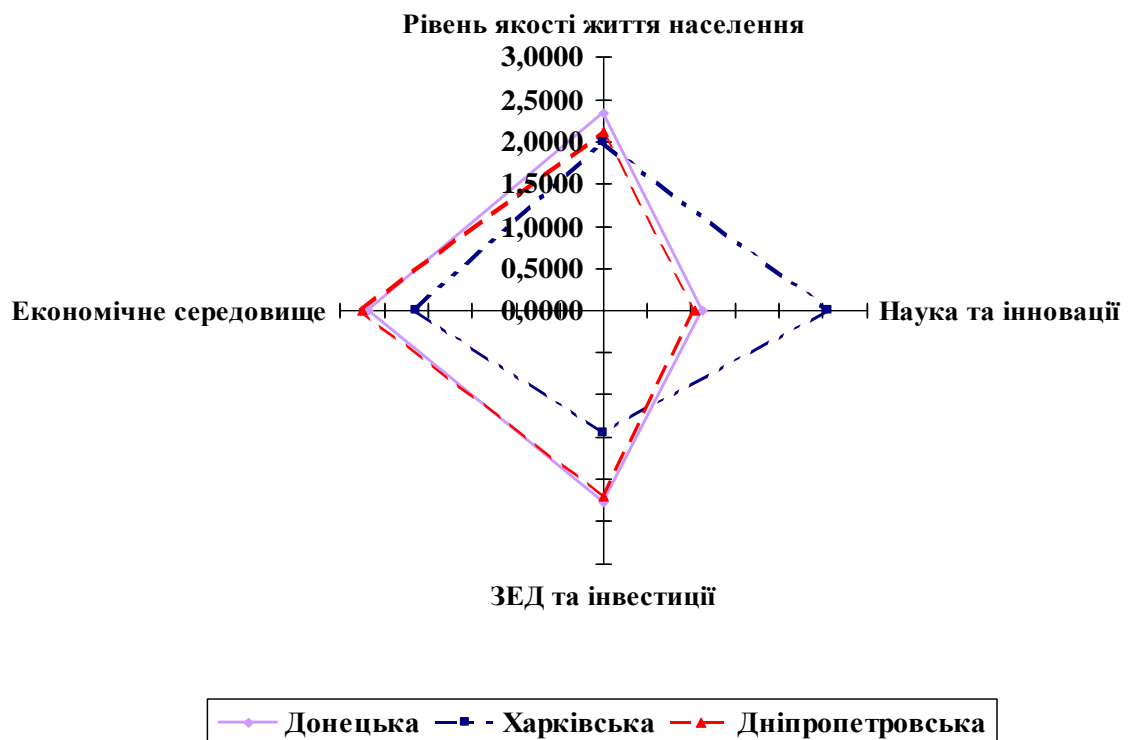

Рис. 2.4. Асиметричність за частковими показниками регіонів України, що мають однаковий рівень конкурентоспроможності
 Джерело: розроблено авторами на основі отриманих результатів

Достатній рівень конкурентоспроможності мають Львівська, Луганська, Одеська, Київська, Івано-Франківська, Полтавська, Сумська, Запорізька та Миколаївська області.

До регіонів, які мають середній рівень конкурентоспроможності, належать Автономна Республіка Крим, а також Хмельницька, Вінницька, Черкаська, Херсонська, Чернівецька й Тернопільська області.

Низький рівень конкурентоспроможності мають Кіровоградська, Житомирська, Чернігівська, Закарпатська, Волинська та Рівненська області.

Асиметричність рівнів конкурентоспроможності регіонів України в умовах ринкових трансформацій національного господарства продемонстровано на прикладі чотирьох адміністративних областей (Донецька, Львівська, Вінницька, Волинська), які контрастно відрізняються один від одного за цим рівнем. Зокрема, високий рівень конкурентоспроможності характерний для Донецької області, достатній – Львівської, середній – Вінницької, низький – Волинської (рис. 2.5).

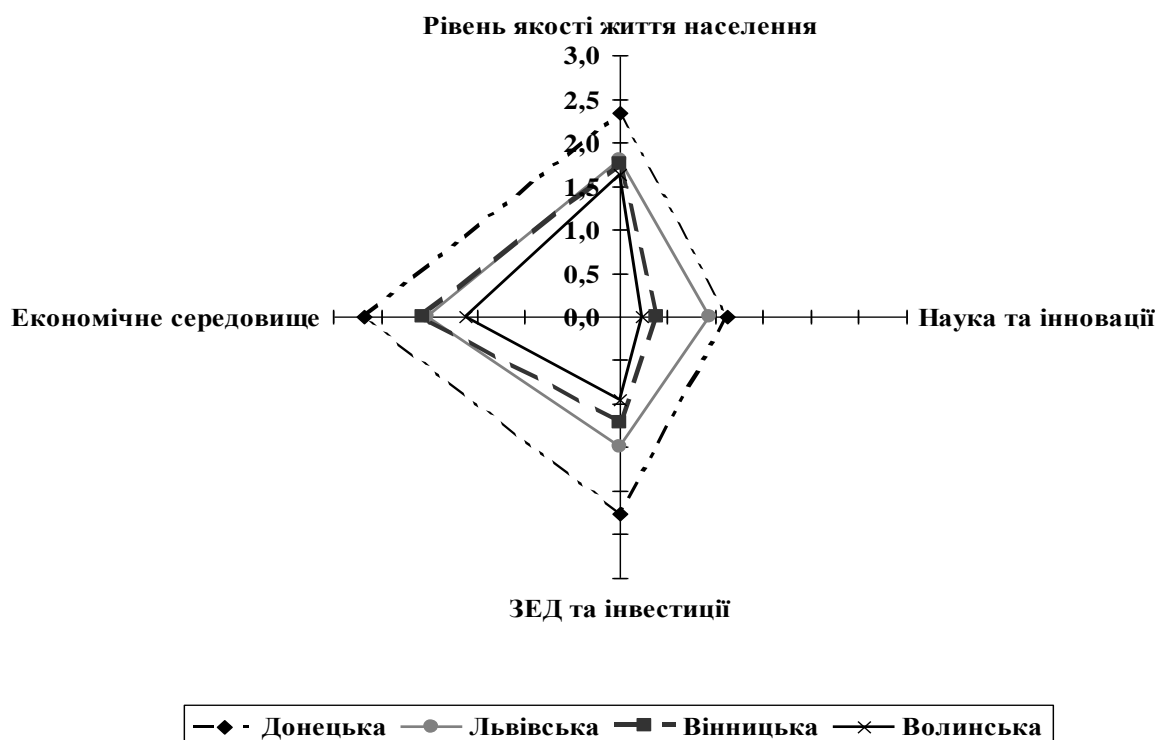

Рис. 2.5. Асиметричність рівнів конкурентоспроможності регіонів України

Джерело: розроблено авторами на основі отриманих результатів

Найбільші відмінності в рівнях конкурентоспроможності спостерігалися за показниками, що характеризують стан наукової й інноваційної сфер, зовнішньоекономічну діяльність та інвестиції, економічне середовище. Найменш відчутний контраст за рівнем якості життя населення, що свідчить про різні ступені адаптованості регіонів із різною структурою економіки до функціонування в умовах ринкової конкуренції.

На основі даних таблиці 2.5, у якій представлено групування регіонів України за рівнем конкурентоспроможності (додатки Ж, З, К, Л), можна простежити його динамічні зміни протягом 2008–2010 рр. При цьому прослідковуються тенденція до скорочення кількості областей із низьким рівнем конкурентоспроможності, однак традиційно високий рівень конкурентоспроможності належить Донецькій, Харківській і Дніпропетровській адміністративним областям.

Аналіз рівнів конкурентоспроможності регіонів України показує прояв впливу процесів ринкових трансформацій на соціально-економічний розвиток регіонів.

Порівняно з початком 1990-х, диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів зростає, але на рівні держави й досі не вироблено інструментів її мінімізації.

Економічну базу значної частини регіонів України сьогодні визначають одна-дві галузі (підприємства яких переважно спеціалізуються на сировині та/або напівфабрикатах, виробляють проміжну чи низько технологічну продукцію). Це стало основною причиною зниження конкурентоспроможності більшості регіонів України на зовнішніх ринках (питома вага третини регіонів у загальноукраїнському експорті не перевищує 1 %).

До інших причин, що характеризують вплив процесів ринкових трансформацій на конкурентоспроможність регіонів, варто віднести деформовану структуру попиту на продукцію українського виробництва (порівняно з попитом на імпорт) на внутрішньому ринку; слабкий рівень

**Групування регіонів України за рівне конкурентоспроможності
протягом 2008–2010 рр.**

Рівень конкурентоспроможності	Регіони		
	2008	2009	2010
Високий	Донецька Дніпропетровська Харківська	Харківська Донецька Дніпропетровська	Донецька Харківська Дніпропетровська
Достатній	Запорізька Луганська Львівська Київська Одеська	Львівська Одеська Луганська Запорізька Івано-Франківська Київська Сумська	Львівська Луганська Одеська Київська Івано-Франківська Полтавська Сумська Запорізька Миколаївська
Середній	Сумська Полтавська Івано-Франківська Вінницька АРКрим	Хмельницька Полтавська Миколаївська Вінницька АРКрим Чернівецька Херсонська	Хмельницька Вінницька АРКрим Черкаська Херсонська Чернівецька Тернопільська
Низький	Херсонська Тернопільська Чернівецька Миколаївська Кіровоградська Черкаська Чернігівська Закарпатська Житомирська Рівненська Волинська Хмельницька	Тернопільська Черкаська Кіровоградська Волинська Чернігівська Закарпатська Житомирська Рівненська	Кіровоградська Житомирська Чернігівська Закарпатська Волинська Рівненська

Джерело: розроблено авторами на основі отриманих результатів

розвитку виробничої, дорожньо-транспортної, комунікаційної, соціальної інфраструктур, що ускладнює процес залучення інвестицій та знижує інфраструктурну доступність регіонів; традиційно низькою залишається інтенсивність господарських зв'язків у межах внутрішнього ринку (частка міжрегіонального обороту у ВВП України протягом тривалого часу не перевищує 25 %); збереження галузевого принципу управління економікою, надання державної підтримки переважно базовим галузям, які мають високий ступінь територіальної локалізації.

Здійснюючи розрахунок оцінки конкурентоспроможності регіонів України, погоджуємось із думкою авторів [102, 115], «що для будь якої території важливим є не стільки розрахунок показника конкурентоспроможності, стільки визначення стратегічних чинників, які впливають на конкурентоспроможність».

Окрім того, беззаперечно також твердження, що «конкурентоспроможними у всьому не можна бути, важливо бути конкурентоспроможним у тому, що має значення (а) для мешканців регіону та (б) для суб'єктів господарювання й громадян інших регіонів/країн, із якими підтримуватимуться економічні контакти, необхідні для задоволення потреб мешканців цього регіону» [206, 7].

Загалом, процеси ринкових трансформацій, що відбуваються в національному господарстві, характеризуються двома основними тенденціями, які неможливо подолати традиційними засобами державної регіональної політики: зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, що швидко посилювалась і призвела до концентрації виробничого, інвестиційного, людського та фінансового капіталу на території регіонів-лідерів і виникнення регіонів-аутсайдерів (депресивних, проблемних територій); посилення анклавності економіки окремих регіонів та поступовий занепад інших; формування локальних центрів економічної активності, переважно пов'язаних з орієнтацією на зовнішні ринки збуту й світову кон'юнктуру.

Поглиблення процесів ринкових трансформацій нерозривно пов'язується з підвищенням ефективності використання потенціалу регіонів, дієвістю управлінських рішень, удосконаленням роботи органів державної влади та місцевого самоврядування.

2.3. Визначення факторів конкурентоспроможності регіону

У процесі управління конкурентоспроможністю регіону важливо ідентифікувати фактори, які так чи інакше мірою впливають на її рівень. Поєднання тих чи інших факторів виступає середовищем, у якому формуються конкурентні переваги, створюється відповідна конкурентна позиція, що впливає на рівень конкурентоспроможності регіону й країни в цілому. Більше того, під час здійснення конкурентних відносин, коли регіональні суб'єкти змушені активно шукати фактори та інструменти, що дали б змогу унікальність їх пропозиції та диференціювати її від аналогічних пропозицій інших регіональних суб'єктів, можуть розкриватися внутрішні приховані джерела економічного зростання.

При цьому, важливо розуміти, що різні фактори не однаково впливають на різні регіони не однаково. Фактори, що виступають рушійними силами для піднесення конкурентоспроможності одних регіонів, можуть стати бар'єром для досягнення конкурентоспроможності в інших регіонах. Наприклад, метод, що був би найбільш оптимальним для забезпечення конкурентоспроможності Дніпропетровської адміністративної області, не може бути прийнятний для Волинської, оскільки ці регіони характеризуються різними рівнями соціально-економічного розвитку.

Розуміння головних факторів конкурентоспроможності є важливо і для побудови її обґрунтованих теоретичних моделей, і для всього комплексу дій, пов'язаних зі створенням та практичним застосуванням конкретних програм регіонального розвитку [72].

Результати опрацювання наукової літератури свідчать, що різні автори розглядають вплив на конкурентоспроможність різноманітних факторів, застосовуючи при цьому принципово відмінні підходи до їх класифікації.

Продуктивність і конкурентоспроможність визначаються багатьма детермінантами. Упродовж багатьох століть економісти намагалися віднайти й зрозуміти фактори, пов'язані з цим процесом, унаслідок чого виникли різноманітні теорії: від концепції спеціалізації та розподілу праці, розробленої А. Смітом, до пріоритетності інвестицій у фізичний капітал й інфраструктуру в економістів неокласичної школи. Останні сучасні теорії вивчають інші механізми, наприклад освіту та навчання, технологічний прогрес, макроекономічну стабільність, високий рівень державного управління, розвиненість бізнесу й ринкову ефективність. І хоча всі зазначені фактори важливі для конкурентоспроможності й економічного зростання вони не виключають один одного. Дві або більшість із них можуть відігравати важливу роль одночасно, що підтверджується різними науковими працями з економіки [122].

У численних дослідженнях і публікаціях як рушійну силу конкурентоспроможності регіону виділено один або кілька таких факторів [196]: кластери; людський капітал; наявні підприємства та мережі; інновації/регіональні інноваційні системи; управління й інституціональний потенціал; галузева структура та тип підприємств; інфраструктура (у широкому розумінні); типологія регіонів і рівень інтеграції підприємств; інтернаціоналізація й характер прямих іноземних інвестицій (ПІІ); географічне положення; інвестиційна привабливість.

Із наявних підходів до визначення поняття «фактор», що використовується при дослідженні конкурентоспроможності регіону, підтримуємо думку, що найбільш точно його сутність наведено у двох визначеннях: 1) фактор – «причина, рушійна сила якого-небудь процесу, що визначає його характер чи окремі його риси» [23]; 2) фактор, як «...джерело впливу на систему, що відображається на значенні змінних моделі цієї системи» [113]. Перший підхід визначає вплив фактора на стан тієї системи, відносно до якої він діє. Інший підхід розглядає фактор у контексті

причинно-наслідкового зв'язку ланцюжка змін у системі, викликаних його впливом [168, 291].

При виявленні та обґрунтуванні факторів конкурентоспроможності регіону пропонуємо керуватися такими визначеннями: 1) фактор – це стимул забезпечення конкурентоспроможності, що визначає її характер, водночас це мотив упровадження процесу управління конкурентоспроможністю регіону; 2) фактор – це чинник, що здійснює вирішальний вплив на зміну рівня конкурентоспроможності відповідного регіону.

Фактори конкурентоспроможності регіону можуть трансформувати конкурентний потенціал регіону у його конкурентні переваги, які забезпечують його конкурентоспроможність і привабливість, порівняно з іншими регіонами.

Національне середовище перебуває у взаємозв'язку й взаємозалежності з глобальним, що впливає на конкурентоспроможність країни та її регіонів. Факторами конкурентоспроможності країни, її регіонів є:

- глобальні – фактори зовнішнього середовища, що відображають сукупність тих умов, до яких адаптується країна, її регіони (наприклад до наслідків фінансової кризи);

- внутрішні – фактори, що характеризують внутрішній потенціал країни, її регіонів, та визначають можливості й ефективність процесу адаптації регіону до внутрішніх і зовнішніх змін (наприклад до процесів ринкових трансформацій) (рис. 2.6).

«Використання нових можливостей глобалізації та створення локальних конкурентних переваг дає змогу регіонам не лише зміцнювати власний конкурентний статус, а й сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки» [25, 39]. Варто зазначити, що в цьому дослідженні під зовнішніми факторами (стосовно регіону) слід розуміти національний господарський комплекс України, особливо в період ринкових трансформацій.

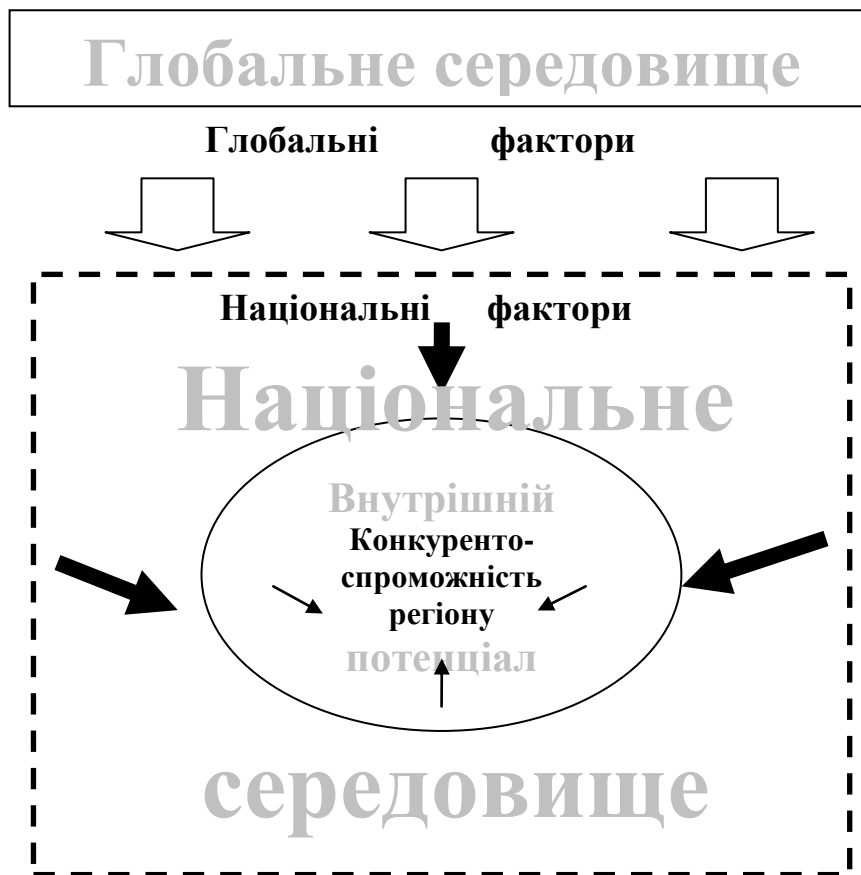

Рис. 2.6. Рівні факторів конкурентоспроможності країни та її регіонів

Джерело: розроблено авторами

Аналіз рівнів конкурентоспроможності регіонів України дав змогу визначити фактори, що впливають на конкурентоспроможність регіону, урахування яких має бути покладено в основу формування оптимальної моделі управління конкурентоспроможністю країни та її регіонів у короткостроковому й довгостроковому періодах.

Аналіз засвідчив, що серед показників, які впливають на конкурентоспроможність регіонів України, домінують валовий регіональний продукт, обсяги експорту, обсяг і структура інвестицій. Виявлення регіональних диспропорцій за цими показниками дало змогу простежити неоднакову дію впливу того чи іншого фактора на рівень конкурентоспроможності.

«Валовий регіональний продукт (ВРП), із яким, зазвичай, корелює регіональний дохід, є найпоширенішим критерієм економічного розвитку»

[101, 17]. Динаміка ВРП протягом 2008–2010 рр. свідчить про значну диференціацію між регіонами за цим показником, при цьому розрив між регіонами зростає (додаток М). Зокрема, лише Дніпропетровська й Донецька адміністративні області мають значення за цим показником, що переважає середнє значення по Україні. Щодо інших областей, то показник їхнього ВРП досить низький (рис. 2.7).

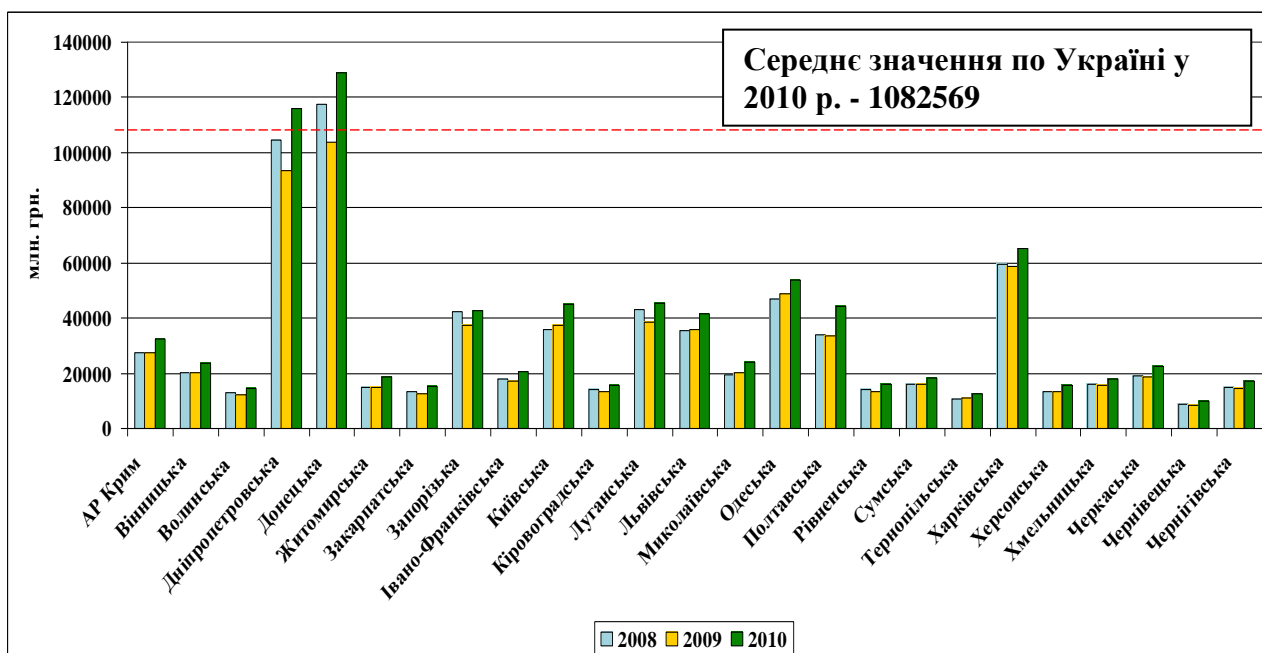

Рис. 2.7. Регіональні диспропорції (відхилення показників ВРП від середнього значення по Україні), млн грн.

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

На переконання більшості вчених-економістів, зростання ВРП могло б відбутися через підвищення «сільськогосподарського виробництва – галузі, яка за визнанням, може стати вагомим складовою частиною експортного потенціалу країни, а також підвищення конкурентоспроможності переробної галузі економіки», адже «значні перспективи виробництва конкурентоспроможної продукції в Україні пов'язують із розвитком сільського господарства» [101, 18–19]. Однак протягом останніх років у більшості областей простежується спад обсягів виробництва валової продукції сільського господарства. При цьому спадна тенденція найбільш

помітна в тих областях (Вінницька, Дніпропетровська, Полтавська та ін.), які є лідерами виробництва цієї продукції (додаток Н).

Аналізуючи показники зовнішньоторговельної діяльності країни та її регіонів, можна стверджувати про відновлення нарощування обсягів зовнішньої торгівлі (що чітко прослідковувалося в докризовий період). «Саме експортні позиції є ваговою складовою поточного рівня конкурентоспроможності. Причому для аналізу конкурентних позицій доречно звернутися до абсолютних (а не відносних) макроекономічних показників» [101, 19].

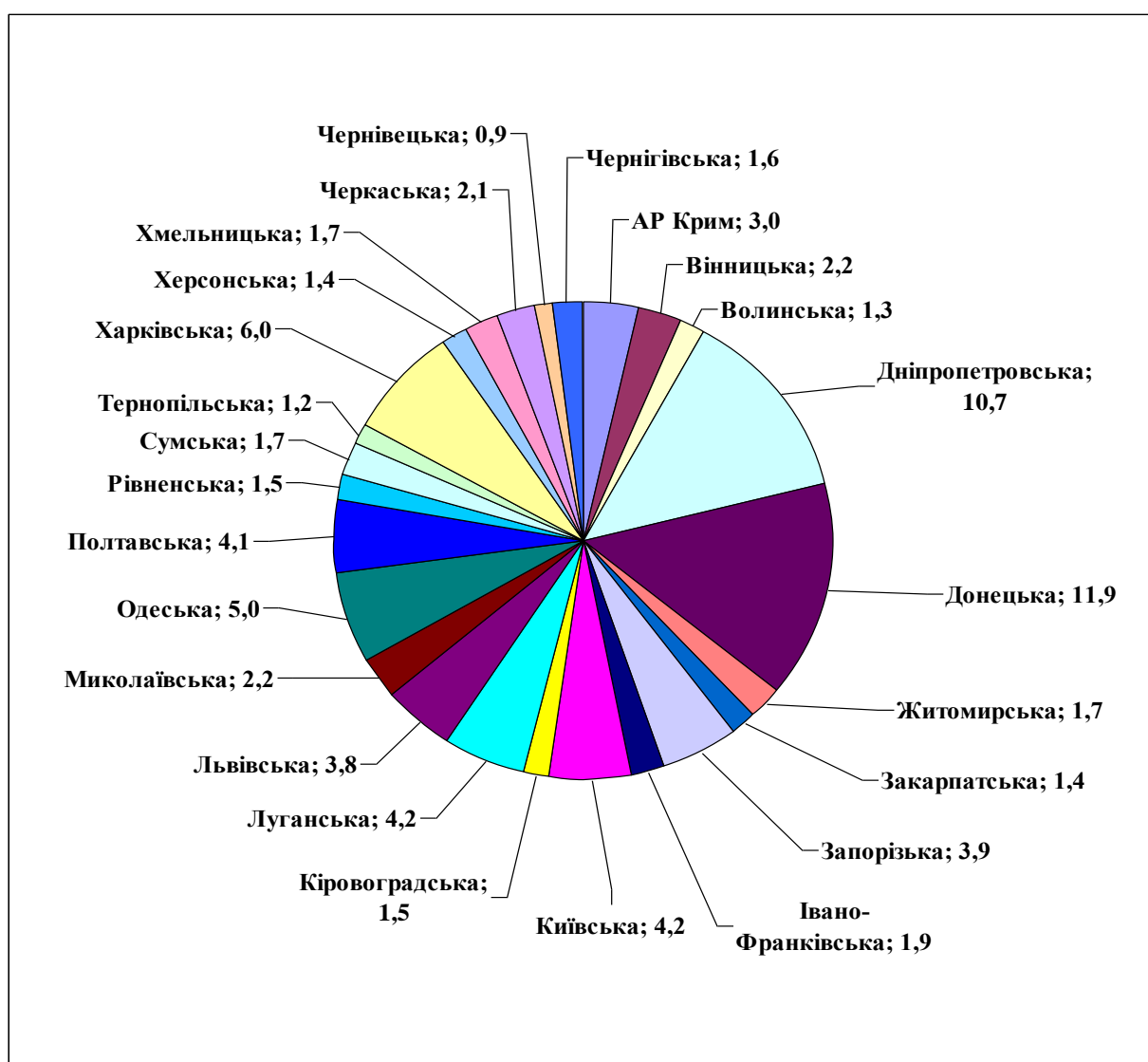

Рис. 2.8. Частка регіону у ВВП країни (%)

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Дані, наведені на рис. 2.8, указують на те, що частка у ВВП понад половини адміністративних областей України становить не більше ніж 2–2,5 %. Це свідчить про те, що в найближчій перспективі обсяги їхнього виробництва не можуть суттєво вплинути на обсяги експорту [101, 19]. Наведені дані підтверджують диференціацію окремих адміністративних областей України за експортним потенціалом. Ураховуючи те, що експортоорієнтована продукція є переважно низькотехнологічною та визначається кон'юнктурними змінами на світових ринках, можна припустити, що зростання зазначених показників навіть у групі регіонів України, що мають високий рівень конкурентоспроможності (Донецька, Дніпропетровська й Харківська адміністративні області, частка яких у ВВП є найбільшою та становить 11,9 %, 10,7 % і 6,0 %, відповідно) не може вважатися стійким.

Обсяги експорту товарів та послуг значно різняться навіть у регіонах, що належать до однієї групи за рівнем конкурентоспроможності. Зокрема, таку тенденцію чітко можна простежити на прикладі Дніпропетровської й Донецької адміністративних областей (рис. 2.9).

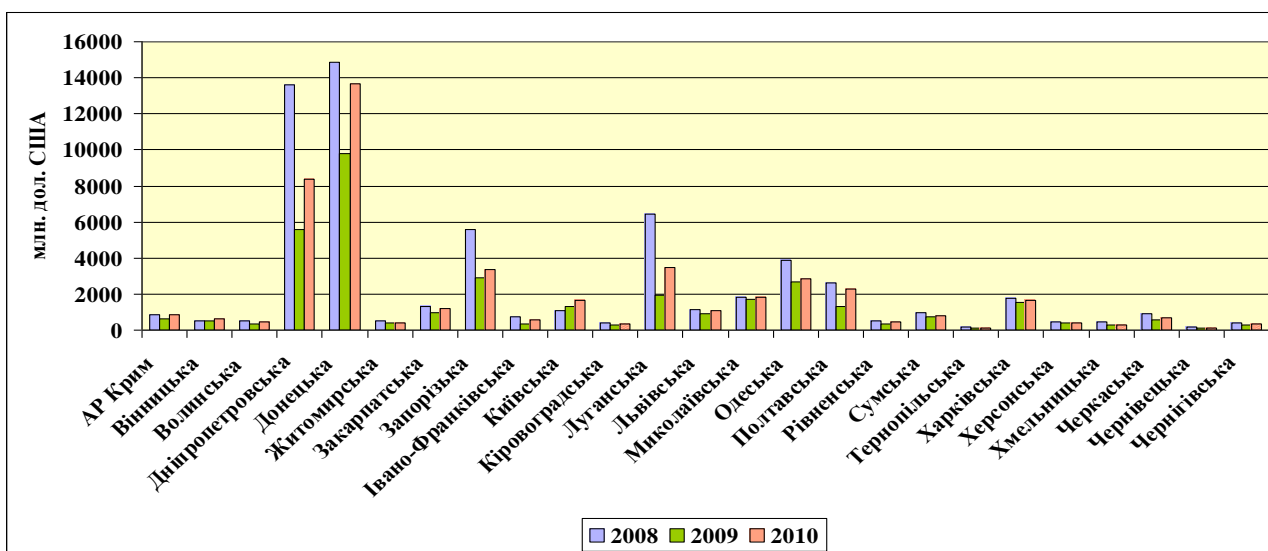

Рис. 2.9. Обсяги експорту товарів та послуг за регіонами України (млн. дол. США)

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Це, зі свого боку, певною мірою нівелює «прямий зв'язок між обсягами виробництва та експортними можливостями» [101, 20] (рис. 2.10). Для групи регіонів, що мають низький рівень конкурентоспроможності (Кіровоградська, Житомирська, Чернігівська, Закарпатська, Волинська, Рівненська адміністративні області) і порівняно малі обсяги експорту товарів та послуг, «це може мати відносні позитивні наслідки через їх меншу залежність від мінливості зовнішнього попиту» [101, 20].

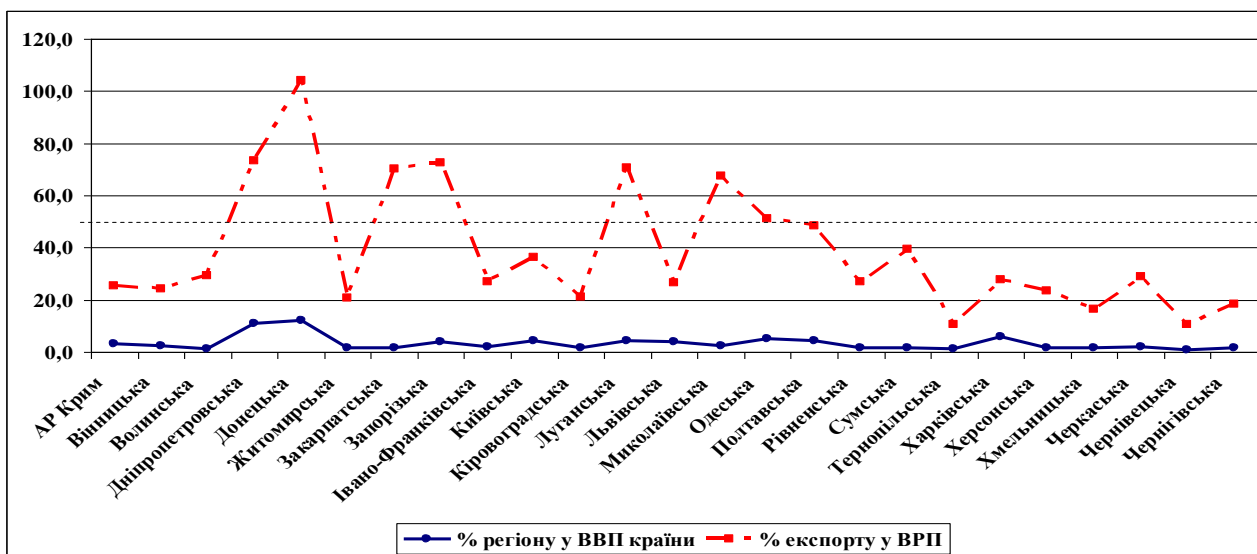

Рис. 2.10. Частка ВРП у ВВП країни та частка експорту у ВВП, 2010 р.

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Основна частина зовнішньоторговельного обороту належить товарним потокам, адже в більшості регіонів (навіть у тих, що мають високий рівень конкурентоспроможності) частка послуг у загальній структурі експорту досить низька – не перевищує 7,5 % (рис. 2.11). Навіть в Одеській адміністративній області, що має найвищу частку експорту послуг, ця частка послуг не більше 50 %.

В Україні чітко утримуються стійкі експортно-імпортні взаємозв'язки – регіони – найкрупніші експортери є водночас найкрупнішими імпортерами в країні. Один із важливих показників стійкості регіональної економіки до зовнішніх (імпортних) змін – коефіцієнт покриття імпорту експортом,

величина якого більша за одиницю свідчить про відносну стійкість економіки [101, 20].

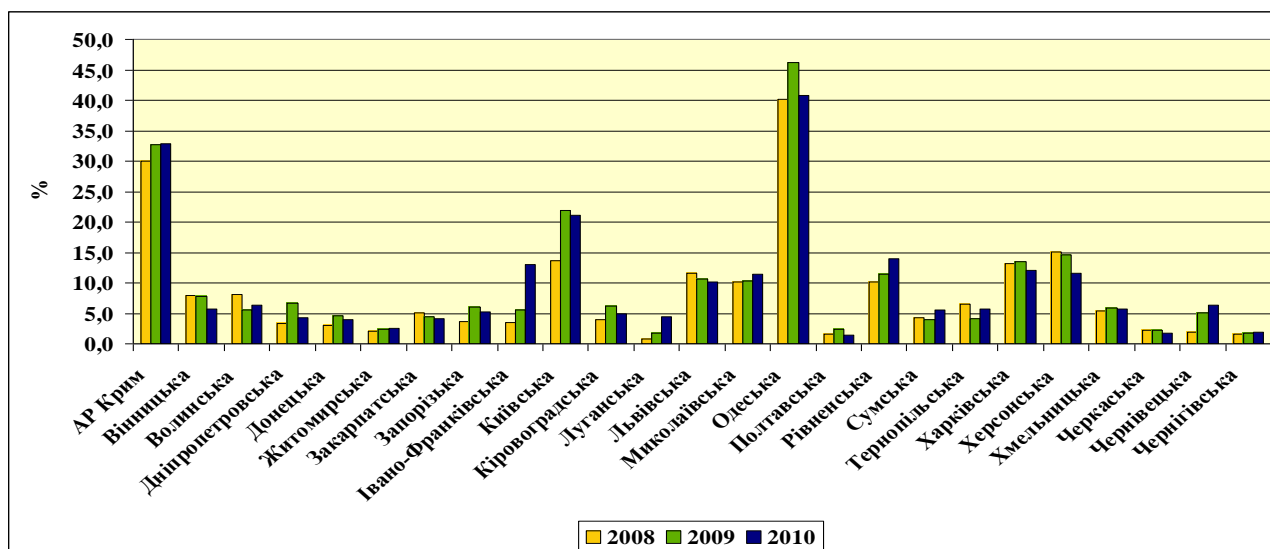

Рис. 2.11. Частка послуг у загальній структурі експорту (%)

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Протягом останніх років коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом зріс у більшості адміністративних областей, що свідчить про позитивну динаміку в загальнонаціональному масштабі (рис. 2.12; додаток П).

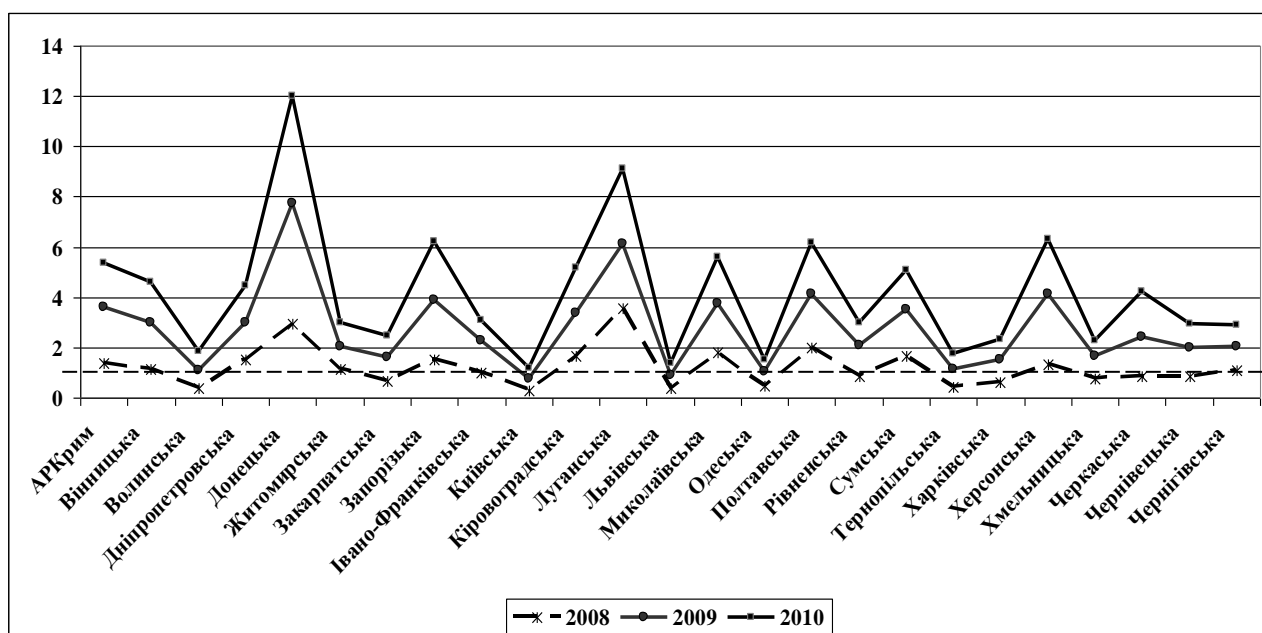

Рис. 2.12. Коефіцієнт покриття експортом імпорту (товарів)

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Також на рівні країни та її регіонів простежено прямий взаємозв'язок між ефективністю економічного середовища та обсягами залучених інвестицій (у т. ч. іноземних). Так, регіони, що мають кращі результати за частковим показником «економічне середовище», є водночас лідерами в залученні інвестицій (рис. 2.13, рис. 2.14). Структура прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у розрізі окремих регіонів також підтверджує зростаючі диспропорції між регіонами за цим показником. Іноземні інвестиції концентруються лише в окремих адміністративних областях чи містах [101, 22].

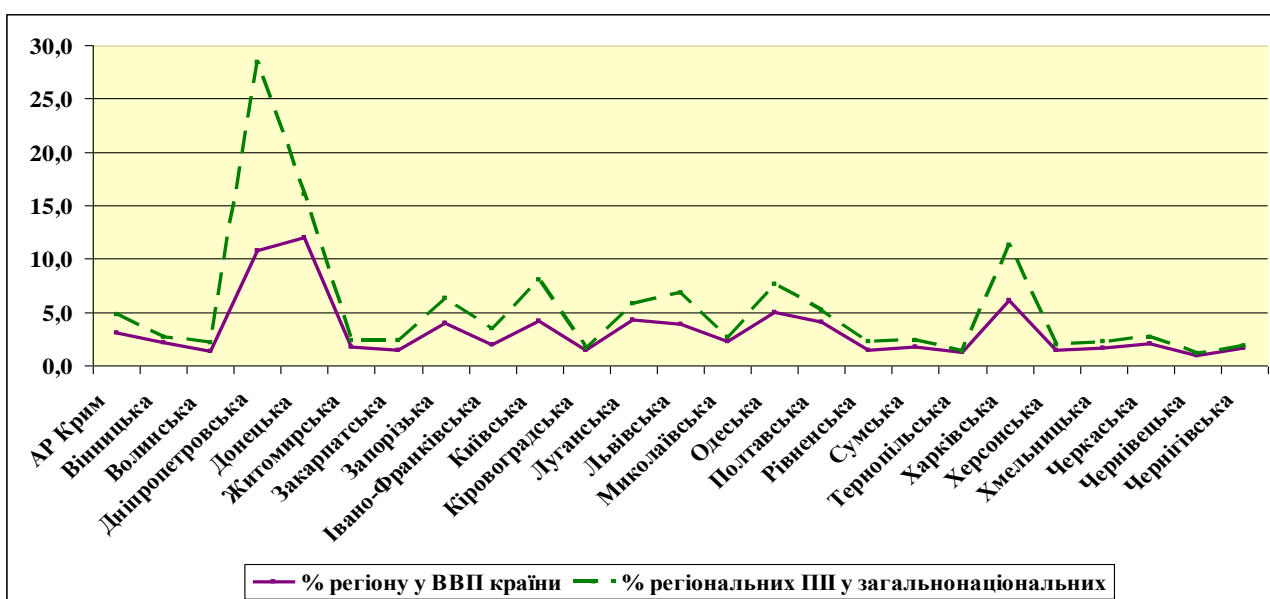

Рис. 2.13. Взаємозв'язок динаміки ВРП і ПІІ з регіонами України

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Іноземні інвестори надають перевагу регіонам із порівняно розвинутою інфраструктурою, наявними кваліфікованими трудовими ресурсами, офісними приміщеннями, відносно розвинутою системою юридичної підтримки (що суттєво знижує ризики) [101, 22]. За величиною обсягів експорту та прямих іноземних інвестицій серед регіонів України значно переважають Дніпропетровська та Донецька адміністративні області (рис. 2.14).

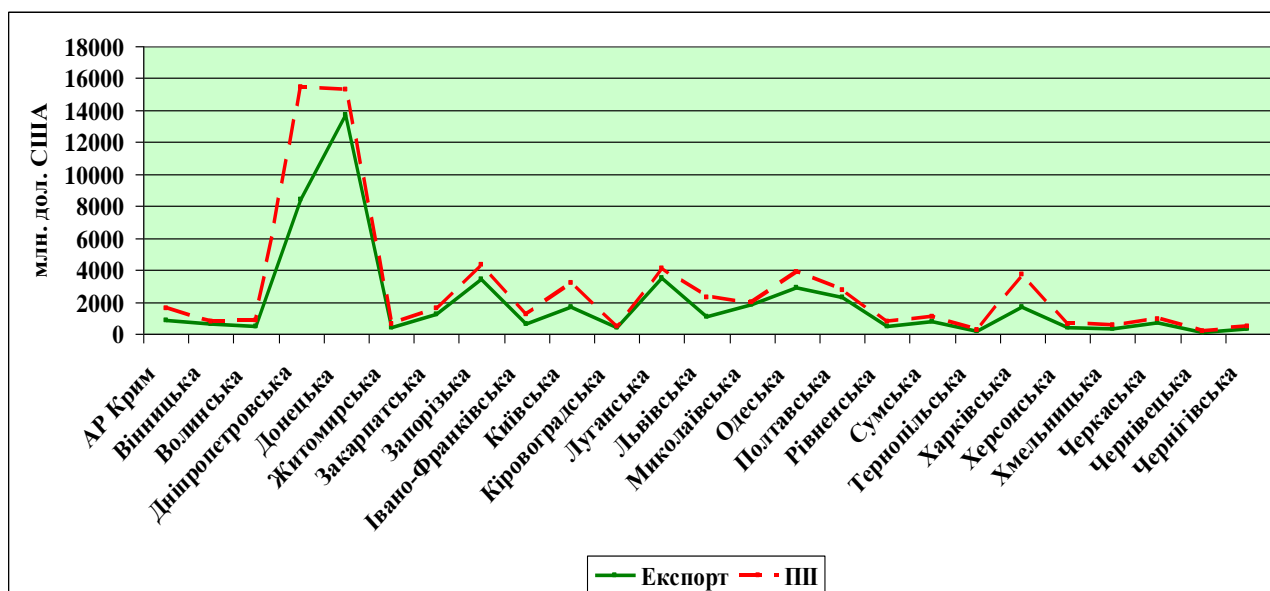

Рис. 2.14. *Обсяги експорту та ПІІ за регіонами України, млн дол. США*
Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Прямий взаємозв'язок між обсягами експорту й прямих іноземних інвестицій підтверджується й тим, що, «з одного боку, експортоорієнтовані підприємства є лідерами в залученні ПІІ, з іншого – для підприємства з іноземними інвестиціями характерним є підвищення показників зайнятості, обсягів продажу, у т. ч. експорту». Проте для більшості регіонів України такий взаємозв'язок відсутній, що може свідчити або про захоплення найвагоміших активів у регіоні вітчизняними бізнесовими структурами (явище монополізації), або про обережне ставлення іноземних інвесторів до окремих із них [101, 22] (рис. 2.14).

Порівняння факторів, що визначають інтегральний індекс конкурентоспроможності регіонів України протягом 2008–2010 рр., дало змогу виявити більш вагомий вплив показника «наука та інновації» (рис. 2.15). На рисунку, для прикладу, представлено результати оцінки Інтегрального індексу конкурентоспроможності Донецької адміністративної області, однак в інших регіонах спостерігають такі ж тенденції (додатки Р, С).

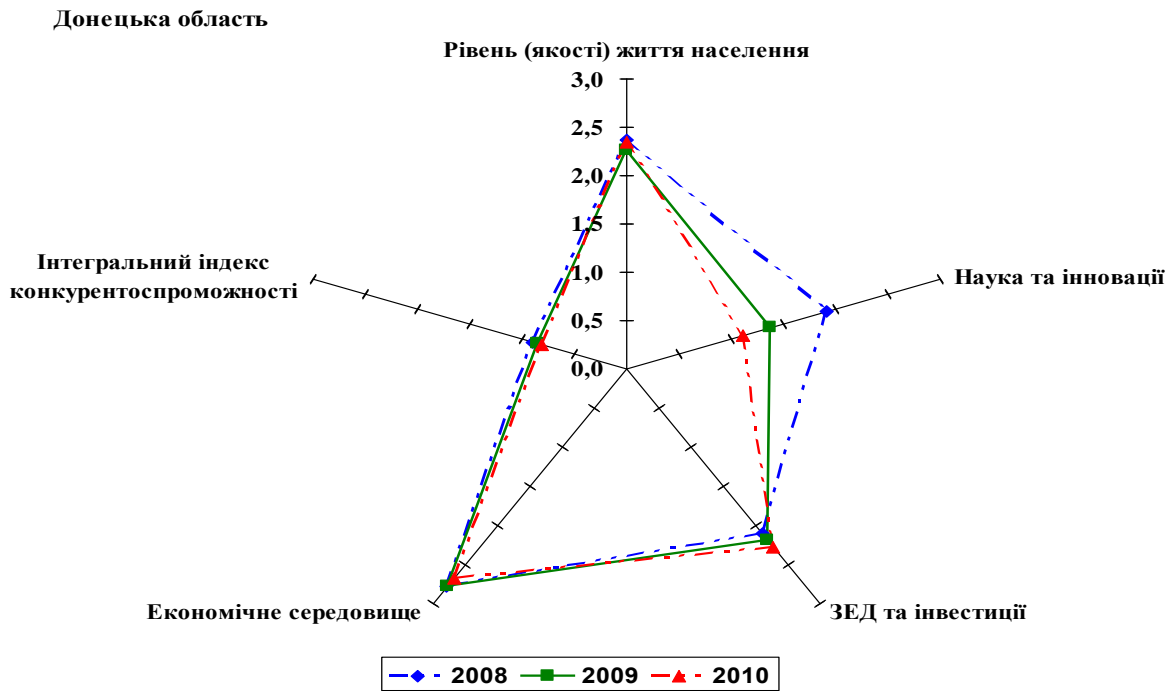

Рис. 2.15. Вплив факторів на показник інтегрального індексу конкурентоспроможності регіонів.

Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

«Важливою складовою конкурентоспроможності національної економіки є ефективність державної інноваційної політики» [101, 23]. Регіональна диференціація за показниками інноваційної активності представлена в таблиці 2.6 та в додатку Т.

Серед показників, що формують фактор «рівень якості життя населення», домінує вплив середньомісячної номінальної заробітної плати на рівень конкурентоспроможності регіону. Диференціацій регіонів за цим показником представлено в додатку У.

Один із факторів конкурентоспроможності регіонів – міжрегіональні зв'язки. Слід зазначити, що в умовах процесів ринкових трансформацій, що відбуваються в національному господарстві, особливого значення набувають різноманітні форми й методи міжнародної, транскордонної та просторової економічної інтеграції [131] (рис. 2.16).

Інноваційна активність промислових підприємств, %

Регіони	Кількість інноваційно активних підприємств, у % від загальної кількості підприємств регіону			Питома вага в загальній сумі витрат на інноваційну діяльність, %		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
АРКрим						
Вінницька	13,2	9,2	11,1	1,9	1,6	1,8
Волинська	16,2	12,2	14,7	1,1	4,2	1,1
Дніпропетровська	11,3	9,2	11,6	1,9	5,7	1,1
Донецька	8,5	8,2	9,1	11,3	15,3	4,7
Житомирська	10,5	9,6	10,6	22,8	10,0	9,8
Закарпатська	11,4	10,5	12,4	0,4	0,6	0,4
Запорізька	12,2	13,6	10,8	0,1	0,5	0,9
Івано-Франківська	8,9	7,0	5,3	1,7	2,1	1,6
Київська	27,9	21,2	18,1	4,2	6,1	26,0
Кіровоградська	12,6	9,4	7,7	1,1	2,0	1,6
Луганська	14,6	10,7	13,2	0,3	0,6	1,3
Львівська	10,2	9,9	11,2	18,2	1,4	3,0
Миколаївська	12,1	13,0	13,4	2,5	2,7	1,7
Одеська	13,5	13,3	16,6	2,9	5,4	6,5
Полтавська	11,4	14,2	15,7	2,3	2,4	2,0
Рівненська	11,2	12,5	11,8	1,5	1,7	1,5
Сумська	11,8	11,8	10,4	1,7	0,3	0,5
Тернопільська	11,3	16,2	17,9	0,8	0,9	2,7
Харківська	16,1	18,0	16,7	0,5	0,6	0,1
Херсонська	13,1	15,8	19,7	2,3	5,5	6,5
Хмельницька	12,7	12,2	17,7	0,7	1,1	0,6
Черкаська	4,2	6,1	16,9	1,5	13,7	9,3
Чернівецька	11,6	11,9	15,2	0,1	0,9	0,2
Чернігівська	16,9	16,7	14,2	0,3	0,6	0,5

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

На сьогодні саме міждержавні міжрегіональні зв'язки виступають своєрідними транзитними коридорами для інвестицій, інновацій, товарів і послуг, а самі регіони отримують роль «зон» інтеграції й взаємодії глобального та національного економічних просторів, «пілотних» територій для адаптації й подальшого транслявання на внутрішню територію України міжнародних соціально-економічних стандартів. «Потенціал міжрегіонального співробітництва сприятиме розвитку внутрішнього ринку, посилить економічну та соціальну єдність країни» [71].

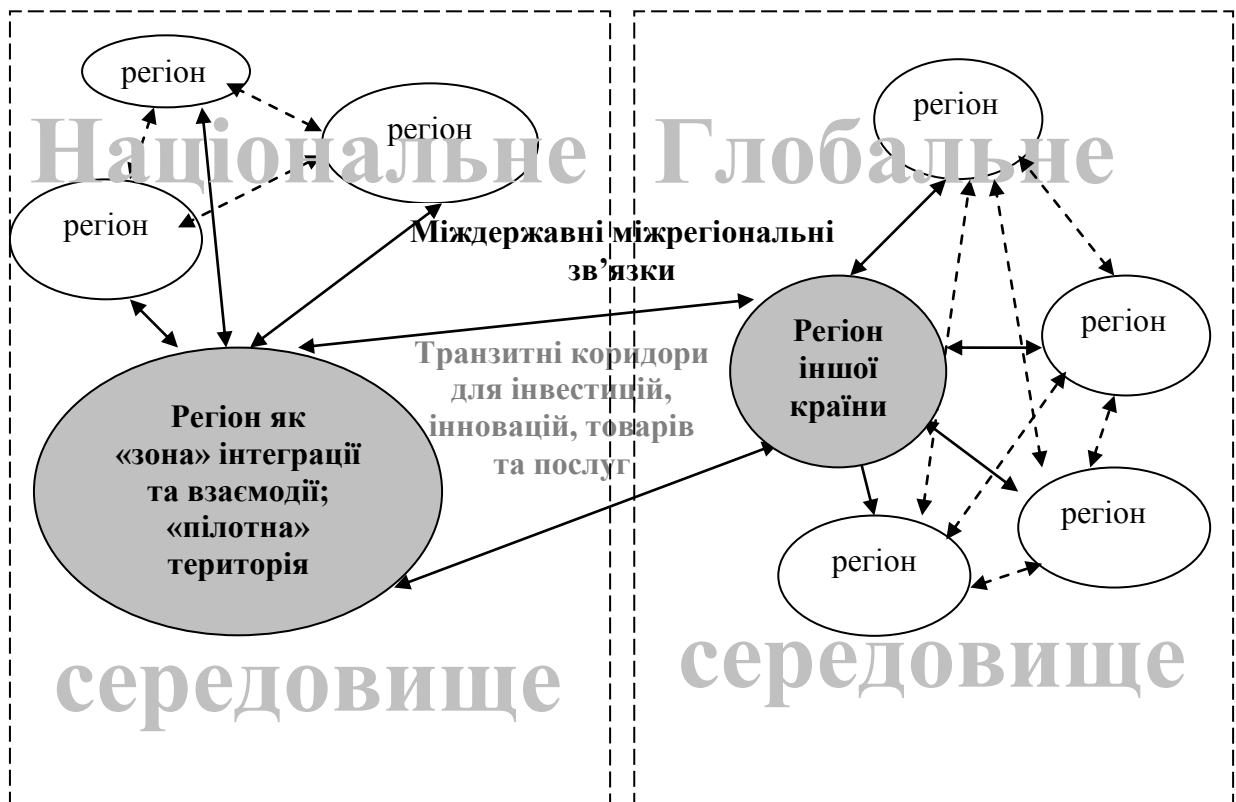

Рис. 2.16. Важливість міжрегіональних зв'язків у процесі управління конкурентоспроможністю регіону
Джерело: розроблено авторами

Виявлення та оцінка домінуючого впливу того чи іншого фактора на рівень конкурентоспроможності регіонів дає змогу підвищити їхні конкурентні позиції, виявити стимули соціально-економічного зростання, забезпечити управління конкурентоспроможністю національної економіки загалом.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Стратегічні напрями вдосконалення управління конкурентоспроможністю економіки країни та її регіонів

Поєднання системного впливу ендогенних та екзогенних ризиків із диспропорційністю регіонального розвитку, що постають в умовах ринкових трансформацій, вимагають розробки й упровадження нової державної та регіональної політики щодо управління конкурентоспроможністю. Якщо роль держави характеризувалася дієсловами «створити і перерозподілити», то в умовах управління конкурентоспроможністю потрібно запровадити принцип «дати можливість і підтримати».

Визначення ролі держави, регіонів та суб'єктів локального рівня, а також засад їх взаємодії в процесі управління конкурентоспроможністю національної економіки створює наукове підґрунтя для вироблення відповідної державної й регіональної політики; при цьому важливо усвідомити, що локальний чинник є визначальним для управління конкурентоспроможністю [136].

У межах Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», до основних напрямів, за якими здійснюватимуться реформи (що спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної та ефективної системи державного управління, зрештою, – на підвищення добробуту українських громадян) віднесено такі [159]:

1. Створення базових передумов економічного росту через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи;

2. Формування режиму максимального сприяння бізнесу через зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації податкової системи й поглиблення міжнародної економічної інтеграції України;

3. Модернізація інфраструктури й базових секторів через усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і ЖКГ, а також розвитку транспортної інфраструктури та ринку землі. Перехід від дотацій до самоокупності виробництва й соціальних послуг;

4. Збереження та розвиток людського й соціального капіталу через підвищення ефективності та стабільності соціального захисту, покращення якості й доступності освіти та медичного обслуговування;

5. Підвищення ефективності державного управління через реформування державної служби й виконавчої влади.

Цільовими орієнтирами вдосконалення управління конкурентоспроможністю економіки країни та її регіонів є мобілізація й використання наявних ресурсів задля примноження потенціалу розвитку та надання стимулів до соціально-економічного зростання; створення стимулів до формування економічних «точок зростання» й посилення їх взаємозв'язків із периферією, залучення до цього процесу наявних матеріальних, фінансових та людських ресурсів; формування ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання економічного потенціалу (регіональних і міжрегіональних кластерів, індустріальних парків тощо) як основи інноваційно-інвестиційних структурних зрушень, створення нових робочих місць, покращення інвестиційного клімату тощо [71, 116].

Вважаємо, що, здійснюючи управління конкурентоспроможністю країни та її регіонів, потрібно дотримуватися загальних принципів застосування інструментів управління регіональним розвитком, що, зі свого боку, сприятиме забезпеченню створення доданої вартості, а також довгострокового сталого розвитку регіону в межах держави [102, 84]. До цих принципів віднесемо: 1) конституційності та законності; 2) координації –

просторового узгодження цілей, пріоритетів і дій усіх суб'єктів регіонального розвитку; 3) єдності – неодмінності забезпечення просторової, політичної, економічної, інформаційної, соціальної, гуманітарної цілісності регіону та держави загалом; 4) децентралізації – збалансованого розподілу владних повноважень між центральними й місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з переданням відповідних ресурсів; 5) деконцентрації – перерозподілу владних повноважень у межах системи органів виконавчої влади – від центральних до місцевих; 6) субсидіарності – прийняття рішень і надання базових суспільних та бізнес-послуг на найближчому до кінцевого споживача рівні за умови максимальної ефективності використання ресурсів; 7) партнерства – узгодження цілей, пріоритетів і дій суб'єктів регіонального розвитку; 8) відкритості – прозорості, прогнозованості, передбачуваності діяльності суб'єктів регіонального розвитку; 9) сталого розвитку – розвитку суспільства, що дає змогу задовольнити потреби нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь; 10) історичної спадкоємності – урахування та збереження позитивних надбань попереднього розвитку регіонів; 11) ефективності – максимальної ефективності використання обмежених ресурсів; 12) результативності – досягнення поставлених цілей застосування.

Основою створення конкурентних переваг регіону виступають [44, 60]:

- суб'єкти управління процесом забезпечення конкурентоспроможності, на які покладено завдання вдосконалення відповідного нормативно-методичного забезпечення, стратегічного планування й проектування регіональної та міжрегіональної конкурентоспроможності, реалізації ефективної та повноцінної державної регіональної політики, включаючи децентралізацію влади й фінансових ресурсів;

- суб'єкти господарської та підприємницької діяльності, функціонування яких залежить від ефективного використання сировинних, трудових і фінансових ресурсів, повноцінної інфраструктури, належної

техніко-технологічної бази, здорового конкурентного середовища, наявності економічного потенціалу та передумов розвитку;

- населення регіону, до основних характеристик конкурентоспроможності якого варто віднести розвиток людського капіталу, підвищення рівня якості життя, покращення системи соціальних послуг, капіталізацію життя й праці;

- співробітництво з іншими країнами на основі розвитку інтеграційних форм діяльності.

Цілі управління конкурентоспроможністю регіону є багатоплановими та при їх розробці важливо враховувати наявний ресурсний потенціал регіону й можливості його реалізації. Кожен регіон визначає власні цілі управління конкурентоспроможністю, що відображають особливості конкурентного потенціалу відповідного регіону. Однак можна виділити й загальні цілі, властиві для всіх регіонів [219]:

- зростання в майбутньому зайнятості населення, підвищення доходів населення й рівня якості їхнього життя, створення сприятливої демографічної структури, соціального та культурного процесу, збереження природного середовища й покращення екологічного становища;

- формування більш якісного ресурсного потенціалу регіону; підвищення конкурентоспроможності підприємств регіону та їх переорієнтація на виробництво інноваційної, конкурентоспроможної продукції, що знайде свою нішу не лише на внутрішньому, й на світовому ринку;

- підвищення інвестиційної привабливості регіону та залучення в регіон нових підприємств та інвесторів; створення сприятливого конкурентного середовища для малого й середнього підприємництва;

- залучення нових споживачів для товарів і послуг регіону;

- формування позитивного іміджу регіону в країні та за кордоном.

До стратегічних напрямів удосконалення управління конкурентоспроможністю регіону слід віднести [146]:

- *нормативно-правовий* – унесення змін до наявних або розроблення нових нормативно-правових актів і переліку раніше прийнятих рішень місцевих органів виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, які підлягають зміні, та зміст цих змін із метою забезпечення й/або підвищення конкурентоспроможності регіону;

- *організаційно-економічний* – налагодження ефективної взаємодії між територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади, місцевою державною адміністрацією, органом місцевого самоврядування: формування Ради конкурентоспроможності території; створення Агенцій регіонального розвитку; сприяння розвитку кластерів (у тому числі транскордонних), науково-виробничих об'єднань, наукових парків, регіональних центрів трансферу високих технологій; формування Офісу з управління проектами; забезпечення участі органів місцевого самоврядування в грантових програмах міжнародних донорських організацій; забезпечення участі наукових закладів, бізнес-асоціацій і громадських організацій в управлінні конкурентоспроможністю регіону; забезпечення участі компаній території в міжнародних інвестиційно-інноваційних мережених програмах та проектах; організації залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій;

- *фінансовий* – підвищення фінансової спроможності території до рівня, достатнього для її ефективного розвитку, подолання диспропорцій з урахуванням особливостей території, її потенціалу щодо адаптації до ринкових умов господарювання, розширення повноважень місцевих органів влади через створення збалансованого місцевого бюджету на реальній дохідній базі та оптимізованих видатків за мінімальними нормативами бюджетної забезпеченості; об'єднання на договірних засадах фінансових ресурсів місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування для розв'язання спільних регіональних і міжрегіональних проблем розвитку; формування програм підтримки та розвитку малого й середнього підприємництва; формування інструментів державного приватного партнерства; формування інфраструктури та розвитку ринків землі й іншого

нерухомого майна (у тому числі продажу на конкурентній основі земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у комунальній власності, земельних ділянок, які перебувають у користуванні підприємств і не використовуються ними понад два роки), із визначенням інвестиційно привабливих територій, розробленням та затвердженням для них спеціальних правил забудови; розвиток регіонального небанківського фінансового сектору (фондів сприяння розвитку підприємництва, страхових, венчурних фондів);

- *кадровий* – налагодження (разом із національною) регіональної системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації працівників місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій, представників бізнесового середовища основам стратегічного маркетингу, проектного менеджменту тощо;

- *інформаційний* – створення інформаційної системи та системи регіонального моніторингу;

- *періодичне коригування* цілей, завдань і заходів щодо управління конкурентоспроможністю регіону.

Вважаємо, що ключову позицію в діяльності механізму управління конкурентоспроможністю регіону повинні займати регіональні владні структури, органи місцевого самоврядування, державні установи й організації; адже їхня діяльність у передбачених напрямках створюватиме умови для заохочення та спрямування дій комерційних підприємств, приватних осіб, громадських і самоврядних організацій згідно з визначеними цілями, пріоритетами та завданнями. Відтак, дієвість механізму управління конкурентоспроможністю регіону має стати результатом злагоджених зусиль, консолідуючим чинником для всіх конструктивних сил [188, 12].

Відповідно до результатів і тенденцій розвитку, наявних проблем у регіоні, із метою посилення конкурентних переваг регіону визначають інтегральну мету й пріоритети соціального та економічного середовища із забезпеченням динамічного розвитку й підвищення добробуту населення.

Важливим напрямом удосконалення управління конкурентоспроможністю є науково обгрунтоване визначення стратегічних цілей, завдань і цільових пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону. Зокрема, виходячи із проведеного SWOT-аналізу конкурентного потенціалу Волинської області (додаток Ф), визначено такі стратегічні цілі соціально-економічного розвитку регіону [190]:

- перехід до інтенсивної моделі економічного розвитку;
- розвиток та закріплення конкурентних переваг регіону на основі інституційних факторів;
- економіко-екологічний розвиток, розбудова «зеленої економіки» й туристично-рекреаційного потенціалу;
- комплексний підхід до освоєння потенціалу державного кордону та транзитного потенціалу, їх перетворення на джерело й стимулятор економічного розвитку;
- переоцінка місцевих економічних стратегій і програм із позицій сталого просторового розвитку та соціальної солідарності.

Реалізація стратегічної цілі *«Перехід до інтенсивної моделі економічного розвитку»* передбачає виконання таких завдань: переорієнтація корпоративного сектору й управлінського корпусу на реалізацію інвестиційно-інноваційних проектів розвитку та використання програмно-цільових методів управління; оновлення й нарощування виробничо-промислового потенціалу в структурі економіки регіону, диверсифікація економічної структури області; нарощування конкурентоспроможності та якості продукції місцевих товаровиробників, систематичне збільшення кількості підприємств, які впровадили й сертифікували системи управління якістю у виробництві; розвиток нових виробництв, зорієнтованих на експорт самобутніх, брендових, унікальних продуктів і послуг; формування мережі нових регіональних кластерів, розроблення та включення відповідних інвестиційних проектів до обласної Програми залучення інвестицій на період 2010–2020 рр.; підвищення рівня енергозабезпеченості регіону за рахунок

використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії до 50 %, зменшення частки використання природного газу в паливному балансі регіону, залучення адміністративної області до загальнонаціональних програм енергозбереження; формування фінансово-кредитної й інвестиційно-інноваційної інфраструктури, покликаної задовольнити попит на кредитно-інвестиційні та консалтингові послуги з боку підприємницьких структур; перегляд і консолідація державних та регіональних програм, які реалізуються на території регіону, що дасть змогу сконцентрувати фінансові ресурси на програмах, які можуть дати кумулятивний економічний ефект [190].

Реалізація стратегічної цілі *«Розвиток та закріплення конкурентних переваг регіону на основі інституційних факторів»* охоплює такі завдання: підтримка підприємницької активності й самозайнятості, розвиток малого та середнього бізнесу, міжрайонної й міжрегіональної кооперації; організаційне та нормативно-правове забезпечення й супровід програм державно-приватного партнерства; створення ефективного механізму державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій регіону; посилення захисту підприємців і споживачів від монопольних проявів на ринках нафтопродуктів, продовольчих товарів та інших соціально важливих ринках; формування нової системи управління житлово-комунальним господарством, нових інститутів управління житловим фондом, що ґрунтується на системі договірних відносин; покращення іміджу й інвестиційної привабливості регіону, формування ефективно-фінансово-кредитної та інвестиційно-інноваційної інфраструктури в регіоні [190].

Реалізація стратегічної цілі *«Економіко-екологічний розвиток, розбудова «зеленої економіки» та туристично-рекреаційного потенціалу»* включає розв'язання таких завдань: розбудова інфраструктури сталого розвитку й створення ефективно-системи охорони навколишнього природного середовища; упровадження технологій реабілітації та капіталізації екологічного потенціалу регіону, зокрема українського Полісся; екологічний аудит і маркетинг регіону для метою визначення умов та

інструментів залучення національних і міжнародних компаній, які спеціалізуються у сфері екологічного бізнесу; формування транскордонного, екологічно орієнтованого туристично-рекреаційного кластера, який здатен забезпечити європейські стандарти послуг; стимулювання розвитку в регіоні: екологічного бізнесу та екологічного інжинірингу, екологічного консалтингу й моніторингу, високотехнологічних проектів з утилізації та переробки відходів, інвестицій в екологічні об'єкти й комплексні еколого-економічні проекти, розвиток і просування пакету якісних регіональних туристичних продуктів, розвиток інфраструктури гостинності [190].

Досягнення стратегічної цілі *«Комплексний підхід до освоєння потенціалу державного кордону та транзитного потенціалу регіону, перетворення їх на джерело й стимулятор економічного розвитку»* включає реалізацію програм, спрямованих на капіталізацію потенціалу прикордонної інфраструктури, перехід від кількісного до якісного підходу в питаннях розвитку транскордонного співробітництва, розвиток співробітництва в інтеррегіональному вимірі; розвиток транспортно-логістичного й транзитного потенціалу регіону, залучення стратегічних інвесторів до розвитку логістичної інфраструктури; активне використання потенціалу міжрегіональної співпраці з регіонами України, кооперація та розвиток спільних соціально-економічних програм з областями українського Полісся; міжрегіональну кооперація з метою модернізації інфраструктурних проектів, які можуть отримати статус Національних проектів розвитку; організацію співпраці в рамках єврорегіону «Буг», пошук можливостей і шляхів створення транскордонних промислово-інвестиційних кластерів [190].

Забезпечення виконання стратегічної цілі *«Переоцінка місцевих економічних стратегій та програм із позицій збалансованого просторового розвитку й соціальної солідарності»* передбачає перехід до збалансованого просторового розвитку на основі прийняття та затвердження Генерального плану розвитку території Волинської області; приведення стратегій і програм соціально-економічного розвитку територіальних громад та корпоративних

суб'єктів до мети й завдань, визначених у Генеральному плані; оптимізацію системи розселення в області; забезпечення інфраструктурних і фінансово-інвестиційних умов для формування урбаністично-промислового розвитку регіону на основі двох центрів: м. Луцьк та м. Ковель; розвиток точок зростання на території депресивних районів і територіальних громад; подолання інформаційної нерівності, пріоритетний розвиток у регіоні доступу до швидкісного Інтернету, створення вузлів доступу до Інтернет-мережі в усіх районних центрах адміністративної області й можливості розвитку інформатизації в сільській місцевості; підтримку з боку органів державної влади організацій та інституцій, які акумулюють і представляють креативний потенціал регіону, є ініціаторами та провідниками соціальних і гуманітарних ініціатив у регіоні; підтримку міжнародних мистецьких проєктів, розвиток фестивального руху, аматорського та професійного мистецтва; підготовку й просування комплексних, мережевих, багаторічних проєктів, спрямованих на збереження та відтворення історико-культурної ідентичності та колориту Волинської адміністративної області та українського Полісся, забезпечення утворення й розвиток кластерів та елементів культурних індустрій у регіоні, реалізацію проєктів розвитку в культурній і гуманітарній сфері, стимулювання соціальних та гуманітарних інновацій Волинської області [190].

Реалізація вищезазначених стратегічних цілей і завдань, спрямованих на зміцнення конкурентних позицій Волинської області, відбуватиметься в рамках таких цільових пріоритетів: розбудова аграрного сектору й упровадження аграрної реформи; розвиток туристично-рекреаційного сектору, розвиток транспортно-логістичної та транзитної сфер; активізація інноваційного розвитку промисловості; розширення міжрегіонального співробітництва й оптимізація транскордонної співпраці; економіко-екологічний розвиток та формування «зеленої» економіки; енергоефективність – основа розвитку Волині; забезпечення збалансованого просторового розвитку [190].

Головна мета – створення умов для підвищення рівня якості життя населення регіону. Досягнення цього передбачає оновлення системи менеджменту та формування сучасної й ефективної моделі управління конкурентоспроможністю регіону, капіталізацію конкурентних переваг регіону тощо. Концепцію запровадження конкурент-менеджменту розкрито в параграфі 3.2.

При приведенні системи державного управління у відповідність до вимог інноваційної моделі економічного зростання в центрі уваги має бути не стільки створення додаткових органів управління, як реорганізація та уточнення функцій уже наявних, із метою забезпечення структурної повноти механізму державного управління, системної взаємодії між його елементами, підвищення професійної компетенції управлінських кадрів [125, 336].

Реальна дієздатність територіальних громад й органів місцевого самоврядування, їх спроможність самостійно та в повному обсязі розв'язувати нагальні питання місцевого значення на власній, достатній матеріально-фінансовій і ресурсній базі – запорука побудови громадянського суспільства, формування засад соціально зорієнтованої ринкової економіки, підвищення якості життя всіх мешканців регіону [188, 13–15].

У нашій країні процес управління конкурентоспроможністю національної економіки здійснюють Президент, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів. Саме Кабінету Міністрів України належить основна роль в управлінні конкурентоспроможністю. Він координує дії всіх міністерств і відомств, які перебувають у його підпорядкуванні (антимонопольний комітет, державна податкова адміністрація, митна служба, державне казначейство, пенсійний фонд та ін.). Слід зазначити, що на регіональному рівні органами управління конкурентоспроможністю виступають обласні державні адміністрації. Вони наділені всією повнотою державної влади на своїй території, є самостійними учасниками зовнішньоекономічних зв'язків, розпоряджаються й користуються природними ресурсами, управляють місцевими бюджетами, створюють умови для реалізації державних і

регіональних програм, забезпечують підтримку мінімальних соціальних стандартів, гарантують фінансову самостійність місцевого самоврядування.

У Стратегії розвитку регіонів [188], розробленій науковцями Національного інституту стратегічних досліджень, зазначено, що базовими інституціями, відповідальними за успішний розвиток регіону також є обласні ради, Верховна Рада АР Крим, Київська та Севастопольська міські й обласні державні адміністрації; Агентства регіонального розвитку; Фонди розвитку регіонів; Регіональні центри інноваційного розвитку; територіальні громади та органи місцевого самоврядування базового рівня.

Агентства регіонального розвитку – неприбуткові організації, що діють на засадах партнерства між державними, приватними та громадськими секторами; керуються принципами демократії, політичного плюралізму, верховенства права, дотримання міжнародних норм і стандартів у сприянні регіональному розвитку; забезпечують тісну взаємодію з органами державної влади, місцевим та регіональним самоврядуванням, політичними й громадськими структурами; координують свою діяльність і рух фінансових ресурсів у процесі реалізації узгоджених з органами державної та місцевої влади, органами місцевого самоврядування проектів регіонального розвитку, зберігаючи при цьому автономію в прийнятті рішень. При цьому головними напрямками роботи Агентства є [146]:

- аналіз соціально-економічної ситуації в регіоні, співробітництво з органами влади в питаннях планування соціально-економічного розвитку та покращення інвестиційного клімату; активна участь у розробці, обговоренні, прийнятті й реалізації стратегії розвитку регіону; участь у розробці операційних планів реалізації стратегії;

- інвестування конкретних регіональних проектів (у т. ч. за допомогою залучення коштів Фонду регіонального розвитку); робота з міжнародними фінансовими організаціями для залучення інвестицій та отримання технічної допомоги;

- пошук партнерів і вплив на потенційних партнерів-інвесторів із метою активізації їхньої діяльності у сфері регіонального розвитку; вплив на політику уряду для створення сприятливого інституційного й інвестиційного середовища для активізації регіонального (та місцевого) розвитку; розробка стратегічних інвестиційних проектів, сприяння в залучення інвестиційних ресурсів у регіони.

Фонди розвитку регіонів є цільовими Фондами, складовими спеціальних фондів регіональних бюджетів. Порядок формування та використання коштів Фонду визначається обласною радою. Фонд розвитку регіону відповідає за забезпечення комплексних фінансових заходів на регіональному рівні щодо підтримки збалансованого економічного, соціального та екологічно безпечного розвитку. Діяльність Фонду узгоджується з діяльністю інститутів, відповідальних за реалізацію стратегії. Фінансування проектів за рахунок коштів Фонду може здійснюватись на умовах інвестування (довгострокового фінансування та внесків у статутний фонд), гарантій і на безповоротних засадах у вигляді грантів. Серед пріоритетів діяльності Фондів важливе місце займає [146]:

- надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання всіх форм власності (що зареєстровані на території регіону) з метою реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних й інших проектів, що мають стратегічне значення для забезпечення конкурентоспроможності регіону;

- надання фінансової підтримки інвестиційним проектам у сфері дорожньо-транспортного будівництва та створення транспортної інфраструктури; розвитку місцевих, регіональних і міжнародних транспортних коридорів; мереж телекомунікації та енергетики, прилеглої до них інфраструктури;

- фінансування проектів, реалізація яких сприятиме розвитку імпортозамінного й експортоорієнтованого виробництва товарів і послуг у пріоритетних сферах, визначених стратегією;

- сприяння формуванню на регіональному (місцевому) рівні об'єктів інфраструктури інвестиційно-інноваційного розвитку: бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, інноваційних та консалтингових центрів, венчурних фондів; координація їхньої діяльності з метою реалізації визначених пріоритетів;

- надання фінансової підтримки малому й середньому бізнесу для підвищення зайнятості та самозайнятості населення у сферах, визначених пріоритетними;

- надання фінансової підтримки інвестиційним проектам, що ґрунтуються на використанні механізмів державно-приватного партнерства (відповідно до чинного законодавства).

Регіональні центри інноваційного розвитку – державні інституції, що відповідають за інформаційно-аналітичну, методичну, організаційну підтримку інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів. Діяльність Центру щодо стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку регіону полягає в [146]:

- здійсненні аналізу інноваційного потенціалу регіону;
- визначенні пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на території регіону, забезпеченні на цій основі наукової та організаційної підтримки впровадження програм і проектів інноваційного розвитку на регіональному рівні;

- сприянні розвитку інформаційно-консалтингового забезпечення інноваційної діяльності й інноваційного розвитку на території регіону;

- підтримка становлення та розширення регіональної інноваційної інфраструктури;

- організація взаємодії науково-дослідних, інноваційних підприємств, установ й організацій, органів державної влади щодо активізації інноваційного розвитку регіону.

Органи місцевого самоврядування, територіальні громади беруть участь в управлінні конкурентоспроможністю регіону відповідно до своїх повноважень і взаємодіючи у встановленому порядку з органами державної

влади, підприємствами, установами й організаціями. Інститут дієдатних територіальних громад, ініціатива місцевих мешканців в облаштуванні місцевої території; зацікавленість у створенні комфортного та безпечного життєвого середовища на території регіону формує добробут як регіону, так і держави загалом. Адже відповідальність членів громади за якісну, повсякденну роботу в управлінні конкурентоспроможністю регіону, відмова від патерналістських очікувань щодо державної допомоги «згори»; розрахунок на власні сили, ресурси, задіяння місцевої ініціативи й підприємницьких здібностей мешканців громади, активізація місцевого самоврядування – головні умови дієвого механізму управління конкурентоспроможністю регіону [146].

Узагальнивши досвід європейських країн, можна навести класифікацію інститутів, які безпосередньо залучаються до процесу розвитку територій (окрім органів державної влади та місцевого самоврядування різного рівня) [111]: 1) асоціації муніципалітетів; 2) національні агентства розвитку; 3) торгово-комерційні й промислові палати; 4) технополіси; 5) бізнесові та інноваційні центри; 6) регіональні фінансові компанії; 7) приватні консультанти й експерти; 8) профспілки; 9) організації, які займаються працевлаштуванням населення; 10) організації, що спеціалізуються в поширенні нових технологій; 11) бізнес-інкубатори; 12) венчурні фонди; 13) гарантійні фонди; 14) благодійні фонди; 15) місцеві агентства розвитку; 16) комунальні фундації; 17) заклади вищої освіти та регіональні наукові центри; 18) технологічні дослідницькі лабораторії (Research & Development); 19) агентства регіонального розвитку. Залучення до господарського життя країни, її регіонів таких інституцій сприятиме піднесенню їхньої конкурентоспроможності.

Визначення конкурентоспроможності регіону як сукупності соціальних, економічних, екологічних, політичних й інших взаємопов'язаних характеристик, які забезпечують більш вигідну позицію регіону і в межах національного господарства, і в глобальному світогосподарському просторі,

вимагає розробки та запровадження сучасних механізмів управління конкурентоспроможністю відповідного регіону задля націлення владних органів, а також його населення й бізнес-структур на активну діяльність щодо ефективного використання наявних у їхньому розпорядженні ресурсів.

3.2. Упровадження інноваційних форм управління конкурентоспроможністю регіону

Необхідність управління конкурентоспроможністю регіону зумовлена переходом соціально-економічної системи регіону на новий якісний рівень на основі інноваційних перетворень у всіх її сферах. Метою управління конкурентоспроможністю регіону повинно стати досягнення стійких конкурентних позицій у довгостроковій перспективі, що сприятиме сталому соціально-економічному розвитку та забезпеченню високого рівня якості життя населення як кожного окремого регіону, так і країни в цілому.

В умовах продовження фінансово-економічної кризи регіон як соціально-економічна система повинен не тільки вміти ефективно використовувати свій ресурсний і конкурентний потенціал, й створювати умови для формування нових конкурентних переваг, і їх носіями повинні стати підприємства та організації, що розміщені на його території, а також адміністративні органи влади регіонального й муніципального рівнів.

Одним із сучасних напрямів удосконалення процесу управління конкурентоспроможністю регіону вважаємо запровадження конкурент-менеджменту, що являє собою сукупність функцій та інструментів впливу суб'єктів управління на господарську діяльність країни і її регіонів для формування бренду території та управління його просуванням, що реалізується відповідно до законів розвитку ринкової системи господарювання. Змістовну характеристику конкурент-менеджменту представлено на рис. 3.1.

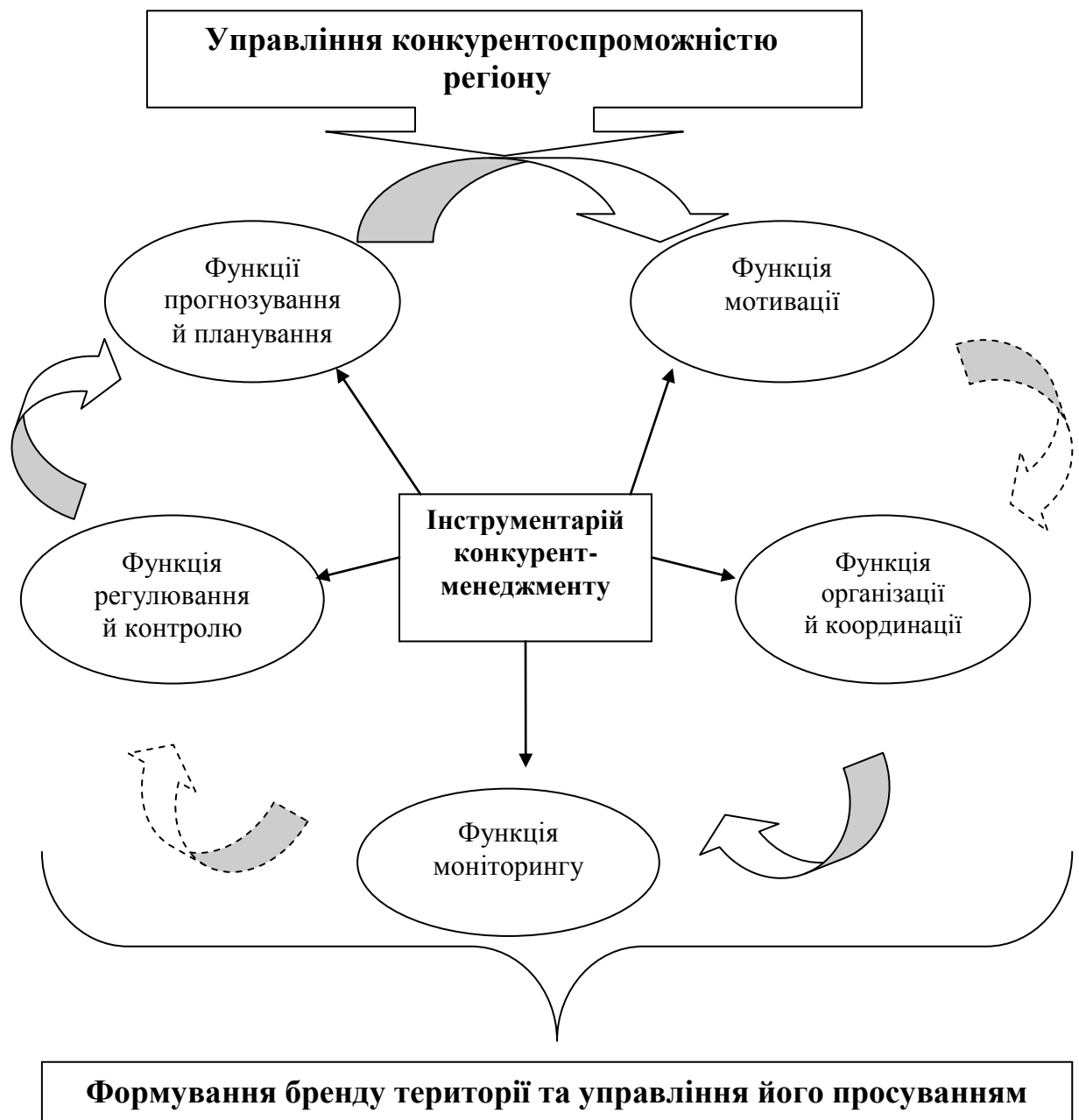

Рис. 3.1. *Змістовна характеристика конкурент-менеджменту*
Джерело: розроблено авторами

Основна причина необхідності запровадження регіонального конкурент-менеджменту – передусім динамізм і невизначеність зовнішнього середовища, адже в нових умовах розвитку економічних систем довгостроковою конкурентною перевагою є рівень сприйняття ними трансформаційних процесів.

Як і будь-який процес управління, конкурент-менеджмент передбачає виконання функцій прогнозування й планування, мотивації, організації та

координації, моніторингу, регулювання й контролю, що здійснюється завдяки застосуванню інструментарію регіонального конкурент-менеджменту. Це зумовлено тим, що об'єктом управління в цьому випадку виступає конкурентоспроможність регіону, а також множинністю суб'єктів управління та необхідністю швидкої реакції на динамічні зміни в зовнішньому середовищі й прийняття відповідних рішень.

За визначенням Е. Зіня, «планування – це процес формування мети регіональної соціально-економічної діяльності, визначення пріоритетів, засобів, методів досягнення мети, а також ресурсів, необхідних для виконання конкретних завдань у встановлені терміни» [67, 468]. Отже, функція планування передбачає рішення щодо того, якими повинні бути цілі управління конкурентоспроможністю регіону й що повинні здійснювати всі суб'єкти регіонального розвитку задля досягнення поставлених цілей.

Реалізація функції прогнозування та планування обумовлена необхідністю втілення наукового прогнозування соціально-економічного розвитку регіону та розробкою регіональних конкретних програм і стратегічних планів щодо задоволення вимог споживачів (виробництво товарів), визначених за допомогою регіонального маркетингу: вивчаються вимоги, цінності, ринки, потенційні товари й розробляються нормативи, що забезпечують утримання наявних конкурентних переваг або ж формування нових.

Розроблення програм соціального та економічного розвитку регіону ґрунтується на таких основних принципах [67, 473–474]:

- еволюційність економічного й соціального розвитку, що передбачає врахування того, що виробничо-економічні та соціальні процеси не відбуваються раптово, негайно. Для усвідомлення нових спрямувань, прийомів, змін суспільних відносин, утілення їх у життя необхідна зміна психології людей і людських відносин, а для цього потрібний певний період часу. До небажаних негативних результатів приводять рішення, спрямовані на негативні впровадження принципово нових змін у людських відносинах;

- цілісність – забезпечується розроблення взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного й соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- й середньостроковий періоди;

- об'єктивність – прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку України розробляються на основі даних органів державної статистики, уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних з офіційних видань Національного банку України;

- соціальна спрямованість – означає, що в прогнозних та програмних документах головна увага приділяється необхідності врахування інтересів людей, забезпеченню соціальних потреб;

- науковість, оптимальність – прогнозні й планові документи розробляють на основі використання економічних законів розвитку суспільства та в планах відображаються науково обґрунтовані, оптимальні рішення на рівні підприємства, окремої території, держави в цілому, які забезпечують досягнення максимального соціально-економічного ефекту. Застосування наукового методу дає змогу об'єктивно оцінити тенденції, обґрунтувати перспективи розвитку регіону, розробити прогнози й техніко-економічне обґрунтування темпів і пропорцій росту, визначити пріоритетність у реалізації окремих рішень, що обумовлена державними та регіональними інтересами;

- пропорційність і збалансованість економічного розвитку – забезпечення потреб населення у виробництві продукції, надання послуг, що може бути реалізоване в результаті загальнодержавного та загальнорегіонального планування. Реалізація цього принципу передбачає еквівалентний обмін результатів виробничої діяльності у всіх сферах народного господарства; рівновагу попиту й пропозиції, що стосується всіх галузей виробництва; раціональне співвідношення між мінімально

необхідними потребами та наявними ресурсами; самостійність – регіональні органи влади й органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного й соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Прогнозування та розроблення цих програм забезпечує координацію діяльності органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування; гласність – прогнозні та програмні документи є доступними для громадськості. Інформування про цілі й показники цих документів забезпечує суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності; дотримання загальнодержавних інтересів – органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення прогнозних і програмних документів економічного й соціального розвитку, виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави [67].

Враховуючи те, що головна ціль інноваційної моделі розвитку – це відтворення умов, які забезпечують високий рівень життєдіяльності населення, функція прогнозування та планування реалізується в процесі економічної й соціальної трансформації господарства регіону, обґрунтування напрямів її реструктуризації. Особливого значення ця функція набуває в перехідний період, коли кожен регіон вимушений шукати та завойовувати певну нішу як на внутрішньому, так і на світових ринках, долучатися до міжрегіональних і світогосподарських економічних зв'язків та ринкових відносин.

Важливе місце в процесі управління конкурентоспроможністю відіграє функція мотивації, або ж стимулююча функція, яка надає суб'єкту управління засоби для реалізації інтересів регіону. Сутність функції мотивації полягає в ціленаправленому впливі суб'єкта управління на соціально-економічні процеси в регіоні через опосередкований вплив на всі об'єкти, що функціонують на території регіону. Зокрема, органи регіональної

влади не мають таких повноважень, щоб зобов'язати суб'єктів підприємницької діяльності профінансувати будівництво певного інфраструктурного об'єкта загально регіонального значення. Однак адміністрація адміністративної області може укласти з відповідними суб'єктами договір, згідно з яким вони забезпечать певну частину фінансування будівництва, а адміністрація, зі свого боку, створить йому певні стимули для господарювання – звільнить від податку на прибуток (частина, на яку претендує обласний бюджет), надасть пільгові умови водо-, чи енергокористування й т. ін. У такому контексті важливе значення має розвиток державно-приватного партнерства.

Схожі функції можуть бути покладені й на Державний фонд регіонального розвитку, а його діяльність має бути врегульована окремим спеціальним законом України. Фонд відповідатиме за фінансування проектів локального розвитку, що мають стратегічне значення для країни, у тому числі [147]:

- фінансування будівництва доріг, енергетичних і житлово-комунальних мереж, інших об'єктів інфраструктури;
- інвестування у створення нових робочих місць, насамперед у регіонах із високим рівнем безробіття;
- надання фінансової підтримки для підприємств малого й середнього бізнесу, діяльність яких зосереджена в пріоритетних сферах розвитку кожного регіону.

Функція моніторингу передбачає регулярний збір та аналіз ключових даних (індикаторів) для визначення того, які зрушення чи прогрес досягнуті в соціально-економічному розвитку регіону, і полягає у виконанні двох взаємопов'язаних функцій – спостереження (відслідковування) та попередження. Відслідковування проводиться задля виявлення відповідності наявного стану речей бажаному результату, а спостереження – щоб попередити небажані наслідки.

Загалом для проведення моніторингу важливими є такі компоненти, як показники/індикатори (планові чи цільові, фактичні); організація процесу регулярного збору фактичних показників (тобто хто, коли і як проводитиме моніторинг); зіставлення планових та фактичних показників і визначення відхилень. Проведення моніторингу, зокрема, дає змогу визначити ключові цілі й завдання розвитку; отримати важливу інформацію про діяльність сектору, організації, про реалізацію тих чи інших проектів чи програм; виявити проміжні результати та досягнення; отримати уявлення про поточний стан соціально-економічного розвитку регіону; визначити перспективні проекти й механізми їх реалізації; підвищити рівень довіри з боку громадськості до процесу планування; чітко сформулювати обґрунтування на отримання фінансування; концентрувати увагу на досягненні визначених результатів; забезпечити своєчасний і регулярний зворотний зв'язок (особливо між рівнями, на яких приймається рішення, та рівнем, котрий відчуває на собі всі переваги й недоліки прийнятого рішення); завчасно забезпечити відповідний управлінський орган показниками прогресу чи його відсутності в досягненні тих чи інших результатів і дає змогу визначити та вжити необхідних заходів для виправлення недоліків, вносити відповідні корективи. Цим гарантується постійне оновлення й стимулюється реалізація процесу управління конкурентоспроможністю [146].

Важливе значення має створення ефективного організаційного механізму відпрацювання та реалізації рішень у контексті процесу управління конкурентоспроможністю регіону, що передбачає врахування думки всіх зацікавлених сторін і забезпечення виконання всіх загальних функцій конкурент-менеджменту [102]. Функція регулювання в регіональному конкурент-менеджменті певною мірою залежить від ступеня зрілості ринкових відносин.

Перерозподіл і взаємодія функцій суб'єктів управління на загальнодержавному та регіональному рівнях повинні здійснюватися на основі принципу визначеної компетенції, що докорінно відрізняється від

принципу розмежування функцій. Принцип визначеної компетенції полягає в наділенні кожного суб'єкта управління чітко визначеними функціями, котрі законодавчо закріплюються за ним. При цьому для реалізації кожної функції закон установлює відповідний об'єм ресурсів та їх джерела.

Метою конкурент-менеджменту регіону має стати досягнення стійких конкурентних позицій як усередині країни, так і за її межами за будь-яких економічних, політичних, соціальних й інших змін, що, зі свого боку, забезпечують у довгостроковій перспективі сталий соціально-економічний розвиток регіону та, зокрема, високий рівень життя його населення.

Загалом, підхід до визначення конкурентоспроможності території через задоволення потреб її основних цільових груп є маркетинговим. Формування й розвиток регіонального маркетингу – важливий засіб реалізації процесу управління конкурентоспроможністю, адже він становить основу розробки та реалізації програм соціально-економічного розвитку регіону й переходу від регіональної статистики до регіонального моніторингу з використанням сучасної інформаційної бази для здійснення системного аналізу та контролю соціально-економічної ситуації в регіоні.

Територіальний маркетинг – це механізм, який надає методологію й інструментарій для забезпечення конкурентоспроможності території, дає змогу сформувавши маркетинговий тип територіального менеджменту, що формується не від бажань території (наприклад у пошуку грошових коштів для реалізації певних проектів), а від вивчення потреб споживачів (підприємців, місцевих жителів, інвесторів, туристів), які територія має можливість задовольнити [102, 118]. При цьому оцінка кінцевого результату регіонального конкурент-менеджменту повинна враховувати відповідність рівня економічного розвитку регіону та якості рівня життєдіяльності населення. Маркетинг регіону є невід'ємним складником регіональної політики, тому важливість цього фактора для підвищення економічного розвитку регіону незаперечна. Він сприяє структурному аналізу економіки

регіону для виявлення ефективності спеціалізації регіону, можливостей реструктуризації економіки за наявності нових конкурентних переваг [145].

Для створення привабливого бренду потрібно за допомогою маркетингу регіону виробити спеціальний комплекс заходів, що забезпечує: формування й покращення іміджу регіону, його престижу, ділової та соціальної конкурентоспроможності; розширення участі регіону і його суб'єктів у реалізації національних та міжнародних програм; залучення в регіон державних й інших зовнішніх стосовно території замовлень; підвищення привабливості інвестиційних вкладень, реалізації в регіоні зовнішніх щодо неї ресурсів; стимулювання придбання та використання власних ресурсів регіону за її межами для його вигоди й у його інтересах [24, 14–15].

Брендинг територій – це складова частина маркетингу територій, сучасний і перспективний напрям наукових досліджень у світі, адже нині будь-яка територія перетворюється в мету й засіб конкурентної боротьби. Брендінг територій має логічний ланцюжок: брендінг міста – брендінг регіону – брендінг країни [24, 50].

Брендинг регіону виступає активною категорією ринкової економіки, «невіддільний від процесів підвищення його конкурентоспроможності, тому що бренд за своєю природою є демонстрацією конкурентних переваг і, відповідно, більшої вартості. Крім того, бренд регіону – важливий елемент забезпечення соціальної стабільності» [24, 14].

Формування бренду регіону та управління його просуванням передбачає підвищення інвестиційної привабливості за рахунок чіткого позиціонування конкурентних переваг регіону; забезпечення консенсусу державних органів влади, бізнесу, громадськості й населення щодо питань розвитку регіону та його позиціонування в зовнішньому середовищі; залучення бізнесу, громадськості й населення до позитивних соціально-економічних перетворень у регіоні; створення позитивного іміджу.

Структуру формування бренду регіону показано на рис. 3.2.

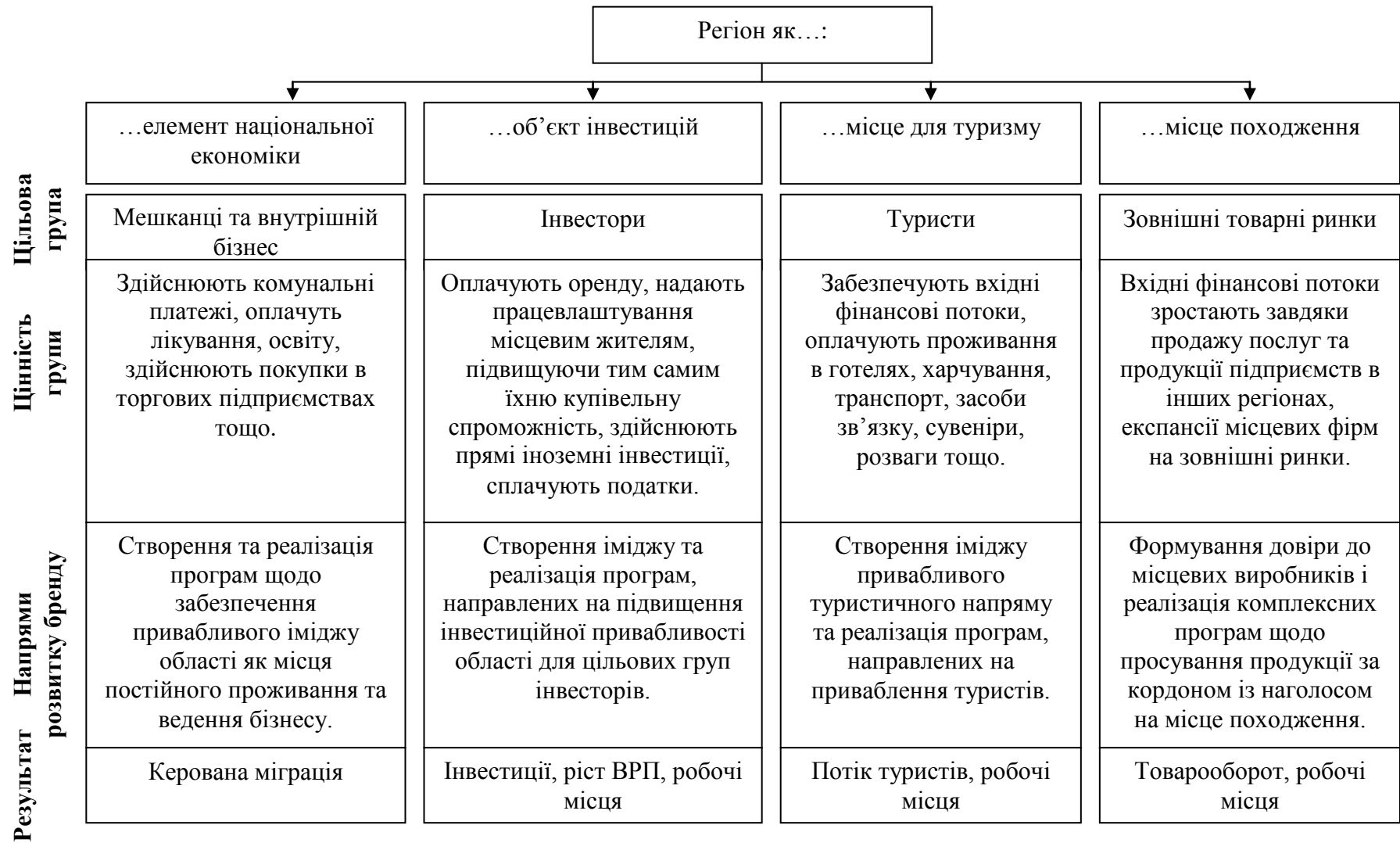

Рис. 3.2. Структура формування бренду регіону
Джерело: складено авторами на основі [24]

Це, зі свого боку, передбачає визначення основних споживачів бренду території, суб'єктів, які зацікавлені або можуть вплинути на його розвиток; органи місцевої влади повинні бути ініціаторами створення бренду регіону; фізичні та юридичні особи, які перебувають на відповідній території, повинні бути залучені в процес брендингу, розуміючи, що в регіоні, який володіє сильним брендом, що всіма впізнається, престижніше й приємніше жити/працювати [24, 14].

Отже, запровадження сучасних механізмів управління конкурентоспроможністю регіонів (конкурент-менеджмент, брендинг регіону) сприятиме зростанню інвестиційної привабливості та створенню позитивного іміджу регіону.

Варто зазначити, що в умовах глобалізації змінюється не тільки сутність конкурентних процесів, й конфігурація конкурентних переваг. Якщо конкуренція та суб'єкти конкуренції стають усе більш глобальними (від фірм – до регіонів, від країн – до блоків країн), то конкурентні переваги – усе більш локальними (від країн – до регіонів, від регіонів – до міст й інших локалітетів, наприклад кластерних утворень). До того ж, як показує світовий досвід функціонування найбільш успішних економічних систем, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання забезпечують конкурентні переваги, що динамічно змінюються, особливо нові й нетрадиційні [75, 133], засновані на науково-технічних досягненнях, інноваціях на всіх стадіях виробничого циклу – від створення товару до просування його від виробника до споживача [170, 241].

Однією з найбільш ефективних моделей стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів на регіональному рівні, як свідчить досвід багатьох країн, є створення спеціалізованих кластерів. Утілення цієї моделі дає змогу не тільки до певної міри виправити наявні територіальні диспропорції, а й надати необхідний імпульс для прискорення позитивних структурних змін у національній економіці в майбутньому. За умов обрання правильної стратегії розвитку та виваженої державної підтримки регіональні кластери стають, по

суті, потужними центрами інноваційної діяльності, а відтак – дієвими інструментами реалізації великомасштабних загальнонаціональних інноваційних та інвестиційних проектів, модернізації економіки країни в цілому [104].

Підтвердження цього – думка Н. Тарнавської, що «... сьогодні на перше місце в геоеконімічній конкуренції вийшли інтегровані бізнес-групи, які об'єднують інноваційні проекти і велике виробництво та здійснюють свою діяльність на основі ділових мереж» [197, 11].

На думку М. Портера, «... чим розвиненіші кластери в окремій країні, тим тут конкурентоспроможніші компанії та рівень життя людей» [154].

С. Соколенко відзначає: «... кластери створюють унікальну підставу для розвитку інноваційної діяльності, підвищення продуктивності та рентабельності сектору малих і середніх підприємств. Кластери – істинне дитя глобалізації, підвищення ролі регіонів, вони створюють основу для притоку іноземних інвестицій, навчання широкого кола підприємців й міцного розвитку малого та середнього підприємництва, підвищення гнучкості й мобільності компаній, створення широкого спектра мережевих структур» [174].

Кластеризація економіки в умовах ринкової трансформації сприятиме підвищенню конкурентоспроможності відповідного регіону, що забезпечить високий рівень зайнятості, зростання стандарту рівня життя, тобто реальних доходів населення, випуск продукції, конкурентоспроможної і на вітчизняних, і на зарубіжних ринках [16, 64].

Найбільш узагальнено під кластером розуміють групу локалізованих взаємозалежних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідницьких інститутів, ВНЗ та інших організацій, які взаємно доповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного [116].

Отже, необхідність активізації процесів інвестиційно-інноваційного розвитку вимагає створення умов для ефективного функціонування

кластерних мереж, економічний успіх яких ґрунтується на їхній інноваційності, компетентності працівників та взаємній довірі сторін [54, 492–493].

Слід зазначити, що у свій час у колишньому СРСР існували поняття «науково-виробничий комплекс» і «територіально-виробнича кооперація». Однак планова система й галузевий принцип керування економікою накладали жорсткі обмеження на їхню діяльність. Наприклад, вибір постачальника найчастіше визначався не інтересами підприємства, а розпорядженням «зверху». Як результат, деталі, що вироблялися в регіоні, доводилося завозити з інших республік. У сучасних умовах ситуація змінилася. Звідси – головна відмінність кластера від територіально-виробничого комплексу: кластер максимально враховує ринковий механізм, він може бути ефективним тільки тоді, коли створюється за ініціативою знизу, коли самі підприємства для підвищення своєї конкурентоспроможності вважають необхідним об'єднання в кластер [192, 287].

Успішність кластера визначить ринок, а не рішення уряду. На ранньому етапі, як вважає М. Портер, головне завдання уряду – покращення інфраструктури й усунення несприятливих умов, потім його роль повинна концентруватися на усуненні обмежень до розвитку інновацій [192, 287].

Як свідчить досвід європейських країн, провідну роль у створенні міжрегіональних кластерів і «точок зростання» можуть відігравати кілька потужних високотехнологічних підприємств у регіоні, які формують весь виробничий та маркетинговий ланцюг [147].

Перевагою використання кластерних підходів при формуванні стратегій економічного розвитку є те, що кластери сприяють створенню сприятливих умов для розвитку спеціалізованих виробництв, у тому числі допоміжних, обслуговуючих і підтримуючих. Компанії – лідери світового ринку – потребують пристосування до їхніх технологій суміжних виробництв, матеріалів, обладнання тощо, що сприяє утворенню ринкової

ніші для невеликих підприємств, у тому числі з інноваційною спрямованістю, які в майбутньому стають генераторами конкурентних переваг [102, 34].

Під час утворення кластера відбувається обмін інформацією щодо потреб у технологіях, матеріалах, послугах між виробниками, постачальниками, покупцями й спорідненими галузями. Взаємообмін інформацією надає конкурентні переваги на ринку всім фірмам кластера в їхній конкурентній боротьбі, сприяє завоюванню позицій на ринку. Такому обміну сприяють єдність цілей, координація та спільність інтересів горизонтально й вертикально пов'язаних у кластері компаній, а також неформальні відносини окремих керівників і фахівців, їхня спільна участь у наукових заходах, асоціаціях, часто територіальна близькість, намагання налагодити між структурними елементами кластера довгострокові відносини [102, 34–35].

Для обласних адміністрацій, кластери є, по-перше, найбільш сучасним, зручним інструментом у промисловій політиці; по-друге, це майданчик для взаємодії з бізнесом; по-третє, на обласні адміністрації покладається великий об'єм задач, для розв'язання яких необхідні додаткові засоби, час і знання. Кластерний підхід дає ефективний інструмент для досягнення основних цілей: підвищення дохідності регіону та забезпечення зайнятості населення, що успішно підтверджується досвідом низки країн [221].

Нині переважає думка, що в сучасній економіці давно вже конкурують не окремі підприємства й галузі, а сегменти – кластери, оскільки регіон не може бути конкурентоспроможним у всіх секторах економічної діяльності. На рівні регіонів формуються ефективні види діяльності, причому в тих сферах і галузях, де в регіоні наявні конкурентні переваги чи потенціал для їх створення, формування та вдосконалення.

Кластерний підхід – не симбіоз різноманітних технологічних винаходів, а система поширення нових знань, яка орієнтована на створення умов для ефективної взаємодії різних господарюючих суб'єктів і

стимулювання нових бізнес-утворень, що підтримують інновації – стійкі та динамічні конкурентні переваги високого порядку [128].

Доцільність застосування кластерів безсумнівна, оскільки [102, 35]:

- на території України історично сформувалися велика кількість виробничих підприємств, сфери послуг, є значний людський, природний, історико-рекреаційний, культурний потенціал, який через негативні явища в економіці залишається незадіяним, спостерігаються зниження обсягів виробництва, зникають великі підприємства, на яких ґрунтувався економічний розвиток багатьох регіонів;

- експортно-сировинна орієнтація економіки не відповідає економічним і національним інтересам України. Зовнішньоекономічна політика сьогодні спрямована на імпорт готової продукції та експорт сировини. Унаслідок цього не задіюються значні людські, природні, фінансові й інші ресурси, що спричиняє появу великої кількості депресивних регіонів;

- різко зменшується технологічний потенціал, знижується ефективність роботи промислового сектору, відбувається відтік із держави висококваліфікованих кадрів;

- відсутня сформована інноваційна політика, що не дає змогу створювати конкурентоспроможну на світових ринках продукцію тощо;

- кластери краще, аніж галузі, охоплюють важливі зв'язки, забезпечуючи взаємодоповнення між галузями, розвиток технологій, запровадження інновацій, повніше залучення людських, фінансових, природних, рекреаційних, культурних й інших ресурсів, тим самим сприяючи розвитку окремих регіонів.

Створення кластерів надзвичайно важливе для забезпечення інноваційного розвитку економіки України, що потребує постійних комунікацій учасників цього процесу, дозволяє окреслити пріоритетні напрями наукових досліджень, інженерно-технічних розробок і виробничих процесів. Кластери дають змогу інтегруватися великим, середнім і малим підприємствам відповідно до спільної мети функціонування кластера. Така

співпраця сприяє пристосуванню середніх і малих підприємств до постійних змін ринкової кон'юнктури, допомагає частково унезалежнюватися від негативних трансформацій світової економіки, а для великих національних і транснаціональних компаній акумулювати значні фінансові ресурси [102].

Ураховуючи особливу роль кластерів в економічному розвитку регіонів, перед державою постає завдання – сформувати сприятливе інноваційне середовище для розвитку кластерів, а також створювати необхідні умови для їх взаємодії.

Підтримка ж сформованих кластерів не обов'язково повинна бути фінансовою: найчастіше не вистачає довіри й комунікацій як між компаніями, так і з владою. Допомогти в цьому учасникам потенційного кластера під силу регіональній владі [192, 289].

У Стратегії розвитку України до 2020 р. [191] одним із пріоритетних напрямів макроекономічної й фінансової стабілізації та інституційного забезпечення підвищення конкурентоспроможності визначено активізацію інноваційної складової розвитку через створення сучасної інноваційної системи на основі реалізації державних цільових програм і підтримки конкурентоспроможних проектів створення регіональних та національних «полюсів» розвитку – інноваційних кластерів.

На сьогодні створення й розвиток кластерів визнано одним із найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів, де вже розпочато реалізацію кластерних ініціатив спільними зусиллями облдержадміністрацій, бізнесу, міжурядових і неурядових організацій [131, 14].

Стратегією економічного й соціального розвитку АПК на 2011–2020 рр. передбачено формування протягом 3–5 років конкурентоспроможних кластерів у санаторно-курортній і туристичній галузях, сільському господарстві, харчовій промисловості, машинобудуванні й суднобудуванні, галузях, енергетиці тощо. Крім того, окрему увагу в Стратегії приділено

формуванню міжрегіональних кластерів, здатних стати основою посткризового зростання [2].

Більшість українських кластерів (їх, за різними оцінками, – близько 50) перебувають на стадії становлення. Найпопулярнішими для їх створення є туристичний сектор, харчова, машинобудівна галузі промисловості, тоді як наукоємні галузі (електроніка, альтернативна енергетика, нанотехнології, інформаційні технології та фармацевтика) представлені недостатньо. Пріоритет європейських країн у розвитку саме таких кластерів пояснюється створенням ними максимальної доданої вартості за мінімальних транзакційних витрат (табл. 3.1) [131, 14].

Таблиця 3.1

Регіонально-галузевий розподіл кластерів в Україні

Вид економічної діяльності	Регіони
Туристично-рекреаційна	м. Севастополь, АР Крим, Хмельницький, Одеський, Черкаський, Львівський
Харчова промисловість	АР Крим, Полтавський, Запорізький, Хмельницький, Одеський, Донецький, Вінницький, Харківський
Машинобудування	Одеський, Миколаївський, Запорізький, Донецький, Харківський, Закарпатський
Сільське господарство	Донецький, Дніпропетровський, Сумський, Вінницький, Харківський, Чернівецький
Транспортно-логістична	Одеський, Херсонський, Черкаський, Харківський
Деревооброблення	Рівненський, Львівський, Закарпатський
Легка промисловість	Хмельницький, Луганський, Івано-Франківський
Рибальство та рибне господарство	АР Крим, Одеський, Херсонський
Будівництво	Хмельницький, Дніпропетровський
Альтернативна енергетика	м. Севастополь, Львівський
Металургія	Донецький, Луганський
Електроніка	Миколаївський
Нанотехнології	Донецький
Інформаційні технології	Львівський, Харківський
Фармацевтика	Харківський

Джерело: [131, 15]

Піонер кластеризації в Україні – Хмельницька адміністративна область, де понад 10 років функціонують будівельний і швейний кластери, а у 2002 р. започатковано перший в Україні туристичний кластер «Оберіг», оформлений

у вигляді громадської організації, до якої увійшло понад 50 представників сільських господарств, фермерів, рибалок і майстрів народних промислів. Лідером кластеризації у сфері високих технологій є Харківська адміністративна область, що пояснюється її високим науково-технологічним потенціалом ще з часів СРСР. У Запорізькій адміністративній області успішно діє машинобудівельний кластер ТОВ «АгроБУМ», що об'єднує понад 20 підприємств і розвиває співробітництво на принципах субконтрактів. Кластери розвиваються в Миколаївській (суднобудівний, електроніки, морський), Херсонській (транспортно-логістичний), Одеській (метало-сервісний, машинобудівельний, транспортно-логістичний) та інших адміністративних областях [131, 14].

У «Стратегії економічного й соціального розвитку Волинської області на 2004–2015 рр.» [190] серед завдань розвитку виробничої та транспортної інфраструктури в сільській місцевості, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового сектору, визначено формування агропромислових кластерів.

В Україні загалом склалися передумови для розвитку кластерів у високотехнологічних напрямках на основі наявних технопарків – біотехнологій, систем спеціального й подвійного призначення на базі наукового парку «Київська політехніка»; ядерних технологій на основі технополісу «П'ятихатки» в м. Харкові; електронної промисловості на базі індустріального парку в с. Розівка (Закарпаття), машинобудування на основі індустріального парку «Соломоново» (Закарпаття) тощо [131, 16–17].

Формування кластерної системи на регіональному рівні – вимога часу та можлива відповідь України на загострення процесів конкуренції на світових ринках [46, 102], особливо в той час, коли запровадження інновацій вимагає ресурсів і компетенцій, що часто перебувають за межами окремо взятої компанії.

Водночас на сьогодні в Україні кількість міжрегіональних і кластерних об'єднань є незначною. Це пояснюється тим, що більшість вітчизняних

кластерів перебуває на початкових стадіях розвитку. Єдиний приклад міжрегіонального промислового кластеру – індустріальний кластер Донбасу, що об'єднує підприємства Донецької та Луганської адміністративних областей, а також Ростовської області РФ, створюючи базу паливно-енергетичного комплексу України. Донбас уключає підприємства вугільної, металургійної машинобудівельної, хімічної й енергетичної промисловості, а також має добре розвинене сільське господарство та переробну промисловість [131, 16].

Регіональні економіки, у яких відсутні кластери, не конкурентоспроможні на світовому ринку в довгостроковій перспективі, адже кластери дають їм більше шансів зайняти належне місце на глобальному ринку. Важлива відмінна характеристика кластеру – його інноваційна орієнтація, оскільки вона формує критичну масу знань та генерує інноваційний потік, що необхідно для конкурентного успіху. До основних переваг запровадження кластерної форми організації господарства, що особливо важливо в умовах трансформаційних змін у національному господарстві, можна віднести такі [178]:

1) регіональні інноваційно-промислові кластери у своїй основі передбачають стійку налагоджену систему поширення нових технологій, знань, продукції, так звану технологічну мережу, що ґрунтується на спільній науковій базі;

2) підприємства кластера мають додаткові конкурентні переваги за рахунок можливостей здійснювати внутрішню спеціалізацію та стандартизацію, мінімізувати затрати на інновації;

3) важлива особливість інноваційно-промислових кластерів – наявність у них гнучких підприємницьких структур – малих підприємств, що дасть змогу формувати інноваційні точки зросту в економіці регіону;

4) регіональні промислові кластери надзвичайно важливі для розвитку малого підприємництва: вони забезпечують малим фірмам високу ступінь спеціалізації при обслуговуванні конкретної підприємницької ніші, оскільки

при цьому полегшено доступ до капіталу промислового підприємства-партнера, а також активно здійснюється обмін ідеями та передача знань від спеціалістів до підприємців.

Перспективний напрям для України – це створення транскордонних кластерів, зважаючи на те, що наша країна має значні можливості співпраці з іноземними компаніями в їх межах. Проте подальшому розвитку транскордонних кластерів в Україні перешкоджають недостатня увага органів державної влади до проблем транскордонного співробітництва та відсутність законодавчої бази для функціонування транскордонних кластерів [131, 16].

Глибина й широта сфер діяльності, охоплених кластерними структурами, особливо зросла за останні роки з наростанням процесів глобалізації, посиленням конкурентної боротьби та ускладненням ситуації на світових ринках. Зі зростанням обсягів інформації і знань значно змінилась та продовжує змінюватися роль кластерів у конкурентній боротьбі. Можливість через кластеризацію формувати необхідну критичну масу в певних сферах діяльності дає змогу кластерам презентувати як унікальність, так і працеспроможність будь-якої національної, регіональної або територіальної економіки витримувати тиск з боку конкурентів [178]. За допомогою кластерної моделі можна зменшити ризики в підприємстві та подолати певні перепони щодо виходу підприємств на зовнішні ринки. Але, як і будь-яка модель, вона має певні переваги й недоліки.

Світовий досвід демонструє ряд переваг виробничих систем, створених на основі кластерної моделі. Кластерна модель організації виробництва дає змогу посилювати процеси спеціалізації й розподілу праці між компаніями; ширше приваблювати клієнтуру, створюючи тісну взаємодію покупців і продавців; знижувати вартість одиниці технічної послуги та продукції, що виготовлюється на основі спільної діяльності; посилювати міжфірмові потоки ідей та інформації; підносити інноваційність виробництва; створювати нові робочі місця; ефективніше використовувати місцеві

природні ресурси; створювати здоровий соціальний капітал (все здійснюється на взаємній довірі), забезпечуючи соціальну справедливість; забезпечувати баланс ринкової ефективності й соціальної гармонії; використовувати переваги двох способів координації економічного зростання, які полягають у внутрішньофірмовій ієрархії та ринковому механізмі [176]. Поєднання двох способів координації в межах кластера надає можливість більш швидко й ефективно розподіляти нові наукові відкриття та винаходи; концентруватися на бізнес-процесах, що забезпечують найбільшу суму доданої вартості; ефективно залучати та використовувати інвестиції [229].

Переваги кластерів можна розділити на «жорсткі» й «м'які». Більш ефективні бізнес-транзакції, найбільш сприятливі інвестиції, зменшені витрати на закупівлю матеріалів, послуг та інші показники, що породжують прибутки й створюють робочі місця, віднесено до «жорстких» переваг кластерів. «М'які» переваги кластерів виходять із їх орієнтування на організацію процесів навчання, бенчмаркінгу, обміну досвідом, який поширює знання серед учасників кластера та породжує інновації, імітацію й удосконалення виробництва. У багатьох випадках «м'які» переваги кластеризації виступають як непомітний і невлловимий актив, який опосередковано трансформується в баланс прибутків та збитків. Практика свідчить, що «м'які» переваги потенційно справляють набагато більший вплив на результати діяльності, ніж ефект дії «жорстких» переваг [176].

Наявність певних беззаперечних переваг стимулює підприємства входити до складу кластера. Серед них – доступ до експертів, інформації щодо різних аспектів діяльності (матеріальних ресурсів, оптовиків, стандартів, експортних вимог тощо), капіталовкладень для покращення продуктивності й конкурентоспроможності фірм; спільні закупівля та продаж, що зменшує ціни на сировину; можливість постійного контакту з подібними іноземними підприємствами малого й середнього бізнесу. Кластерний підхід дає підприємствам перевагу над більш ізольованими

конкурентами. Він уможливорює доступ до більшої кількості постачальників і послуг підтримки, адаптованих до вимог споживачів, досвідченої та висококваліфікованої робочої сили, невідвортної передачі знань і навичок [55].

Серед усіх позитивних моментів кластерного підходу найбільш важливий доступ до інновацій, знань та «ноу-хау». В економіці, яка ґрунтується на знаннях і визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, якої вимагає географічна близькість до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, оцінюючих споживачів, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень й інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються й розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Отже, кластерний підхід швидше дає компаніям інформацію про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців і споживачів; зменшує витрати на транзакції. Ці вигоди можуть бути поділені на прямі й опосередковані. Прямі – походять із більш результативних бізнес-транзакцій, інвестицій і менших витрат, що забезпечують прибутки та робочі місця. Опосередкованими вигодами кластерного підходу є нематеріальні активи, які не переносяться прямо в баланс, а потенційно мають навіть більший вплив, ніж прямі. Переваги цих активів походять із мобільної робочої сили та обміну знаннями поміж фірмами через формальні й неформальні дискусії з учасниками, постачальниками та споживачами [156, 11].

Нарощування можливостей кластеру поряд з іншими чинниками здійснюється також завдяки синергетичному ефекту й ефекту масштабу, які дають змогу одержати якісно новий результат, що загалом виявляється в суттєвому підвищенні конкурентоспроможності утворення, здатності стати лідером на міжнародному ринку за обсягом виробництва та реалізації високоякісної продукції. Позитивний вплив на навколишнє середовище

учасників кластера сприяє зростанню конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання. Із формуванням кластера формуються зони ефективного господарювання, у яких сукупність фірм, тісно пов'язаних галузей сприяє взаємному економічному зростанню. Конкурентні переваги кластерних об'єднань, їх потужний виробничий потенціал та перспективи сталого розвитку учасників мережевих структур – дієвий чинник прискорення процесів кластеризації економіки регіону, яка сприяє прискоренню розвитку підприємств, що співпрацюють із кластером, швидкому розповсюдженню інновацій, «ноу-хау» серед підприємств регіону, завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; взаємному збагаченню практичним досвідом у сфері управління та виробництва, що посилює виробничі можливості й конкурентоспроможність як окремого кластера, так і всього регіону загалом на міжнародному ринку [69].

Кластерні вигоди поділяються також залежно від сторони, яка є учасником цього об'єднання. Для суб'єктів кластера переваги полягають у розширенні та зміцненні взаємозв'язків у своєму сегменті ринку; забезпеченні гарантованого ринку збуту продукції, послуг; покращенні доступності фінансових ресурсів; розширенні інформаційної бази; поліпшенні умов для появи й реалізації нових ідей; активізації інноваційних та інвестиційних процесів; підвищенні гнучкості в організації підприємницької діяльності; зростанні ефективності виробництва за рахунок скорочення витрат (на маркетинг, рекламу, підготовку кадрів й ін.); поліпшенні якості робочої сили; розширенні можливостей виходу на зарубіжні ринки; підтримці можливостей в одержанні більш кваліфікованих послуг з консалтингу; підвищенні культури підприємництва; удосконалюванні бази оподаткування. Для малих і середніх підприємств кластер може істотно знижувати бар'єр виходу на ринки збуту продукції та поставок робочої сили, сировини й матеріалів. Використовуючи репутацію кластера, підприємства малого та середнього бізнесу одержують нові можливості доступу до фінансових ресурсів. Імідж кластера

переноситься зовнішніми стосовно кластера партнерами й на окремі підприємства [110].

Використання кластерних моделей впливає й на регіональний розвиток через збільшення числа робочих місць; покращення соціально-економічного розвитку регіону, інвестиційного клімату та привабливості регіону; збільшення кількості платників податків і бази оподаткування; розвиток виробничої та соціальної інфраструктури; підвищення соціальної захищеності й добробуту населення регіону [53, 11].

Для органів влади різного рівня переваги кластерного підходу полягають у тому, що він дає змогу комплексно, системно образом розглядати ситуацію в групі взаємозалежних підприємств, що належать до різних галузей. Крім того, кластерний підхід надає можливість використати як «стрижень» стратегії розвитку кластера ініціативи, висунуті та реалізовані лідерами бізнесу, які, таким чином, гарантовано будуть реалізовані. Цей підхід надає більші можливості для підвищення, як конкурентоспроможності місцевого бізнесу, так і ефективності соціально-економічної політики влади [136, 93].

Зі свого боку, для регіональних адміністрацій позитивні сторони використання кластерного підходу зводяться до такого: збільшується кількість платників податків та база оподаткування (центри керування малим і середнім бізнесом як правило перебувають на тій самій території, що й сам бізнес, на відміну від вертикальних корпорацій), з'являється зручний інструмент для взаємодії з бізнесом, зменшується залежність від окремих бізнес-груп, формуються підстави для диверсифікованості економічного розвитку наявної території. Тиражування, переміщення знань, успішних методик та алгоритмів на інші підприємства, що входять у кластер, дадуть змогу значно підвищити їхню загальну економічну стійкість [65, 21].

Зазначимо, що реалізація кластерних ініціатив можлива лише за умови активізації державної політики у сфері кластеризації й створення сприятливого макроекономічного, інформаційного та правового середовища.

Потрібно побудувати надійну інформаційну платформу для розвитку кластерів, реально аналізувати й коригувати кластерну політику на кожній стадії кластерного процесу, об'єднувати зусилля держави, приватного сектору та громадських організацій [131, 17].

Вигоди для бізнесу від розвитку кластера багато в чому залежать від особливостей останнього, але загалом складаються зі зменшення витрат у поточній діяльності, підвищення гнучкості й конкурентоспроможності при створенні нових продуктів, технологій, освоєння нових ринків [202]. Завдяки діяльності кластерних структур покращується кадрова інфраструктура; формуються умови для досліджень і розробок та можливості для більш успішного виходу на міжнародні ринки; зменшуються витрати; створюються передумови для одержання додаткових конкурентних переваг, обумовлені не властивостями товару, послуг, а наявністю розвинених систем просування товар, ефективних управлінських рішень на основі вивчення змін зовнішнього середовища. Кластер сприяє доступу до науково-дослідних робіт і їх результатів, рекомендацій наукових інституцій, надає підприємцям нові можливості для узагальнення проблем, що виникають, та вибору способів їх подолання. Використовуючи вплив й авторитет кластера, бізнес має можливість спільно шукати шляхи більш ефективного просування своїх ініціатив через державні структури [177, 512].

О. І. Гуменюк вважає перевагами кластерів як форми організації господарської діяльності [42, 17]: можливості використання інновацій, які пояснюються тим, що учасники кластера мають доступ до нових технологій, методів роботи тощо; наявність венчурного капіталу, за допомогою якого фінансується більшість нововведень; об'єднання й співпраця на певній території без утрати самостійності окремих підприємств – учасників кластера; налагодженість зв'язків для здійснення тих чи інших проектів; обмін ринковою інформацією з партнерами тощо.

Створення кластерів дає змогу успішно розв'язувати питання розвитку великих корпорацій, малого та середнього бізнесу, наукового та кадрового

забезпечення виробництва, розвитку транспортно-логістичної, інноваційної й фінансової інфраструктур. Формування конкурентоспроможних кластерів у регіонів уможливить приєднання до процесів мережевої глобалізації та стати однією із зон випереджального розвитку у країні.

Значна кількість переваг кластерної моделі не позбавляє її від недоліків, що за умов ринково-орієнтованої економіки можуть бути суттєвими. Першочергово це – надмірна концентрація виробництва, а відтак – потенційна можливість посилення монопольних тенденцій в окремих ринкових секторах. У цьому зв'язку варто наголосити на необхідності керівним структурам кластерних утворень ураховувати формальні ознаки ринкового середовища та уникати підпадання під санкції державної антимонопольної корекції [142].

Проблеми кластерів часто пов'язують із місцевою спеціалізацією, що прив'язує територію та навіть регіон до конкретної промислової галузі, визначає певною мірою їхні перспективи можливостями цієї галузі. І саме тому кластери повинні постійно зберігати свою інноваційність і здатність адаптуватися до нових умов на ринку [179, 25].

Хоча кластеризація може підсилювати конкуренцію та інновацію, вона не застрахована, не захищена від пасток і ризиків (дефіцити матеріальної інфраструктури; відсутність доступу до капіталу; слабка технологічно-інституціональна структура; регіональна ізольованість та обмеженість; відсутність навичок і можливостей тощо), які фактично можуть зменшити конкурентоспроможність при інших рівних і/або призвести до застою чи розпаду. Основна складність, що супроводжує цей процес, – те, що ймовірність успіху буде низькою для багатьох регіонів, якщо не всі етапи аналізу реалізовані та не оцінена виконуваність кластерних ініціатив [55].

Процес кластеризації тісно пов'язаний із певними бар'єрами та ризиками. До яких відносять [56]:

1. Труднощі у виборі лідерів. Підтримка кластерів передбачає вибір цільової галузі (або фірми), надання їй послуг та інфраструктури, необхідної

для забезпечення успішності бізнесу. Створення кластерної програми потребує знань економічних проблем регіону.

2. Дефіцит матеріальної інфраструктури, що гальмує капітальні інвестиції.

3. Відсутність доступу до капіталу. Ринки капіталу часто надають перевагу компаніям із низькими технологіями й інноваційним центрам у віддалених містах, які важко контролювати та сприяти їм.

4. Слабкі технологічно-інституціональні структури. Кластери використовують регіональні установи для отримання інформації та допомоги в оновленні технологій, економічній освіті, торгівлі цінними паперами, навчанні й тренінгах.

5. Регіональна ізоляваність та обмеженість. Конкуренетоспроможність кластера залежить від здатності імпортувати нові ідеї й інформацію з великих відстаней. Успішні кластери включають фірми-лідери, що мають доступ до світової ринкової мережі та винаймають людей, які активно беруть участь у міжнародних асоціаціях.

6. Відсутність навичок і можливостей. Компанії не розвиватимуться в громадах, де рівень навичок є низьким та навчальні програми не відповідають потребам роботодавців.

7. Кластерні ієрархії. Участь малих підприємств у кластері неефективна в разі існування в місті великих промислових підприємств.

8. Підприємства кластера можуть не витримати конкуренції. Кластери, створені першими, зберігають кошти, мають спеціалізовану інфраструктуру, надають інституціональну підтримку, що неможливо для нових кластерів.

Отже, кластерна модель має і переваги, і недоліки. Вигоди значною мірою підтвержені світовим досвідом використання цього підходу до організації економічної діяльності й виробництва. Вони полягають у посиленні міжфірмової кооперації, доступі до інновацій, стимулюванні технічного прогресу. До негативних сторін відносять надмірну концентрацію

виробництва, можливу відсутність доступу до капіталу, регіональну обмеженість ресурсів тощо.

Отже, кластерна організація національної економіки сприяє розкриттю нових ролей компаній, уряду (чи місцевих органів влади) й інших організацій, підвищенню конкурентоспроможності економіки країни та її регіонів, що виступає основою для подальшого зростання рівня якості життя населення.

3.3. Оптимізація процесу оцінки конкурентоспроможності національної економіки

На сьогодні недостатньо розробленими залишаються методичні підходи оцінки конкурентоспроможності з погляду управління нею. Найчастіше той чи інший підхід до оцінки конкурентоспроможності регіону обирають залежно від завдань, що розв'язуються в конкретному випадку. Це висвітлює лише окремий аспект конкурентоспроможності. Застовуються різноманітні методи оцінки конкурентоспроможності регіонів, побудовані на основі експертних оцінок. Значну увагу приділено й адаптації закордонних методик до оцінювання конкурентоспроможності країни та її регіонів.

Пропонуємо рівень конкурентоспроможності країни, її регіонів оцінювати за допомогою розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності, який уключає систему групових індикаторів (критеріїв) конкурентоспроможності.

Алгоритм комплексної оцінки конкурентоспроможності країни та її регіонів представлено на рис. 3.3.

На *першому етапі* для оцінки конкурентоспроможності регіону потрібно здійснити відбір вартісних показників, які наведені в статистичних збірниках та характеризують найбільш важливі аспекти соціально-економічного становища регіону.

Рис. 3.4. Алгоритм комплексної оцінки конкурентоспроможності
Джерело: складено авторами на основі [185; 218]

У випадку, коли в офіційній статистиці немає можливості отримати необхідний показник, його слід розрахувати на основі наявних статистичних даних. Така інформація є загальнодоступною, що дасть змогу значно полегшити оцінку конкурентоспроможності регіону та при цьому отримати об'єктивні й достовірні результати.

На *другому етапі* потрібно здійснити економічне обґрунтування вибору та формування сукупностей показників за однорідною групою параметрів. Це становитиме підґрунтя для подальшого розрахунку часткових показників конкурентоспроможності (групових індикаторів), які являють собою окремі напрями соціально-економічного розвитку регіону.

Коли сукупності показників будуть сформовані, слід здійснити аналіз коректності обраного масиву статистичних даних і вибрати метод обробки масиву статистичних даних для приведення їх у порівнянний вигляд.

Оскільки показники мають різну розмірність, то агрегування потребує приведення їх до однієї основи, тобто вимагає попереднього нормування значень. Отже, на *третьому етапі* оцінки конкурентоспроможності регіону вектор первинних ознак $[x_1, x_2, \dots, x_n]$ змінюється вектором нормованих значень $[k_1, k_2, \dots, k_n]$. На практиці застосовуються різні способи нормування. Вони ґрунтуються на порівнянні емпіричних значень показників x_i із певною величиною a . Такою величиною може бути максимальне x_{max} (формула 3.1), мінімальне x_{min} (формула 3.2), середнє значення сукупності $[x_1, x_2, \dots, x_n]$ (формула 3.3) чи еталонне (порогове) x_e значення показника (формула 3.4) [119].

$$k_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{max}} - \text{для показників стимуляторів}, \quad (3.1)$$

$$k_{ij} = \frac{x_{min}}{x_{ij}} - \text{для показників де стимуляторів}, \quad (3.2)$$

$$k_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_c}, \quad (3.3)$$

$$k_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_e}, \quad (3.4)$$

$$k_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} - \text{для показників де стимуляторів}, \quad (3.5)$$

$$k_{ij} = \frac{x_{\max} - x_{ij}}{x_{\max} - x_{\min}} - \text{для показників стимуляторів}. \quad (3.6)$$

У нашому дослідженні для приведення показників до зіставного вигляду використовуємо формулу (3.1), якщо кращий показник відповідає x_{\max} , та формулу (3.2), якщо кращий показник відповідає x_{\min} , де x_{ij} – і-й показник j-го регіону, x_{\min} – мінімальне значення і-го показника серед аналізованих регіонів, x_{\max} – максимальне значення і-го показника серед регіонів, що розглядаються.

Вважаємо, що ці формули є найбільш оптимальними. Оскільки застосування формул (3.5) та (3.6) знижує інформативність, адже значення коефіцієнта k_{ij} для регіону з найкращим значенням, дорівнюватиме нулю.

Результатом застосування формул (3.1) і (3.2) будуть значення, що лежать у межах (0;1], причому значення 1 матиме лише регіон із найкращим значенням за відповідним показником.

Для обрахунків часткових показників використовують реальні статистичні показники (рис. 3.4). Наведені показники найбільш повно характеризують соціально-економічні явища й тенденції, що відбуваються в регіональному середовищі. Тобто, конкурентоспроможність виступає інтегральною характеристикою соціально-економічної позиції окремих адміністративних одиниць та інших територіальних об'єднань.

До часткових показників (групових індикаторів), на основі яких здійснюється розрахунок інтегрального індексу конкурентоспроможності, відносимо рівень життя населення, науку та інновації, економічне середовище, зовнішньоекономічну діяльність й інвестиції.

Рис. 3.4. Система статистичних показників-індикаторів оцінки конкурентоспроможності регіону
 Джерело: розроблено авторами

Рівень якості життя населення. Основним критерієм конкурентоспроможності регіону визначено рівень життя його населення. Оскільки прояви життєдіяльності людей та їхні потреби характеризуються різноманітністю й різноплановістю, то неможливо виділити один універсальний показник для повної оцінки рівня життя населення. Для цього необхідна сукупна система характеристик, показників і параметрів, що у своїй єдності спроможні відобразити стан задоволення суспільних потреб за їх окремими видами [117]. У цьому дослідженні при визначенні рівня життя населення регіонів України використовуємо показники зайнятості, доходів і витрат населення регіонів, інформацію про забезпеченість житлом

При цьому застосовувалися такі статистичні соціально-економічні показники (абсолютні та відносні), як середньомісячна номінальна заробітна плата працівників (грн), забезпеченість населення житлом (у середньому на одного жителя, м² загальної площі), наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу, грн), рівень зареєстрованого безробіття (на кінець року, % до населення працездатного віку), рівень бідності (частка населення із середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, %), рівень зайнятості населення (% до населення 15–70 років).

Наука та інновації. У сучасних умовах стан розвитку сфери науки та інновацій є одним із ключових показників рівня конкурентоспроможності територій. Для оцінки розвитку наукової та інноваційної діяльності регіонів використовуємо такі статистичні дані: упровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості (кількість процесів), обсяг реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку (тис. грн), кількість інноваційно активних підприємств у промисловості (одиниць), загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн), кількість організацій, які виконують наукові й науково-технічні роботи (одиниць), фінансування наукових та науково-технічних робіт (тис. грн), кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт (одиниць), освоєння виробництва інноваційних видів продукції в промисловості (кількість найменувань),

чисельність фахівців, які виконують наукові й науково-технічні роботи (осіб).

Економічне середовище регіону характеризує ефективність функціонування господарської системи регіону, для оцінки чого застосовували такі статистичні дані: ступінь зносу основних засобів (%), індекс споживчих цін (% до попереднього року), обсяг виробництва продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р., млн грн), вартість основних засобів (у фактичних цінах на кінець року, млн грн), валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (у фактичних цінах, грн), обсяг інвестицій в основний капітал на одну особу (у фактичних цінах, грн), роздрібний товарооборот підприємств (млн грн), обсяг реалізованих послуг (млн грн), уведення в експлуатацію житла (тис. м² загальної площі), обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг, млн грн), уведення в дію нових основних засобів (у фактичних цінах, млн грн), частка збиткових підприємств (у % до загальної кількості).

Розвиток зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності характеризують попит на товари й послуги, вироблені у відповідному регіоні на зовнішніх ринках, а також є показником його інвестиційної привабливості. При цьому використовували такі статистичні соціально-економічні показники (абсолютні та відносні), як прямі іноземні інвестиції, (на одну особу, на початок року, дол. США), обсяги експорту товарів (млн. дол. США), обсяги імпорту товарів (млн. дол. США), коефіцієнт покриття експортом імпорту (товарів), обсяги експорту послуг (млн дол. США), обсяги імпорту послуг (млн дол. США), коефіцієнт покриття експортом імпорту (послуг), щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям (км на 1000 км² території), щільність залізничних колій загального користування з твердим покриттям (км на 1000 км² території).

Четвертий етап комплексної оцінки конкурентоспроможності регіону передбачає відбір методу для розрахунку часткових показників (K_1, K_2, \dots, K_n) конкурентоспроможності й здійснення відповідних розрахунків.

Розрахунок часткових показників виконуються за формулою (3.7).

$$K_n = \sqrt{k_1^2 + k_2^2 + \dots + k_n^2} = \sqrt{\sum k_n^2}. \quad (3.7)$$

Для здійснення наступних етапів комплексної оцінки конкурентоспроможності вважаємо за доцільне нормування отриманих часткових показників.

На *n*'ятому етапі оцінки здійснюють відбір й обґрунтування методу «згортання» часткових показників у формулу для розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності (I_k) та проводять відповідні обрахунки.

Найчастіше для розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності з отриманих часткових показників використовують формули знаходження середнього арифметичного (3.8), середнього геометричного (3.9), чи його модифіковану формулу (3.10) або ж формулу середньозваженого значення (3.11).

$$I_k = \frac{K_1 + K_2 + \dots + K_n}{n}, \quad (3.8)$$

$$I_k = \sqrt[n]{K_1 \cdot K_2 \cdot \dots \cdot K_n} = \sqrt[n]{\prod K_n}, \quad (3.9)$$

$$I_k = \sqrt[n]{\prod (1 + K_n)} - 1, \quad (3.10)$$

$$I_k = \sum K_i \cdot B_i, \quad (3.11)$$

де I_k – інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону; K_1, K_2, \dots, K_n – часткові показники; n – кількість часткових показників; B_i – ваговий коефіцієнт за певним частковим показником.

Середнє арифметичне значення зазвичай використовують для показників, який мають однаковий рівень впливу на інтегральний індекс. Недоліком цього методу є те, що будь-яке погіршення однієї часткової оцінки компенсується таким же за абсолютною величиною покращенням іншої часткової оцінки [31, 156].

Недолік застосування формули (3.9) – неможливість її використання, коли хоча б один із часткових показників дорівнюватиме нулю, адже, як

наслідок, інтегральний індекс конкурентоспроможності також дорівнюватиме нульовому значенню. У такому випадку застосовують модифіковану формулу (3.10). І. М. Вахович зазначає, що при використанні цього методу передбачається, що чим більше зменшується значення одного часткового показника, тим складніше компенсувати це збільшенням іншого [31, 157]. Тобто, низьке значення хоча б одного з часткових показників істотно знижує інтегральний індекс конкурентоспроможності.

У нашому дослідженні Інтегральний індекс конкурентоспроможності обчислюємо за формулою (3.9). Вважаємо, що цей метод найбільш доцільний, оскільки інтегральний коефіцієнт враховує дані всіх часткових показників, що дає змогу виявити вплив одиничних показників на інтегральний індекс конкурентоспроможності. Побудова такої матриці – підстава для виконання SWOT-аналізу за критеріями конкурентоспроможності.

Шостий етап передбачає ранжування отриманих показників інтегрального індексу конкурентоспроможності та проведення типології регіонів за рівнем конкурентоспроможності у відповідному розрахунковому періоді.

На *сьомому етапі* здійснюють побудову матриці для інтерпретації впливу одиничних показників на інтегральний індекс конкурентоспроможності.

Восьмий етап алгоритму комплексної оцінки конкурентоспроможності передбачає SWOT-аналіз за відповідними критеріями. Це – інструмент, необхідний для кращого розуміння сильних і слабких сторін регіональної системи та виявлення як перспектив, так і недоліків соціально-економічного розвитку, що в подальшому сприятиме визначенню необхідних економічних реформ і заходів. При цьому в умовах процесів ринкових трансформацій національного господарства, недоліки й переваги відображають реальний стан соціально-економічного розвитку регіону, а можливості та загрози – сукупність тих умов, до яких адаптується регіон.

На дев'ятому етапі проводять аналіз результатів оцінки рівня конкурентоспроможності регіону та готують висновки.

Реалізація зазначених послідовних етапів містить у собі загальні обов'язкові елементи оцінки конкурентоспроможності регіонів. Однак вони можуть бути розширені та доповнені залежно від специфіки характеру ринкових трансформацій національного господарства.

Інтегральна оцінка конкурентоспроможності надаватиме додаткову інформацію потенціальним інвесторам щодо сприятливості умов для розвитку бізнесу в регіоні; інформуватиме органи влади, зацікавлені міністерства щодо рівня конкурентоспроможності окремих регіонів, та зміну відповідного рівня; стимулюватиме представників регіональних органів влади підвищувати часткові показники, що характеризують рівень конкурентоспроможності, тобто розвивати інфраструктуру бізнесу, людський капітал, зміцнювати міжнародні зв'язки тощо.

Отже, комплексна оцінка конкурентоспроможності національної економіки вимагає обов'язкового проведення діагностики конкурентоспроможності регіонів країни, в основу якої покладено розрахунок інтегрального індексу конкурентоспроможності, який охоплює систему групових індикаторів (критеріїв) конкурентоспроможності. Результати діагностики конкурентоспроможності регіонів країни дадуть змогу здійснити порівняння конкурентних позицій окремих адміністративних одиниць країни, виявити фактори, що впливають на конкурентоспроможність країни загалом.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідженню питань, які стосуються конкурентоспроможності національної економіки та управління нею, присвячено велику кількість наукових праць. Поняття «конкурентоспроможність» у використанні вітчизняними вченими-економістами з'явилося з переходом економіки до ринкових відносин, хоча інтерес до вивчення цієї проблематики посилювався ще з 1970-х рр. XX ст. Процеси ринкових трансформацій національного господарства посилили увагу науковців до проблематики управління конкурентоспроможністю країни і її регіонів, що обумовило необхідність перегляду традиційних наукових підходів до процесу управління й формування нових. Доведено, що ринкові трансформації національно-господарського комплексу країни впливають на процес управління конкурентоспроможністю. З одного боку, вони виступають стимулами її підвищення та визначають її характер й одночасно – мотивом упровадження процесу управління конкурентоспроможністю, а з іншого – чинниками, що змінюють її рівень.

Застосування конкурентоспроможності як мікроекономічної категорії, критерію якісної характеристики ринкових відносин між суб'єктами господарювання в подальшому було поширено на відносини, що склалися між суб'єктами вищих рівнів економічної системи. Глобальні світові процеси, які активізувалися на межі століть, призвели до посилення конкурентних відносин не тільки між окремими товаровиробниками, а й між країнами та їхніми регіонами, висуваючи для них усе більш високі вимоги до їх конкурентоздатності, що виступає основоположною умовою соціально-економічного розвитку.

Сучасні теоретичні погляди на конкурентоспроможність передбачають застосування інноваційних підходів до змісту цього поняття, яке, на нашу думку, слід розглядати з позиції інтегральної характеристики соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Окрім того, структурні зрушення

в економіці вимагають від суб'єктів господарювання формування конкурентних переваг, що потребує здійснення ефективного управління конкурентоспроможністю і на державному, і на регіональному рівнях. Рівень конкурентоспроможності являє собою об'єктивну можливість та суб'єктивну готовність країни раціонально використовувати й примножувати наявний конкурентний потенціал задля створення відповідних конкурентних переваг. Окрім того, від ефективності використання конкурентного потенціалу залежить очікувана (або ж досягнута) конкурентна позиція.

На сьогодні відсутнє єдине загальноживане трактування поняття конкурентоспроможності національної економіки, що визначається його дискусивністю й багатовимірністю. Вважаємо, що конкурентоспроможність економіки країни та її регіонів слід розглядати як інтегральну характеристику соціально-економічного розвитку окремих адміністративних одиниць, що передбачає здатність суб'єктів господарювання створити таке середовище, у якому локальні товаровиробники матимуть змогу нарощувати свої конкурентні переваги й зміцнювати конкурентні позиції на відповідних сегментах національного, світового ринків.

Аналіз основних теоретичних підходів до ідентифікації конкурентоспроможності показав на відсутність єдиного визначення поняття «управління конкурентоспроможністю». Управління конкурентоспроможністю національної економіки розглядаємо як процес адаптації країни до сприятливих можливостей і загроз унаслідок ринкових трансформацій її економіки, виявлення відповідних варіантів розвитку та забезпечення ефективного пристосування до навколишніх умов. Управління конкурентоспроможністю регіонів – процес виявлення факторів, які впливають на конкурентний потенціал та його перетворення в конкурентні переваги, що відбуватиметься відповідно до поставлених стратегічних цілей, завдань і пріоритетів соціально-економічного розвитку відповідного регіонального простору.

Суб'єктами управління конкурентоспроможністю регіонів виступають державні та регіональні органи влади, об'єктом управління – конкурентоспроможність їхнього господарського комплексу. Концепція управління конкурентоспроможністю національної економіки – важливий напрям державної й регіональної політики, реалізація якої сприятиме підвищенню якості життя громадян, а також формуванню та реалізації сучасної моделі сталого соціально-економічного зростання як окремих регіонів, так і країни в цілому.

Відсутність в Україні ефективного механізму управління регіональним розвитком в умовах ринкових трансформацій національної економіки визначає необхідність удосконалення процедури оцінювання конкурентоспроможності адміністративних утворень. У процесі управління конкурентоспроможністю національної економіки слід здійснювати її комплексну оцінку на основі розрахунку показників конкурентоспроможності регіонів країни за допомогою економіко-математичних методів, використовуючи при цьому реальні статистичні дані. В основу методичного підходу до оцінки конкурентоспроможності країни та її регіонів має бути покладено розрахунок інтегрального індексу конкурентоспроможності в різних регіонах країни. Він формується за допомогою групових індикаторів, що виступають частковими показниками конкурентоспроможності, для обчислення яких використовують реальні статистичні соціально-економічні показники розвитку регіонів.

Розгляд сучасних тенденцій управління конкурентоспроможністю національного господарства дав змогу отримати висновок, що управління конкурентоспроможністю регіону вимагає врахування загальних закономірностей розвитку національної економіки. Адже передумови для досягнення певного рівня конкурентоспроможності регіону створюються на рівні держави. З іншого боку, формування й використання конкурентних переваг регіонів впливають на конкурентоспроможність національної економіки. Структурні зміни економіки найбільш виражено проявляються на

рівні регіонів, які першими «реагують» на будь-які реформи. Отже, поглиблення процесу ринкових перетворень в Україні зумовлює необхідність зміни наявних стереотипів господарювання, методів і принципів управління конкурентоспроможністю на регіональному рівні.

Незважаючи на тенденцію до покращення позицій України в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності, який щорічно розраховують Всесвітнім економічним форумом, продовжують зберігатися диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів країни. Здійснені розрахунки підтверджують регіональну диференціацію за рівнем конкурентоспроможності, що покладено в основу групування регіонів України (високий, достатній, середній, низький рівні конкурентоспроможності) та зміни цього рівня в динаміці. Це зумовлено неефективними управлінськими рішеннями щодо використання та примноження наявного конкурентного потенціалу. Порівняння значень часткових показників конкурентоспроможності адміністративних одиниць, яким притаманні різні рівні конкурентоспроможності (зокрема Донецька адміністративна область – високий рівень конкурентоспроможності, Львівська – достатній, Вінницька – середній, Волинська – низький), дало змогу виявити асиметричність рівнів конкурентоспроможності регіонів України. Це засвідчує відмінності адаптації регіонів із різною структурою економіки до функціонування їхніх господарських комплексів в умовах ринкової конкуренції.

Здійснення порівняльного аналізу рівнів конкурентоспроможності регіонів України на основі використання економіко-математичних методів, зокрема кластерного аналізу, уможливило виявлення факторів, що мають найбільший вплив на зміну рівня конкурентоспроможності в динаміці в період процесів ринкових трансформацій національного господарства. До них віднесено такі, як рівень якості життя населення, наука й інновації, економічне середовище та зовнішньоекономічна діяльність. Виявлення асиметричності рівнів конкурентоспроможності регіонів України в період

ринкових трансформацій свідчить про відсутність в Україні ефективно діючого інструментарію державного й регіонального управління, визначає необхідність удосконалення процесу управління конкурентоспроможністю національної економіки.

Зважаючи на те, що національне середовище взаємопов'язане та взаємозалежне з глобальним, згруповано фактори конкурентоспроможності національної економіки на глобальні (зовнішнього середовища) і внутрішні (потенціал країни та її регіонів). Одним із факторів конкурентоспроможності регіонів виокремлено міжрегіональні зв'язки. На сьогодні саме міждержавні міжрегіональні зв'язки виступають у якості своєрідних транзитних коридорів для інвестицій, інновацій, товарів і послуг. Регіони отримують роль зон інтеграції і взаємодії глобального й національного економічних просторів, «пілотних» територій для адаптації в Україні міжнародних стандартів.

Стратегічними пріоритетами вдосконалення управління конкурентоспроможністю національної економіки визначено забезпечення належного рівня якості життя населення, формування й розвиток системи підтримки інноваційної діяльності, покращення інфраструктурної складової, зміцнення кредитно-фінансової системи, підвищення ефективності функціонування реального сектору економіки країни та її регіонів, активізація інвестиційної діяльності. Удосконалення процесу управління конкурентоспроможністю національної економіки потребує запровадження інноваційних форм, серед яких важливе місце займає конкурент-менеджмент, головною умовою чого є інтеграція зусиль органів державної влади на місцях, науково-дослідних та громадських установ, представників бізнес-структур, а також населення відповідного регіону з метою активізації їхньої діяльності щодо ефективного використання й примноження наявного конкурентного потенціалу та підвищення рівня конкурентоспроможності регіону й країни загалом.

Сучасним інструментом досягнення конкурентних переваг країни та її регіонів слугує брендинг території. Його формуванню сприяє об'єднання

зусиль органів державної влади на місцях, бізнесових структур, науково-дослідних, громадських організацій, мешканців відповідного регіону, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості й створення позитивного іміджу регіону. Окрім того, регіональні суб'єкти конкурентних відносин, створюючи унікальність власної пропозиції та її диференціацію від аналогічних, можуть розкривати внутрішні приховані джерела соціально-економічного зростання. Узагальнення наукових підходів до брендингу дало змогу розкрити його значення як сучасного інструменту створення конкурентних переваг країни та її регіонів. Його запровадження сприятиме створенню стійких конкурентних позицій у відповідь на динамічність ринкових перетворень.

«Каталізатором» досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку й конкурентоспроможності країни та її регіонів визначено кластерну форму організації національної економіки. Її розвиток сприятиме отриманню синергетичного ефекту від акумуляції та спільного використання підприємницьких, соціальних й інноваційних потенціалів, що проявляється в розвитку мережі інноваційно-інвестиційної інфраструктури, сектору малого та середнього бізнесу, сприянні з боку територіальних органів влади.

Оптимізація процесу оцінки конкурентоспроможності національної економіки доцільна на основі проведення комплексної оцінки конкурентоспроможності регіонів країни. Результати використання цього методичного підходу слід урахувувати в процесі прийняття стратегічних рішень щодо забезпечення стійких конкурентних позицій у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Агафоненко О. Ю. Про необхідність формування системи показників конкурентоспроможності регіонів / О. Ю. Агафоненко // Регіон. економіка. – 2007. – № 1. – С. 56–61.
2. Аграрный сектор Крыма будет развиваться на кластерной основе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.minek-crimea.gov.ua/news_content.php?cid=2042 – Название с экрана.
3. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
4. Амоша О. І. Формування кластерної моделі соціально-економічного розвитку міста / О. І. Амоша, К. В. Некрасова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2005. – Т. 1, № 1. – С. 13–18.
5. Андреев А. В. Основы региональной экономики : [учеб. пособие] / А. В. Андреев, Л. М. Борисова, Э. В. Плучевская. – М. : КНОРУС, 2007. – 336 с.
6. Андреев В. Е. Конкурентоспособность региона и методика ее оценки / В. Е. Андреев. – М. : Инфра-М, 2001.
7. Андрианов В. Д. Эволюция основных концепций регулирования экономики: от теории меркантилизма до теории саморегуляции / В. Д. Андрианов. – М. : Экономика, 2008. – 271 с.
8. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізація : монографія / Л. Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 273 с.
9. Артеменко В. Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В. Б. Артеменко // Регіон. економіка. – 2006. – № 2. – С. 90–97.
10. Ахромкін Е. М. Регіональний інноваційний розвиток національної економіки: економіко-правові аспекти / Е. М. Ахромкін // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Серія : Економіка. – 2011. – № 1. – С. 133–138.

11. Балахонова О. В. Управление конкурентоспособностью региона: цели, факторы, этапы [Электронный ресурс] / О. В. Балахонова. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Prom/2011_2/Balakhonova.pdf.
12. Баранник Л. Б. Особливості формування української моделі системи формування захисту населення [Електронний ресурс] / Л. Б. Баранник // Соціально-економічні проблеми ринкової трансформації України. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2011_2/Barannik.pdf.
13. Безтелесна Л. І. Управління людським розвитком та його фінансове забезпечення в Україні: оцінка і перспективи : [монографія] / Л. І. Безтелесна. – Рівне : НУВГП, 2010. – 361 с.
14. Безугла В. О. Аналіз конкурентоспроможності регіонів України / В. О. Безугла // Регіон. економіка. – 2004. – № 4. – С. 64–68.
15. Безугла В. О. Основи формування конкурентоспроможності регіонів України (на прикладі Полтавського регіону) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / Безугла В. О. – Х. : 2006. – 23 с.
16. Безшура А. Ю. Роль кластерів у регіональному розвитку в умовах трансформації національної економіки / А. Ю. Безшура // Комунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. – К., 2010. – Вып. 94. – С. 61–65. – (Серия «Экономические науки»).
17. Белякова Г. Я. Конкурентоспособность региональной экономики: концепция опережающего развития / Г. Я. Белякова. – Красноярск : СибГТУ, 2001. – 231 с.
18. Беленький П. Ю. Методологічні аспекти забезпечення конкурентоспроможності регіону / П. Ю. Беленький // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Конкурентний потенціал і європейська інтеграція (регіональні аспекти) : зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіон. дослідж. ; відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 10.

19. Бідзюра І. Держава в умовах розгортання системних реформ / І. Бідзюра // Політ. менеджмент. – 2004. – № 3. – С. 2–81.
20. Біляцький С. Інноваційне зростання – основа практики ринкової трансформації / С. Біляцький // Дослідження міжнар. економіки. – 2001. – № 1. – С. 189–197.
21. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М. : Дело ЛТД, 1996. – 687 с. – (Серия : Зарубежный экономический учебник).
22. Бортницький В. А. / Регіональні інноваційні системи як сучасний інструмент регіонального розвитку [Електронний ресурс] / В. А. Бортницький. Режим доступу : http://www.eep.org.ua/files/Materilas_of_V_conference_Sevastopol.doc.
23. Большой энциклопедический словарь / отв. ред. И. Лапина. – М. : АСТ, 2003. – 1248 с.
24. Брендинг міст: досвід країн Вишеградської групи для України / [за заг ред. О. І. Соскіна]. – К. : вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2011. – 80 с.
25. Брикова І. В. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір / І. В. Брикова // Міжнар. екон. політика. – 2006. – № 4. – С. 29–53.
26. Брюна Э. Сравнительный анализ конкурентоспособности российских и французских регионов / Э. Брюна, А. Скопин // Конкурентоспособность и модернизация экономики : в 2-х кн. / отв. ред. Е. Г. Ясин. – М., 2004. – Кн. 2. – С. 228.
27. Важенин С. Т. Конъюнктура конкурентоспособности региона / С. Т. Важенин, А. Р. Злоченко, А. И. Татаркин // Регион: экономика и социология. – 2004. – № 3. – С. 23–38.
28. Важинський Ф. А. Соціально-економічний механізм структурної трансформації регіональної господарської системи / Ф. А. Важинський, О. С. Молнар, А. В. Колодійчук // Збірник науково-технічних праць

- Національного лісотехнічного університету України. – Львів, 2008. – Вип. 187. – С. 254–258.
29. Вальтер Ж. Конкурентоспособность: общий подход / Ж. Вальтер. – М. : РЕЦЭП, 2005. – 52 с.
30. Василенко В. Н. Конкурентоспособность регионов: истоки, оценки и перспективы : монография / В. Н. Василенко, О. Ю. Агафоненко, В. Е. Будяков ; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исслед. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 363 с.
31. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізм реалізації : [монографія] / І. М. Вахович. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 496 с.
32. Воротников А. Стратегия повышения конкурентоспособности региона / А. Воротников // Экон. стратегии. – 2001. – № 5/6. – С. 145.
33. Гаврилов А. И. Региональная экономика и управление : [учеб. пособие для вузов] / А. И. Гаврилов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 239 с.
34. Гаджиев Ю. А. Неоклассические и кумулятивные теории регионального экономического роста и развития [Электронный ресурс] / Ю. А. Гаджиев. – Режим доступа: <http://www.koet.syktsu.ru/vestnik/2008/2008-1/1/1.htm>.
35. Гальвановский М. Конкурентоспособность в микро- и макроуровневом измерениях / М. Гальвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Рос. экон. журн. – 1998. – № 3. – С. 67–77.
36. Герасимчук З. В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 248 с.
37. Герасенко В. П. Концепция структурной трансформации организационно-экономического механизма управления регионом [Электронный ресурс] / В. П. Герасенко. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_1/tom1/103.pdf.

38. Гончаревич Л. Г. Міжнародна конкурентоспроможність в процесі еволюції [Електронний ресурс] / Л. Г. Гончаревич. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2/txts/07hlhkpe.htm>.
39. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики: учеб. пособие / А. Г. Гранберг. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 257 с.
40. Григорьев Л. Сцилла и Харибда региональной политики / Григорьев Л., Зубаревич Н., Урожаева Ю. // Вопр. экономики. – 2008. – № 2. – С. 83–98.
41. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський. – К. : Наук. думка, 1997. – 345 с.
42. Гуменюк О. І. Кластери як організаційна структура інноваційно-інвестиційної моделі розвитку промисловості / О. І. Гуменюк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 2. – С. 9–19.
43. Гуриева Л. К. Конкурентоспособность инновационно ориентированного региона [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Гуриева Л. К. ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2007. – Режим доступа : http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/economich/Gyrieva_LK.doc.
44. Дегтярьова І. О. Концептуальні основи управління конкурентоспроможністю регіонів [Електронний ресурс] / І. О. Дегтярьова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_3/15.pdf.
45. Дегтярьова І. О. Механізми управління конкурентоспроможністю регіону: сутність та місце у системі механізмів управління державою [Електронний ресурс] / І. О. Дегтярьова. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/4/06.pdf>.
46. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / [за заг. ред. В. Є. Вороніна, Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

47. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку : монографія / [за ред. О. Ю. Кучеренка, І. В. Запатріної]. – К. : ВІП, 2006. – 624 с.
48. Диха М. В. Глобальна конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість України: стратегії реалізації : монографія / М. В. Диха. – Хмельниц. : Вид-во Хмельниц. нац. ун-ту, 2011. – 207 с.
49. Диха М. В. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / М. В. Диха, В. В. Салій // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2011. – № 6, т. 2. – С. 231–234.
50. Диха М. В. Рейтинг глобальної конкурентоспроможності України як індикатор її економічного розвитку / М. В. Диха // Зб. наук. тез IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми трансформації економіки», 23 берез. 2012 р. – Кривий Ріг, 2012. – С. 226–230.
51. Диха М. В. Теоретичні основи дослідження глобальної конкурентоспроможності країни / М. В. Диха // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2008. – № 1, т. 1. – С. 96–101.
52. Диха М. В. Трансформація економіки України за роки незалежності під призмою макроекономічної стабільності / М. В. Диха // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2012. – № 4, т. 3. – С. 72–77.
53. Длугопольський О. Кластерна модель розвитку промислового виробництва як фактор ефективних структурних реформ / О. Длугопольський // Часопис-XXI. – 2003. – № 2. – С. 10–18.
54. Довбенко В. І. Оновлення потенціалу розвитку регіону на базі сучасних моделей кластерних мереж / В. І. Довбенко, М. П. Данилович // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Львів, 2011. – № 714. – С. 492–498. – (Серія : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку).
55. Дубницький В. І. Напрямки удосконалення управління регіональною економікою на основі кластерного підходу [Електронний ресурс] /

- В. І. Дубницький, Ю. М. Ковальова, С. О. Маковецький. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/37DubKov.htm.
56. Дудкіна К. А. Кластери як форма ринкової централізації в умовах сучасних світогосподарських відносин [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.05.01 / Дудкіна К. А. – К., 2004. – 18 с. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/34983.html>.
57. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Академія, 2000 – 864 с., Т. 1.
58. Єресько І. Формування конкурентоспроможної регіональної економіки як мета стратегічного планування комплексного розвитку регіону / І. Єресько // Конкуренція. – 2006. – № 3. – С. 19–25.
59. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) : наук. моногр. / С. А. Єрохін – К. : Світ знань, 2002. – 325 с.
60. Журба І. Є. Конкурентоспроможність регіону: суть, методи оцінки, сучасний стан / І. Є. Журба // Соціально-економічні дослідження в перехідний період : зб. наук. пр. / [редкол.: М. І. Долішній (відп. ред.) та ін.]. – Львів, 2005. – Вип. 52 : Регіональна політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації. – С. 445–460.
61. Журба М. В. Формирование конкурентной среды региона : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Журба М. В. ; Волго-Вят. акад. гос. службы. – Н. Новгород, 2003. – 24 с.
62. Загоруйко Ю. Рейтинг конкурентоспроможності: двигун прогресу чи ярмарок марнославства? / Ю. Загоруйко // Дзеркало тижня. – 2005. – 19 листоп.
63. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21.05.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1086.322.65&nobreak=1>.
64. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [Електронний ресурс] : Програма економічних реформ на

- 2010–2014 рр. / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
65. Захаров В. Промышленные кластеры и экономический рост / В. Захаров // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 12. – С. 19-23.
66. Захарченко С. В. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності регіонів: порівняльний аналіз [Електронний ресурс] / С. В. Захарченко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_16.pdf.
67. Зінь Е. А. Регіональна економіка : [підручник] / Е. А. Зінь. – К. : Професіонал, 2007. – 528 с.
68. Івченко В. А. Формування національних інноваційних кластерів в Україні як елемент інституціонального забезпечення сталого розвитку / В. А. Івченко // Інвестиції та інноваційний розвиток. – 2009. – № 1. – С. 1–3.
69. Ільчук В. П. Виробничі кластери у розвитку конкурентоспроможності економіки регіону [Електронний ресурс] / В. П. Ільчук, Н. І. Гавриленко, І. В. Лисенко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2009_39/4.htm.
70. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети : інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>.
71. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. / за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 80 с.
72. Ісиченко І. В. Фактори конкурентоспроможності регіону [Електронний ресурс] / І. В. Ісиченко // Український географ. журнал. – 2010. – № 1. –

- С. 40–47. – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/ugj/2010/1/07-Isychenko.pdf>.
73. Казанцев С. В. Потенциал экономики регионов России как основа их внутренней конкурентоспособности / С. В. Казанцев // Регион. – 2004. – № 1. – С. 191–199.
74. Калюжнова Н. Я. Взаимосвязь межрегиональной конкуренции и конкурентоспособности регионов / Н. Я. Калюжнова // Методы оптимизации и их приложения : тр. XII Байкальской Междунар. конф., 24 июня–1 июля 2001 г. – Т. 3 : Математ. экономика. – Иркутск : Изд-во ИСЭМ СО РАН, 2001. – С. 83–89.
75. Калюжнова Н. Я. Конкурентоспособность российских регионов в условиях глобализации / Н. Я. Калюжнова. – М. : ТЕИС, 2004. – 526 с.
76. Кицюк І. В. Важливість забезпечення конкурентоспроможності прикордонних регіонів держави / І. В. Кицюк // Організаційно-економічні проблеми регіонального розвитку в сучасних умовах : міжнарод. науч.-практ. конф. молодих учених, асп. і студ. : тез. докл., 29 апр. 2011 г. – Симф., 2011. – С. 151–153.
77. Кицюк І. В. Волинь в умовах демократичної трансформації (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : кол. моногр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 656 с.
78. Кицюк І. В. Вплив транскордонного співробітництва і міжрегіональної інтеграції на конкурентоспроможність регіону / І. В. Кицюк, А. Ю. Павліха // Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу : [матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.] / за ред. В. Й. Лажніка та С. В. Федонюка. – Луцьк, 2012. – С. 237–241.
79. Кицюк І. В. Вплив транскордонного співробітництва на забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / І. В. Кицюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн

- світу : міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. : тези доп. / за ред. В. Й. Лажніка та С. В. Федонюка. – Луцьк, 2011. – С. 246–248.
80. Кицюк І. В. Забезпечення конкурентоспроможності Волинської області в контексті розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва / І. В. Кицюк // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : V Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп., 10–11 трав. 2011 р. : тези доп. : у 3 т. – Луцьк, 2011. – Т. 1. – С. 58–59.
81. Кицюк І. В. Зовнішньоекономічна діяльність регіону як складова стратегії трансформації його господарського комплексу в умовах євроінтеграції / І. В. Кицюк // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України : тези доп. Першої наук.-практ. конф. молодих науковців, асп., здобувачів і студ., м. Луцьк, 13–14 листоп. 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 90–91.
82. Кицюк І. В. Кластерна модель організації господарства як дієвий механізм управління конкурентоспроможністю прикордонного регіону / І. В. Кицюк // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. і молодих науковців, Луцьк, 25–26 трав. 2011 р. : тези доп. / за ред. В. Й. Лажніка та С. В. Федонюка. – Луцьк, 2011. – С. 133–135.
83. Кицюк І. В. Кластерна модель розвитку міста в контексті досягнення конкурентоспроможності регіону / І. В. Кицюк // Стан та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку міста Луцька : [зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф.]. – Луцьк, 2012. – С. 134–138.
84. Кицюк І. В. Конкурентоспроможність регіонів як необхідна передумова зростання конкурентоспроможності країни в контексті євроінтеграційних процесів / І. В. Кицюк // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» : зб. наук. пр. – Х., 2010. – № 7. – С. 83–88. – Темат. вип. : Технічний прогрес і ефективність виробництва.

85. Кицюк І. В. Концептуальні засади управління конкурентоспроможністю прикордонного регіону / І. В. Кицюк, Н. В. Павліха // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : XVI Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 трав. 2011 р. : тези доп. – Луцьк, 2011. – С. 252–254.
86. Кицюк І. В. Концепція прикордонного конкурент-менеджменту в умовах глобальної інтеграції України / І. В. Кицюк // Стратегія і механізм регулювання промислового розвитку. Концепція соціально-економічного розвитку регіонів в умовах викликів глобалізації : [зб. нак. пр.] : у 3 т. / НАН України, Ін-т економіки промисловості ; редкол. : Булеєв І. П. (відп. ред.) [та ін.]. – Донецьк, 2011. – Т. 1. – С. 429–442.
87. Кицюк І. В. Місце та значення транскордонного співробітництва в контексті підвищення конкурентоспроможності регіону / І. В. Кицюк, Н. В. Павліха // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Міжнародні відносини / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – № 11. – С. 18–21.
88. Кицюк І. В. Особливості створення та розвитку транскордонних кластерів в Західних регіонах України / І. В. Кицюк, Д. М. Гуменюк // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : [матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 трав. 2012 р.)] / відп. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк, 2012. – С. 128–130.
89. Кицюк І. В. Особливості формування сучасної конкурентної політики України в контексті євроінтеграції / І. В. Кицюк, Н. В. Павліха // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. і молодих науковців, м. Луцьк, 16–17 жовт. 2008 р. / за ред. В. Й. Лажніка і С. В. Федонюка. – Луцьк, 2008. – С. 101–104.
90. Кицюк І. В. Перспективи підвищення конкурентоспроможності Волинської області в контексті реалізації програми транскордонного співробітництва «Польща-Білорусь-Україна» (2007–2013) / І. В. Кицюк

- // Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (12–13 трав. 2010 р.) : у 2 т. – Луцьк, 2010. – Т. 1. – С. 90–91.
91. Кицюк І. В. Підвищення конкурентоспроможності регіонів як необхідна передумова зростання розвитку економіки України / І. В. Кицюк, Н. В. Павліха // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 трав. 2009 р.) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк, 2009. – С. 407–408.
92. Кицюк І. В. Роль міста в контексті забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / І. В. Кицюк, Н. В. Павліха // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Економічні науки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – № 22. – С. 56–60.
93. Кицюк І. В. Управління конкурентоспроможністю прикордонних регіонів України в умовах євроінтеграції / І. В. Кицюк, Н. В. Павліха // Стратегії розвитку постсоціалістичних країн в умовах європейської економічної інтеграції : зб. наук. пр. конф. / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2010. – Ч. 1. – С. 18–20.
94. Кицюк І. В. Управління конкурентоспроможністю регіону в умовах трансформації національного господарства / І. В. Кицюк, Н. В. Павліха // Регіональний розвиток – основа розбудови української держави : [зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 4–5 квіт., 2012 р.)]. – Донецьк, 2012. – С. 306–315.
95. Кицюк І. В. Формування конкурентоспроможності окремих регіонів національної економіки на основі кластерної моделі / І. В. Кицюк, Д. М. Гуменюк // Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях : [материалы всеукр. науч.-практ. конф. молодых уч., асп. и студентов] – Симф., 2010. – С. 66–68.

96. Ковальчук І. Б. Ринкова трансформація економіки: теорія та реалії / І. Б. Ковальчук // Зб. наук. пр. Донец. ін-ту ринку та соц. політики. – Донецьк, 2010. – № 27. – С. 81–86. – (Серія: Економіка і менеджмент).
97. Колосовский Н. Н. Теория экономического районирования / Н. Н. Колосовский – М. : Мысль, 1969. – 335 с.
98. Комплексна оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України за 2010 рік (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 р. № 833) [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243809405&cat_id=244828929.
99. Конвергенція економічних моделей Польщі та України : монографія / [Д. Лук'яненко та ін.] ; за наук. ред. Д. Лук'яненка, В. Чужикова, М. Г. Вожняка. – К : КНЕУ, 2010. – 719 с.
100. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія / [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2005. – 388 с.
101. Конкурентоспроможність регіонів України: стан і проблеми . [Електронний ресурс] : робочі матеріали до Круглого столу 28 трав. 2008 р. / Укр. центр екон. і політ. дослідж. ім. О. Разумкова. – К., 2008. – 54 с. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/additional/analytical_report_NSD99_ukr.pdf.
102. Конкурентоспроможність територій : практ. посіб. / А. Ткачук [та ін.]. – К. : Легальний статус, 2011. – 252 с.
103. Конференція RSA. Сучасна регіональна політика: зміна парадигми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://regionalnyaktsenty.blogspot.com/2011/04/rsa.html>.
104. Кризька Р. Ю. Регіональні інвестиційно-інноваційні кластери: актуальні проблеми запровадження в Україні / Р. Ю. Кризька // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2011. – № 2. – С. 129.

105. Кримський С. Б. Глобалістика та регіонально-національний чинник в ієрархії цивілізаційних процесів / С. Б. Кримський // Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (Проблеми дослідження та викладання) : [матеріали міжнар. наук.-метод. конф.] – К., 2000. – С. 76.
106. Крячко Є. М. Формування державної цільової програми підвищення конкурентоспроможності регіонів України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Є. М. Крячко – Х. : НДЦ Індустріальних проблем розвитку НАН України, 2008. – 20 с.
107. Кузнецова Л. Структурні зміни у промисловості України: критерії прогресивності / Л. Кузнецова // Економіст. – 2005. – № 8. – С. 50–55.
108. Кузьмін О. Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: підручник / О. Є. Кузьмін, Н. І. Горбаль. – Львів : Компакт-ЛВ, 2005. – 304 с.
109. Кулина С. Я. Розвиток прикордонного підприємництва в євро регіоні «Сян» / [Електронний ресурс] / С. Я. Кулина. – Режим доступу : www.univ.rzeszow.pl/nauka/.../rl.../36-Kulyna_szablon-UKR.pdf.
110. Кундеус О. Переваги кластерної моделі розвитку економіки [Електронний ресурс] / О. Кундеус. – Режим доступу : http://conftiapv.at.ua/publ/conf_2010/konf_24_25_cherven_2010/perevagi_klasternoji_modeli_rozvitku_ekonomiki/2-1-0-145.
111. Лендъел М. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі [Електронний ресурс] / М. Лендъел. – Режим доступу : www.univ.uzhgorod.ua/static/ndi/idurr/lendel.doc.
112. Логинова В. А. Современные подходы к оценке конкурентоспособности территориальных экономических систем [Электронный ресурс] / В. А. Логинова – Режим доступа : <http://www.khstu.ru/vestnik/articles/60.pdf>.

113. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь / Л. И. Лопатников. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
114. Мазурок П. Соціально-економічний механізм інституціональних перетворень у регулюванні доходів і його вплив на рівень якості життя населення України / П. Мазурок // Банківська справа. – 2004. – № 5–6. – С. 56–67.
115. Малащук Д. В. Пріоритетні заходи щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки України / Д. В. Малащук // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1. – С. 22–31.
116. Марков Л. С. Кластеры: формализация взаимосвязей в неформализованных производственных структурах / Л. С. Марков, М.А. Ягольницер. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2006. – 194 с.
117. Матеріали Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
118. Матеріали офіційного сайту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=136287&cat_id=127823.
119. Матеріали офіційного сайту Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/>.
120. Матеріали офіційного сайту Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>.
121. Матеріали офіційного сайту Ради конкурентоспроможності України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/e_set/partners/index.php?ELEMENT_ID=14228.
122. Матеріали офіційного сайту Фонду «Ефективне управління» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.feg.org.ua/>.
123. Матеріали офіційного сайту World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org/.

124. Матеріали офіційного сайту IMD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imd.org/>.
125. Менеджмент регіонального розвитку : [монографія] / за ред. О. В. Васильєва, К. А. Фісуна ; Харк. нац. акад. міського госп-ва. – Х. : ХНАГМ, 2010. – 375 с.
126. Меркушов В. В. Интегральная оценка конкурентоспособности регионов [Электронный ресурс] / В. В. Меркушов. – Режим доступа : www.sopssecretary.narod.ru.
127. Меркушов В. В. К вопросу об оценке уровня конкурентоспособности региона / В. В. Меркушов // Межрегион. экон. сопоставления. – М., 2004. – С. 24–38.
128. Мигранян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой [Электронный ресурс] / А. А. Мигранян. – Режим доступа : <http://krsu.edu.kg/vestnik/2002/v3/a15.html>.
129. Михайлюк О. Л. Структурні зміни в економіці півдня України / О. Л. Михайлюк // Соціально-економічний вісник. – 2006. – Вип. 22. – С. 262–269.
130. Міжнародні економічні відносини / А. С. Філіпенко [та ін.]. – К. : Либідь, 1992. – 191 с.
131. Міжрегіональне співробітництво у системі нової регіональної політики України / за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 32 с.
132. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 416 с.
133. Нагорская М. Н. Теоретические основы управления конкурентоспособностью / М. Н. Нагорская, И. Н. Подсмашная // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия : Экономика и управление. – 2009. – Т. 22, № 2. – С. 219–228.

134. Національна стратегія розвитку «Україна 2015» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uf.org.ua/books/4313166_Strateg%20nov-ost%20230109.pdf.
135. Новий курс: реформи в Україні 2010–2015 : [нац. доп.] / за заг ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
136. Осадчук С. В. Нові технології управління регіональним економічним розвитком / С. В. Осадчук // Вісн. екон. науки України. – 2005. – № 1. – С. 92–95.
137. Оскольский В. О перспективах становления конкурентоспособной региональной экономики / В. Оскольский // Экономика Украины. – 2007. – № 12. – С. 4–11.
138. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, досвід : монографія / Н. В. Павліха. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – 380 с.
139. Павлов В. І. Методологія формування та механізми реалізації політики соціально-економічного розвитку регіону / В. І. Павлов // Регіональна економіка. – 2011. – № 1.
140. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації) / В. І. Павлов. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 580 с.
141. Пахомов А. А. Конкурентоспособность российской экономики и отечественных компаний в глобальном измерении: внешнеэкономический аспект // Вестник Московского университета. Серия 6 : Экономика. – 2011. – № 2. – С. 55–66.
142. Перевознікова О. В. Формування кластерів як засіб підвищення конкурентоспроможності економіки регіону [Електронний ресурс] / О. В. Перевознікова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_43/statti/12.pdf.
143. Перехідна економіка : підручник / за ред. В. М. Гейця. – К. : Вища шк., 2003. – 591 с.

144. Печаткин В. В. Рейтинговая оценка конкурентоспособности регионов России [Электронный ресурс] / Ин-т соц.-экон. исслед. Уфим. НЦ РАН ; Печаткин В. В., Салихов С. У., Саблина В. А. – Режим доступа : <http://www.anrb.ru/isei/cf2004/d786.htm>.
145. Писаренко С. М. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України в контексті європейської інтеграції / С. М. Писаренко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіон. дослідж. / відп. ред. М. І. Долішній. – Л., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 235–246.
146. Підвисоцький В. Формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності територій : [метод. матеріали] / В. Підвисоцький, Р. Ткачук. – К. : Леста, 2010. – 64 с.
147. Під головуванням Президента України відбулося засідання Ради регіонів : повідомлення прес-служби Президента України Віктора Януковча [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/19183.html>.
148. Поздняков Э. А. Концепция геополитики / Э. А. Поздняков // Геополитика: теория и практика : сб. ст. – М., 1993. – С. 23.
149. Покращуючи конкурентоспроможність економіки України [Електронний ресурс] // Економічна правда від 27.09.2011. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/press/2011/09/27/299603/>.
150. Покришка Д. С. Структурні чинники забезпечення конкурентоспроможності / Д. С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 102–110.
151. Пономаренко В. С. Якість життя населення й конкурентоспроможність країн світу / В. С. Пономаренко, В. М. Горбатов // Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики : монографія. – Х., 2006. – С. 32–62.

152. Попов В. Шокотерапия против градуализма: 15 лет спустя / В. Попов // Вопр. экономики. – 2007. – № 5. – С. 81–99.
153. Поповкін В. Концептуальні основи соціально-економічного розвитку Українських Карпат / В. Поповкін // Українські Карпати: проблеми і перспективи. – Львів, 1993. – С. 14–20.
154. Портер М. Э. Конкуренция ; пер. с англ. : учеб. пособие / М. Э. Портер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
155. Портер М. Международная конкуренция : пер с. англ. / М. Портер ; [под ред. и с предисл. В. Д. Щетинина]. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
156. Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid / 121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group [Електронний ресурс] / Держ. ком. України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – К., 2006. – 38 с. – Режим доступу : <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.
157. Потенціал конкурентоспроможності Західних регіонів України та проблеми його реалізації у посткризовий період [Електронний ресурс] : аналіт. доп. / [Волошин В. І. та ін.]. – Л. : ЛФ НІСД, 2011. – 98 с. – Режим доступу : <http://www.niss.lviv.ua>.
158. Пріоритети підвищення ефективності транскордонного співробітництва та зміцнення конкурентоспроможності підприємництва західних регіонів України / за ред. Т. Г. Васильціва. – Львів : ЛФ НІСД, 2010. – 168 с.
159. Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

160. Про стимулювання розвитку регіонів. Закон України (від 08.09.2005 р. № 2850-IV) // Урядовий кур'єр. Орієнтир. – 2005. – № 193. – С. 1–3.
161. Пылин А. Г. Конкурентоспособность экономик стран СНГ на мировом фоне [Электронный ресурс] / А. Г. Пылин // Вестник научной информации / Отделение международных экономических и политических исследований ИЭ РАН. – М., 2008. – № 2. – Режим доступа : <http://newpoliteconomy.org/publications/articles/203.pdf>.
162. Регіональні суспільні системи / НАН України, Ін-т регіон. дослідж. ; відп. ред. Л. К. Семів. – Л. : ІРД НАНУ, 2007. – 496 с. – (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
163. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку : [аналіт. доп.] / [Біла С. О., Шевченко О. В., Жук В. І., Кушнір М. О., Валюшко І. В.]. – К. : НІСД, 2011. – 38 с.
164. Рейтинг конкурентоспроможності країн від IMD (21.05.2009) [Електронний ресурс] // RATE1 (перша рейтингова система). – Режим доступу : <http://www.rate1.com.ua/ua/>.
165. Рекомендації IV Міжнародного науково-практичного семінару «Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в умовах глобалізації», 20–21 травня 2011 року, м. Запоріжжя – Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій, 2011. – 39 с.
166. Реутов В. Є. Міжнародна конкурентоспроможність регіону: сутність, методи оцінювання / В. Є. Реутов // Економіка та держава. – 2006. – № 4. – С. 54–54.
167. Ростиашвили К. Д. Государственное регулирование в либерально-демократической системе / К. Д. Ростиашвили // Полис. – 1996. – № 6. – С. 65–82.
168. Савельев Ю. В. Управление конкурентоспособностью региона: от теории к практике / Ю. В. Савельев ; Ин-т экономики КарНЦ РАН. – Петрозаводск : Карельский науч. центр РАН, 2010. – 516 с.

169. Селезнев А. З. Конкурентные позиции и инфраструктура рынка России / А. З. Селезнев. – М. : Юристъ, 1999. – 384 с.
170. Симонова Л. М. Конкуренция регионов в условиях глобализации: кластерный подход / Л. М. Симонова, С. А. Иванова // Вестн. Тюмен. гос. ун-та. – 2009. – № 4. – С. 240–246.
171. Синиця С. М. Аналіз конкурентоспроможності регіонів України в умовах економічної інтеграції [Електронний ресурс] / С. М. Синиця, Л. В. Гринів. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_4_4/238-243.pdf.
172. Сікора В. Д. Шлях до вільної економіки. Відхід від соціалістичної системи: угорський приклад : пер. з англ. / В. Д. Сікора, М. П. Загребельний, Ю. Т. Лазаренко. – К. : Наук. думка, 1991. – 140 с.
173. Скоч А. В. Эффективность кластеризации региональной экономики / А. В. Скоч // Экон. стратегии. – 2007. – № 3. – С. 160–166.
174. Соколенко С. И. О кластеризации в странах ОЧЭС / С. И. Соколенко // Деловой вестник. – 2007. – № 12. – С. 21.
175. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры / С. И. Соколенко. – Киев : Колос, 2002. – 546 с.
176. Соколенко С. І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону [Електронний ресурс] / С. І. Соколенко // Формування та розвиток регіональних кластерів як один із інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону : матеріали круглого столу. – Полтава, 2008. – Режим доступу : <http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennya-konkurentospromozhnosti-regionu/>.
177. Соколенко С. І. Кластерний механізм інноваційного розвитку / С. І. Соколенко, Ю. В. Кіндзервський // Проблемы и перспективы инновационного развития экономики: материалы XII междунар. науч.-практ. конф. – К. ; Херсон ; Сімф., 2007. – С. 511–513.

178. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентоздатності економіки України на основі кластерів [Електронний ресурс] / С. І. Соколенко // Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Л., 2008. – Режим доступу : <http://ucluster.org/sokolenko/2008/06/posylennya-konkurentozdatnosti-ekonomiki-ukrajini-na-osnovi-klasteriv/>.
179. Соколенко С. І. Промислова і територіальна кластеризація як засіб реструктуризації / С. І. Соколенко // Соціальні аспекти та фінансування індустріальної реструктуризації : матеріали конф., Київ, 26–27 жовт. 2003 р. – К., 2003. – С. 24–28.
180. Солодкий В. О. Ринкова трансформація та шляхи забезпечення росту економіки України / В. О. Солодкий // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Серія : Економічні науки. – 2011. – № 2, т. 2. – С. 241–245.
181. Сорока С. П. Конкурентоспроможність національної економіки та чинники, що впливають на неї [Електронний ресурс] / С. П. Сорока // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2. – Режим доступу : <http://firearticles.com/derzhavne-reguluvannya-economiky/288-konkurentospromozhnist-natsionalnoi-ekonomiky.html>.
182. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : [нац. доп.] / за заг ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
183. Співробітництво з метою підвищення конкурентоспроможності економіки України – 2010 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Американської торгівельної палати в Україні. – Режим доступу : www.chamber.ua.
184. Сприяння сталому економічному зростанню в Україні / [за ред. Штефана фон Крамона-Таубаделя та І. Акімової]. – К. : Альфа-Принт. – 347 с.

185. Стасюк О. М. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності регіонів України / О. М. Стасюк, І. А. Бевз // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 75–86.
186. Стехін П. Стратегічне програмування регіонального розвитку України: можливості вдосконалення на основі інформаційно-комунікаційних технологій [Електронний ресурс] / П. Стехін, М. Бунєєв // Center for Information and Social Programs – Режим доступу : <http://www.cisp.org.ua/cisp/news.nsf/0affc85b7db9e7d2c225755d0050112e/e11e38fd84153ee9c22575df002d29af?OpenDocument>.
187. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістики : [навч. посіб.] / Д. М. Стеченко – К. : Вікар, 2001. – 377 с.
188. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості : аналіт. доп. – К. : НІСД, 2010. – 25 с.
189. Стратегічне програмування регіонального розвитку України: можливості вдосконалення на основі інформаційно-комунікаційних технологій [Електронний ресурс] / П. Стехін, М. Бунєєв // Center for Information and Social Programs – Режим доступу : <http://www.cisp.org.ua/cisp/news.nsf/0affc85b7db9e7d2c225755d0050112e/e11e38fd84153ee9c22575df002d29af?OpenDocument>.
190. Стратегічні напрямки економічного і соціального розвитку області на 2012–2015 роки з урахуванням завдань Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Волинської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : <http://www.voladm.gov.ua/>.
191. Стратегія «Україна 2020: Стратегія національної модернізації» (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.u-e-p.eu/our-activity/strategy/2011/september/strategy-ukrana-2020-strategya.html>.
192. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук,

- І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламент. вид-во, 2009. – 632 с.
193. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності : [монографія] / за ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Л. : Ліга Прес, 2010. – 488 с.
194. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки : [аналіт. доп.] / А. П. Павлюк [та ін.] ; за ред. А. Я. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
195. Структурні реформи економіки : світовий досвід, інститути, стратегії для України : монографія / О. І. Амоша, С. С. Аптекарь, М. Г. Білопольський, С. І. Юрій та ін. – ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
196. Сэпик Д. Конкурентоспособность регионов: некоторые аспекты [Электронный ресурс] / Д. Сэпик // Доклады РЕЦЭП. – М., 2004. – № 2. – Режим доступа : <http://www.recep.ru/ru/>.
197. Тарнавська Н. Новітні прояви конкуренції в суспільстві, яке базується на знаннях / Н. Тарнавська // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 4–17.
198. Тарнавська Н. Розвиток теорії конкурентних переваг в умовах експансії нововведень / Н. Тарнавська // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 16–27.
199. Тарнавська Н. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств на основі інноваційних пріоритетів / Н. Тарнавська, І. Макарова // Екон. аналіз. – 2010. – № 5. – С. 345–351.
200. Ткачук В. І. Формування конкурентоспроможності продукції льонарства : [монографія] / В. І. Ткачук, Н. І. Кравчук. – К. : Фенікс, 2008. – 193 с.
201. Торкатюк В. І. Регіони у ХХІ сторіччі – сучасні аспекти інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / В. І. Торкатюк,

- С. В. Сніжко, Н. В. Бібік. – Режим доступу : http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_6/stati/Torkatyuk_Snizko_Bibik.pdf.
202. Тюкаев Д. А. Управление инновационным развитием экономики муниципального образования на основе кластерного подхода : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Д. А. Тюкаев. – Саратов, 2006. – 21 с.
203. Указ Президента України «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013>.
204. Уніят А. В. Критерії та оцінка конкурентоспроможності країн на міжнародному рівні [Електронний ресурс] / А. Уніят // Галиц. екон. вісн. – 2009. – № 2. – С. 7–13. – (Світова економіка й міжнародні економічні відносини). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gev/2009_2/index.html.
205. Ушвицкий Л. И. Конкурентоспособность региона как новая реалья: сущность, методы оценки, современное состояние / Л. И. Ушвицкий, В. П. Парахина // Сб. науч. тр. СевКавГТУ. Серия : Экономика. – 2005. – № 1. – С. 44–48.
206. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону : наук. доп. / [П. Ю. Беленький та ін.] ; за ред. П. Ю. Беленького. – Львів : ІРД НАН України, 2005. – 145 с.
207. Фатхудинов Р. А. Стратегическая конкурентоспособность : учеб. по спец. «Маркетинг» / Р. А. Фатхудинов. – М. : Экономика, 2005. – 505 с.
208. Фатхудинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации : учебник / Р. А. Фатхудинов. – М. : Маркет ДС, 2008. – 432 с.

209. Фінагіна О. В. Ринкова трансформація в регіоні: методологія і теорія : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.01.01 / Фінагіна О. В. – Донецьк, 2006 – 30 с.
210. Хачатурян Х. В. Реформування державного управління в контексті концептуальних управлінських інновацій [Электронний ресурс] / Х. В. Хачатурян // Державне будівництво. – 2006. – № 1. – Режим доступу : [Http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2006-1/doc/1/08.pdf](http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2006-1/doc/1/08.pdf).
211. Ходжаян А. О. Інституційне забезпечення конкурентоспроможності економіки України / А. О. Ходжаян // Економіст. – 2010. – № 2. – С. 26–29.
212. Ходжаян А. О. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність, методи оцінювання, сучасний стан : [монографія] / А. О. Ходжаян. – Черкаси : Вертикаль, 2010. – 431 с.
213. Ходжаян А. О. Концептуальні засади формування міжнародної конкурентоспроможності / Л. О. Петкова [та ін.] // Міжнародна конкурентоспроможність країни та регіону в системі національного економічного розвитку / за заг. ред. Л. О. Петкової. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – 267 с.
214. Ходжаян А. О. Макроекономічні умови стійкого розвитку національної економіки / А. О. Ходжаян // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. – Вип. 26. – К., 2011. – Вип. 26. – С. 128–141.
215. Ходжаян А. О. Методичні принципи оцінки конкурентоспроможності національної економіки [Електронний ресурс] / О. А. Ходжаян. – Режим доступу : http://archive.nbuuv.gov.ua/portal/SOC_Gum/En_re/2009_6_2/21.pdf.
216. Ходжаян А. О. Прогнозування конкурентоспроможності національної економіки / А. О. Ходжаян // Зб. наук. пр. Черкас. держ. технол. ун-ту. – Черкаси, 2010. – Вип. 25, ч. 2. – С. 123–129. – (Серія : Економічні науки).

217. Ходжаян А. О. Сучасний стан і методи оцінки конкурентоспроможності регіонів України / А. О. Ходжаян // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / наук. ред. І. Г. Манцуров. – К., 2010. – Вип. 9. – С. 210–220.
218. Чайникова Л. Н. Разработка методики оценки конкурентоспособности региона / Л. Н. Чайникова // Вопросы современной науки и практики. – 2008. – № 4, т. 1. – С. 154–166.
219. Чайникова Л. Н. Формирование системы управления стратегической конкурентоспособностью региона : монография / Л. Н. Чайникова. – Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. – 264 с.
220. Челноков И. В. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона / И. В. Челноков [и др.] ; под. науч. ред. Б. И. Герасимова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 112 с.
221. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика. Історія та сучасна методологія : монографія / В. І. Чужиков ; Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2008. – 265 с.
222. Шаблій О. Актуальні методологічно-теоретичні проблеми дослідження компонентної структури Карпатського регіону України / О. Шаблій // Українські Карпати: проблеми і перспективи. – Л., 1993. – С. 36–44.
223. Шамхалов Ф. Государство и экономика. Основы взаимодействия / Ф. Шамхалов. – М. : Экономика, 2000. – 381 с.
224. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. А. Швайка – К. : Знання, 2006. – 435 с.
225. Шеховцева Л. С. Конкурентоспособность регионов: факторы и методы создания / Л. С. Шеховцева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 11–16.

226. Шеховцева Л. С. Концепция конкурентоспособности региона / Л. С. Шеховцева // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 3. – С. 472–477.
227. Шеховцева Л. С. Управляемое развитие региона: стратегическое целеполагание : монография / Л. С. Шеховцева. – Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2005. – 354 с.
228. Щодо вдосконалення механізмів фінансування проектів українсько-польського транскордонного співробітництва [Електронний ресурс] : аналіт. записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1064/>.
229. Югас Е. Ф. Інноваційний кластер як фактор конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / Е. Ф. Югас. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_31/statti/2_8.htm.
230. Ярош А. Конкурентоспроможність регіонів та еволюція регіональної політики Європейського союзу / А. Ярош // Регіон. Економіка. – 2004. – № 1. – С. 188–193.
231. Яценко Н. Економіка України 1999–2008: втрачене десятиліття / Н. Яценко // Дзеркало тижня. – 2009. – 26 груд.
232. Best Michael H. The New Competition: Institutions of Industrial Restructuring [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itop7.com/index.php?newsid=173556>.
233. Kytsyuk I. The competitiveness of regions in the conditions of transformation economy I. Kytsyuk // Warsaw East European Conference «Old and New past, preset and future of the post-communist world» : [Abstracts]. – S. 34.
234. Malecki E. J. Knowledge and regional competitiveness [Електронний ресурс] / Е. J. Malecki // Erdkunde. – 2000. – № 54. – С. 334–351. – Режим доступу : <http://www.jstor.org/stable/25647317>.
235. Martin R. A Study on the Factors of Regional Competitiveness, A draft final report for The European Commission Directorate-General

Regional Policy, P. 2–36 [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf
/

236. Richardson H. W. Regional Growth Theory / Richardson H. W. –
London, 1973.

ДОДАТКИ

Додаток А

Трактування поняття «конкурентоспроможності регіону»

Автор	Тлумачення конкурентоспроможності регіону	Визначальний критерій
Шоста періодична доповідь щодо регіонів (The Sixth Periodical Report on the Regions, 1999) Європейської комісії	Здатність виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків, водночас підтримуючи високий та стійкий рівень доходів населення	Високий та стійкий рівень доходів населення
ОЕСР	Можливість регіону в умовах вільного й справедливого ринку виробляти товари та послуги, які відповідають вимогам як національного, так і світового ринків, при одночасному збереженні або збільшенні реальних доходів громадян	Зростання реальних доходів громадян
О. Ю. Агафоненко	Здатність створювати кращі умови для розвитку територій, заснована на можливостях суб'єктів регіональних відносин – місцевих органів влади, недержавних організацій і підприємств – спільно формувати й реалізовувати відповідні стратегії розвитку, залучати до цього процесу кращі інтелектуальні, технічні, технологічні й інші ресурси та раціонально їх використовувати	Створення умов, необхідних для розвитку території
В. О. Безугла	Здатність регіональної системи до визначення та ефективного використання своїх конкурентних переваг, на умовах самостійності й самофінансування і в межах чинного законодавства, із метою забезпечення сталого зростання показників економічної діяльності в розрахунку на душу населення та раціонального розміщення продуктивних сил	Стале зростання показників економічної діяльності в розрахунку на душу населення та раціональне розміщення продуктивних сил
П. Ю. Беленький	Здатність забезпечити високий рівень життя населення й доходи власникам капіталу, а також ефективно використовувати регіональний економічний потенціал у процесі виробництва товарів і послуг	Високий рівень життя населення
Г. Я. Белякова	Здатність реалізувати основну цільову задачу функціонування регіону – стійкий соціально-економічний розвиток із забезпеченням високої якості життя населення	Стійкий соціально-економічний розвиток та висока якість життя населення

Продовження додатку А

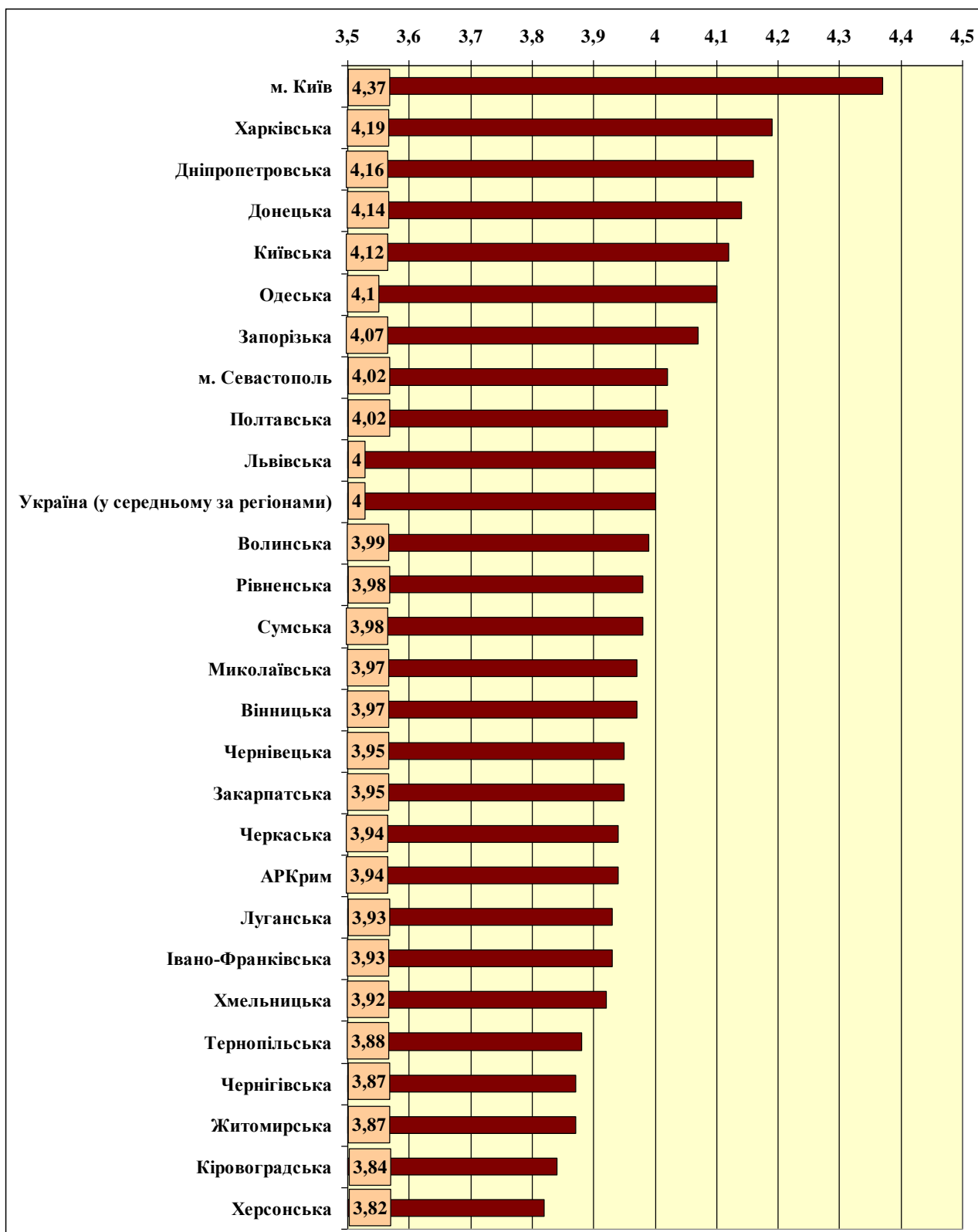
І. В. Брикова	Здатність в умовах глобальної конкуренції на основі ефективного використання наявних традиційних і створення унікальних ресурсів локального розвитку стимулювати підвищення продуктивності виробництва та рівень життя місцевого населення й, відповідно, забезпечувати високий конкурентний статус у гео економічному просторі у довгостроковій перспективі	Продуктивність виробництва та рівень життя місцевого населення
Е. Брюна, А. Ю. Скопін	Здатність регіональної економіки забезпечити ріст благополуччя населення регіону	Зростання благополуччя населення регіону
З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська	Здатність забезпечити конкурентні переваги в продуктивному використанні ресурсів та благ із метою підвищення людського розвитку, не порушуючи економічної безпеки інших регіонів та країни в цілому	Рівень людського розвитку
І. Єресько	Наявна можливість на регіональному рівні оволодівати факторами регіонального розвитку та формувати джерела конкурентних переваг, що забезпечує економічне зростання регіону й підвищення рівня та якості життя його населення	Рівень якості життя населення
Н. Я. Калюжнова	Сукупність відносин щодо мобільних ресурсів, направлених на досягнення конкурентного успіху і регіонального розвитку; здатність досягати успіху в досягненні цілей в економічному суперництві з іншими регіонами	Конкурентний успіх і регіональний розвиток
В. А. Логінова	Здатність забезпечити такий рівень розвитку виробничих сил на цій території, який буде привабливим для переміщення населення та розміщення капіталу на цій території	Привабливість для населення та капіталу
Е. Малецькі	Здатність локальної економіки та суспільства забезпечити зростаючий рівень життя населення	Рівень життя населення
В. В. Меркушов	Здатність регіону забезпечувати виробництво конкурентоспроможних товарів і послуг в умовах ефективного використання наявних факторів виробництва (економічного потенціалу), задіяння наявних та створення нових конкурентних переваг, збереження (підвищення) рівня життя при дотриманні міжнародних екологічних стандартів	Рівень життя населення

Закінчення додатку А

Ю. В. Савельєв	Здатність регіону створити на своїй території унікальне поєднання факторів виробництва, зовнішнього та внутрішнього середовищ, що трансформуються в кінцевому випадку, в унікальні пропозиції для потенційних споживачів	Унікальні пропозиції для кінцевих споживачів
О. З. Селезньов	Обумовлене економічними, політичними й іншими факторами положення регіону та його окремих підсистем, галузей, товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках, що відображається через показники (індикатори), які адекватно характеризують такий стан і його динаміку	Положення регіону та його окремих підсистем, галузей, товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках
Л. С. Шеховцева	Властивість регіону як економічної системи функціонувати й розвиватися в ринковому середовищі, ефективно забезпечувати процеси відтворення людини, благ і регіонального потенціалу, яка може вивчатися в різних аспектах і на різних рівнях	Ефективне забезпечення процесів відтворення людини, благ і регіонального потенціалу
А. Ярош	Переважає створення таких структурних комбінацій, які уможливають оптимальне використання ресурсів та їх комерціалізацію	Оптимальне використання ресурсів та їх комерціалізація

Джерело: систематизовано та складено авторами на основі: [1; 15; 17; 18; 25; 26; 36; 58; 74; 112; 126; 168; 169; 226; 230; 234; 235]

Індекс конкурентоспроможності регіонів України, 2012 р.

Джерело: складено авторами за даними [122]

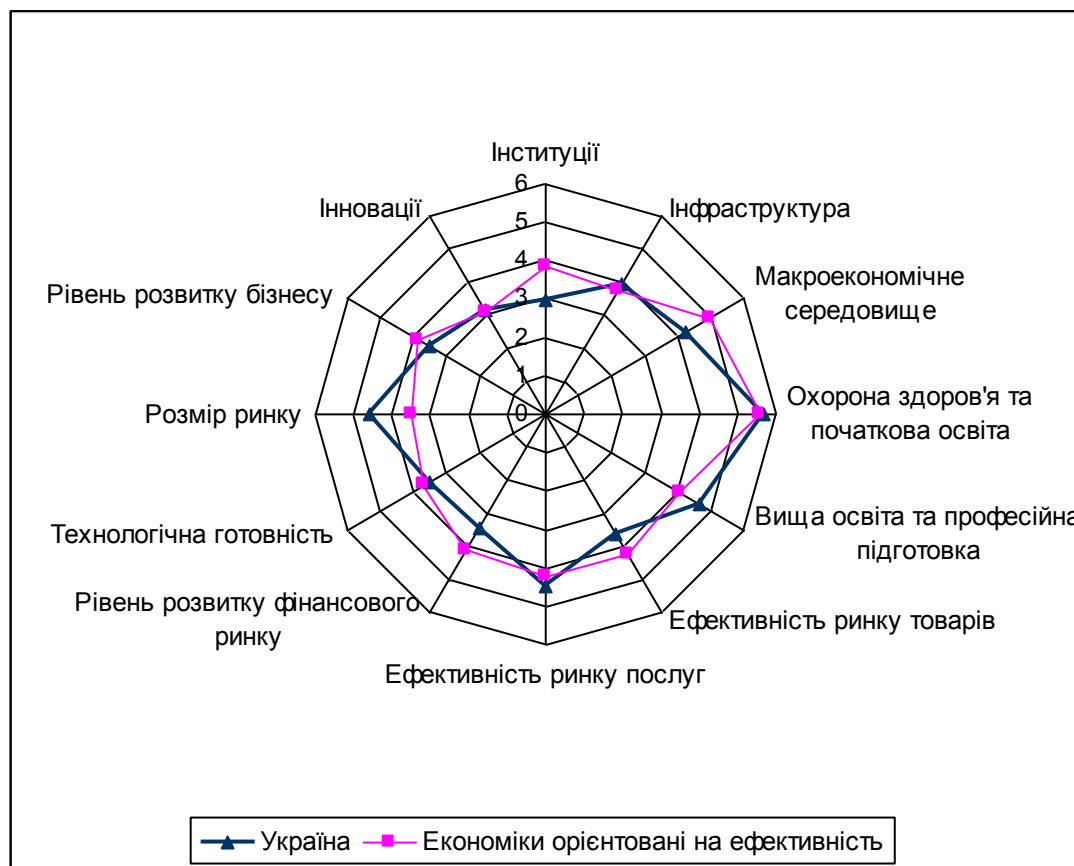
Комплексна оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України за 2010 рік

	Регіони	Узагальнене місце регіону		динаміка	
		2010 р.	січень-вересень 2010 р.		
Лідери	м. Київ	1	1		
	Вінницька	2	6	↑4	
	Дніпропетровська	3	2	↓1	
	АР Крим	4	13	↑9	
	Івано-Франківська	5	16	↑11	
Середняки	Одеська	6	15	↑9	
	Кіровоградська	7	14	↑7	
	Черкаська	8	18	↑10	
	Полтавська	9	9	—	
	Київська	10	8	↓2	
	Рівненська	11	5	↓6	
	Волинська	12	10	↓2	
	Запорізька	13	11	↓2	
	Житомирська	14	3	↓11	
	Закарпатська	15	7	↓8	
	Луганська	16	12	↓4	
	Львівська	17	19	↑2	
	Миколаївська	18	4	↓14	
	Чернівецька	19	21	↑2	
	Донецька	20	17	↓3	
	Хмельницька	21	22	↑1	
	Херсонська	22	20	↓2	
	Аутсайтери	Тернопільська	23	23	—
		м. Севастополь	24	27	↑3
		Чернігівська	25	24	↓1
Сумська		26	25	↓1	
Харківська	27	26	↓1		

Джерело: [98]

Стадія розвитку економіки України

Джерело: складено авторами за даними Звіту Всесвітнього економічного форуму щодо глобальної конкурентоспроможності 2012–2013

Додаток Е

Груповий індикатор Регион	Рівень (якості) життя населення	Нормовані значення	Рейтинг	Наука та інновації	Нормовані значення	Рейтинг	Зовнішньоекономічна діяльність та інвестиції	Нормовані значення	Рейтинг	Економічне середовище	Нормовані значення	Рейтинг	Значення інтегрального індексу конкурентоспроможності (I _к)	Рейтинг	Рівень конкурентоспроможності
Донецька	2,3334	1,0000	1	1,1189	0,4366	5	2,2677	1,0000	1	2,6722	0,9751	2	0,8078	1	Високий
Харківська	1,9922	0,8538	5	2,5626	1,0000	1	1,4471	0,6381	5	2,1295	0,7771	5	0,8066	2	
Дніпропетровська	2,1159	0,9068	3	1,0323	0,4028	6	2,2000	0,9701	2	2,7404	1,0000	1	0,7715	3	
Львівська	1,8014	0,7720	12	0,9319	0,3636	7	1,4895	0,6568	4	2,0138	0,7349	8	0,6067	4	
Луганська	2,0229	0,8669	4	1,1237	0,4385	4	1,2107	0,5339	9	1,7519	0,6393	16	0,6002	5	
Одеська	1,9485	0,8351	7	0,6644	0,2593	10	1,5818	0,6975	3	2,3193	0,8463	4	0,5979	6	
Київська	2,2552	0,9665	2	0,5371	0,2096	12	1,2813	0,5650	7	2,6338	0,9611	3	0,5759	7	
Івано-Франківська	1,6928	0,7255	21	1,1953	0,4664	2	1,0688	0,4713	16	1,8882	0,6890	9	0,5758	8	
Полтавська	1,8406	0,7888	10	0,7922	0,3091	8	1,1448	0,5048	13	2,1132	0,7711	6	0,5551	9	
Сумська	1,7370	0,7444	17	1,1647	0,4545	3	1,0061	0,4436	17	1,5610	0,5696	25	0,5407	10	
Запорізька	1,9668	0,8429	6	0,6103	0,2382	11	1,1739	0,5176	12	1,8833	0,6873	10	0,5170	11	Достатній
Миколаївська	1,8651	0,7993	8	0,7733	0,3018	9	0,9047	0,3989	23	1,7597	0,6421	15	0,4986	12	
Хмельницька	1,7441	0,7475	16	0,5308	0,2071	13	1,1181	0,4930	14	1,6786	0,6126	18	0,4650	13	
Вінницька	1,7560	0,7525	15	0,3878	0,1513	16	1,2086	0,5330	10	2,0612	0,7521	7	0,4622	14	
АРКрим	1,8521	0,7937	9	0,4330	0,1690	14	1,0008	0,4413	19	1,7984	0,6563	13	0,4439	15	
Черкаська	1,8116	0,7764	11	0,4217	0,1646	15	0,9873	0,4354	20	1,8492	0,6748	11	0,4402	16	
Херсонська	1,7719	0,7594	14	0,3611	0,1409	18	1,2452	0,5491	8	1,6030	0,5849	22	0,4306	17	
Чернівецька	1,7097	0,7327	19	0,2770	0,1081	22	1,3762	0,6069	6	1,8027	0,6578	12	0,4217	18	
Тернопільська	1,5748	0,6749	25	0,3629	0,1416	17	1,1909	0,5252	11	1,6827	0,6140	17	0,4190	19	
Кіровоградська	1,6902	0,7244	22	0,3429	0,1338	19	1,0044	0,4429	18	1,7727	0,6469	14	0,4082	20	
Житомирська	1,7130	0,7341	18	0,2771	0,1081	21	0,9653	0,4257	21	1,6060	0,5860	21	0,3751	21	Низький
Чернігівська	1,7777	0,7619	13	0,3006	0,1173	20	0,7827	0,3451	25	1,6017	0,5845	23	0,3664	22	
Закарпатська	1,6951	0,7265	20	0,2098	0,0819	24	1,1136	0,4910	15	1,5806	0,5768	24	0,3603	23	
Волинська	1,6237	0,6958	24	0,2253	0,0879	23	0,9485	0,4183	22	1,6157	0,5896	19	0,3505	24	
Рівненська	1,6362	0,7012	23	0,1924	0,0751	25	0,8823	0,3891	24	1,6100	0,5875	20	0,3312	25	

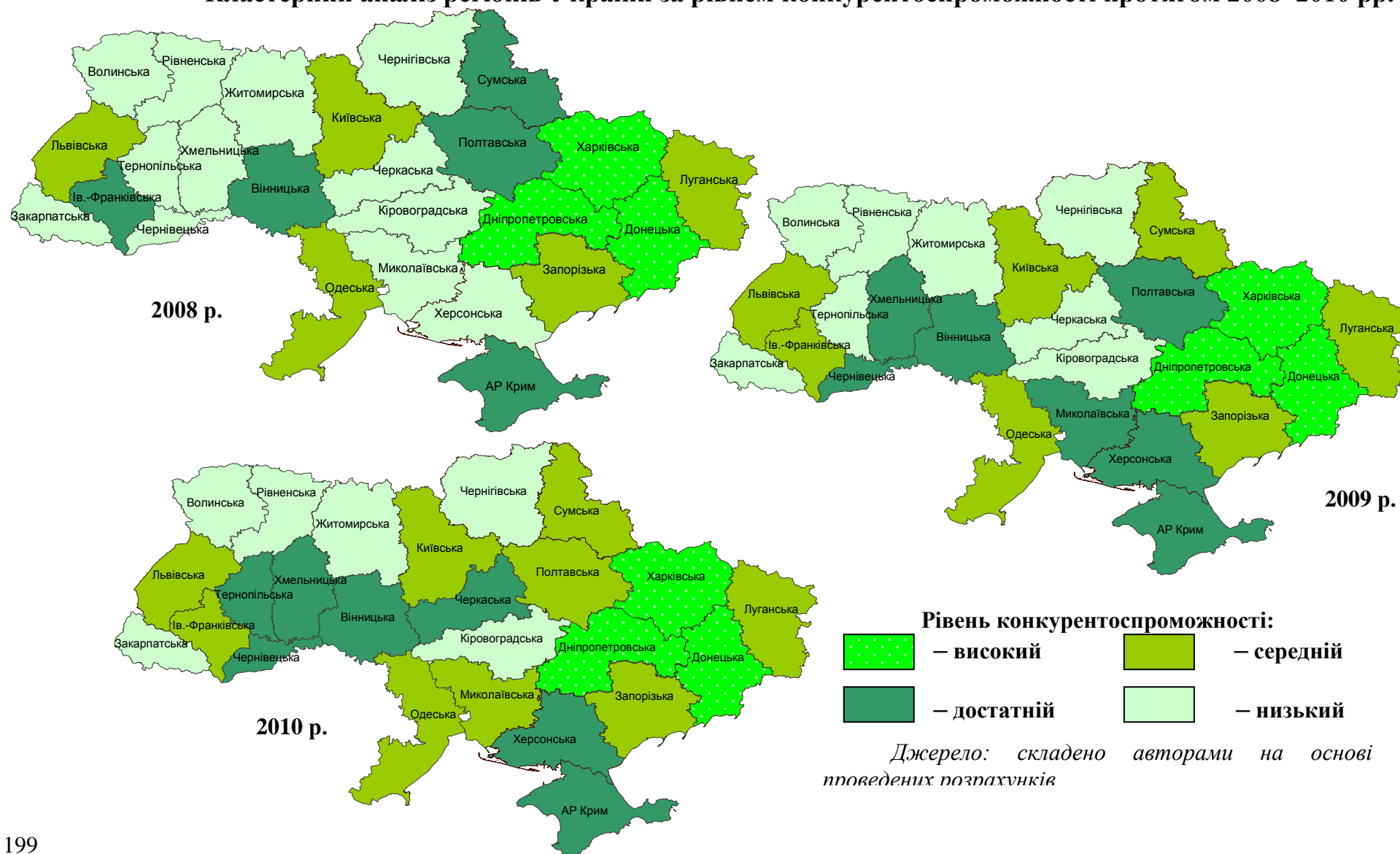
Джерело: розраховано та складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

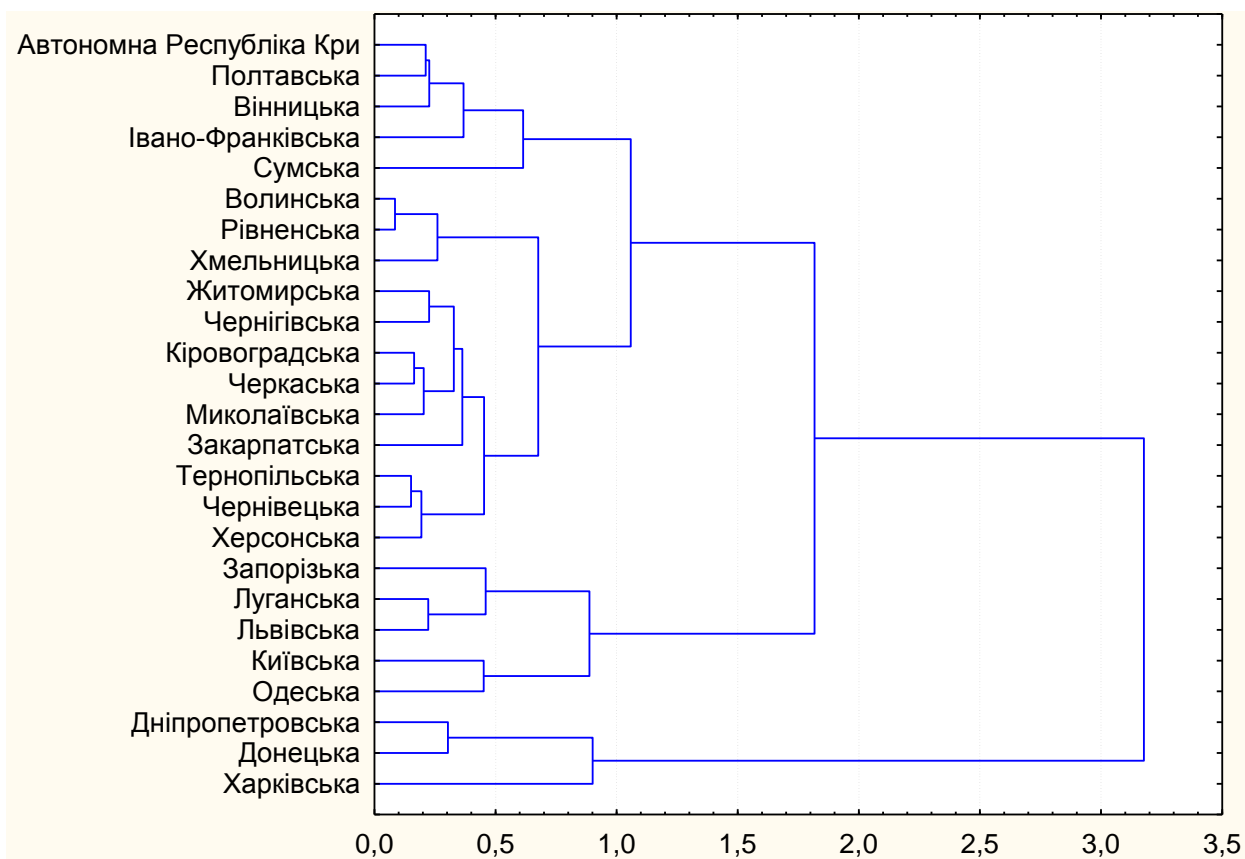
Додаток Ж

Region	Рівень (якості) життя населення	Наука та інновації	ЗЕД та інвестиції	Економічне середовище	Інтегральний індекс конкурентоспроможності	Рівень (якості) життя населення	Наука та інновації	ЗЕД та інвестиції	Економічне середовище	Інтегральний індекс конкурентоспроможності	Рівень (якості) життя населення	Наука та інновації	ЗЕД та інвестиції	Економічне середовище	Інтегральний індекс конкурентоспроможності
	2008					2009					2010				
АРКрим	7	16	9	14	13	8	19	7	9	15	9	14	19	13	15
Вінницька	13	11	12	12	12	14	14	10	11	14	15	16	10	7	14
Волинська	24	24	22	21	24	24	20	23	20	21	24	23	22	19	24
Дніпропетровська	2	4	1	2	2	3	2	2	2	3	3	6	2	1	3
Донецька	1	2	2	1	1	1	3	1	1	2	1	5	1	2	1
Житомирська	17	21	20	23	22	17	24	20	23	24	18	21	21	21	21
Закарпатська	16	22	15	9	21	18	23	13	16	23	20	24	15	24	23
Запорізька	6	3	8	8	4	7	8	11	8	7	6	11	12	10	11
Івано-Франківська	20	9	18	11	11	19	4	17	12	8	21	2	16	9	8
Київська	3	8	16	3	7	2	13	9	3	9	2	12	7	3	7
Кіровоградська	21	19	19	15	18	22	21	19	18	20	22	19	18	14	20
Луганська	5	5	6	10	5	4	5	16	15	6	4	4	9	16	5
Львівська	11	6	5	6	6	11	7	5	7	4	12	7	4	8	4
Миколаївська	9	15	21	18	17	9	10	22	14	13	8	9	23	15	12
Одеська	8	10	3	4	8	5	11	3	4	5	7	10	3	4	6
Полтавська	10	12	13	7	10	10	12	15	6	12	10	8	13	6	9
Рівненська	23	23	24	24	23	23	25	24	25	25	23	25	24	20	25
Сумська	15	7	17	22	9	21	6	18	22	10	17	3	17	25	10
Тернопільська	25	14	11	17	15	25	18	12	19	18	25	17	11	17	19
Харківська	4	1	4	5	3	6	1	4	5	1	5	1	5	5	2
Херсонська	14	13	10	25	14	15	15	8	24	17	14	18	8	22	17
Хмельницька	19	25	14	16	25	16	9	14	17	11	16	13	14	18	13
Черкаська	12	20	23	13	19	12	22	21	10	19	11	15	20	11	16
Чернівецька	22	18	7	19	16	20	16	6	13	16	19	22	6	12	18
Чернігівська	18	17	25	20	20	13	17	25	21	22	13	20	25	23	22

Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

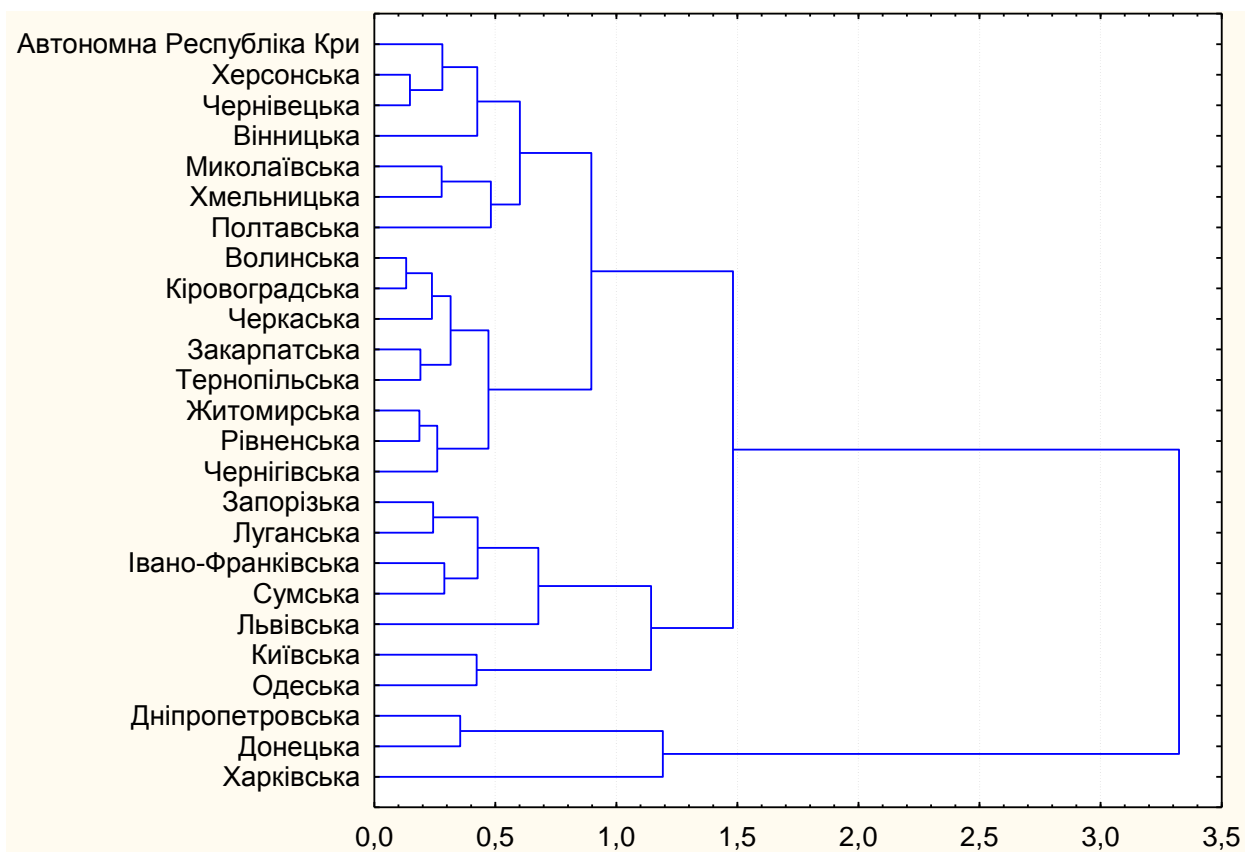
Кластерний аналіз регіонів України за рівнем конкурентоспроможності протягом 2008–2010 рр.

Кластерний аналіз регіонів України за рівнем їх конкурентоспроможності у 2008 р.

Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

Кластерний аналіз регіонів України за рівнем їх конкурентоспроможності у 2009 р.

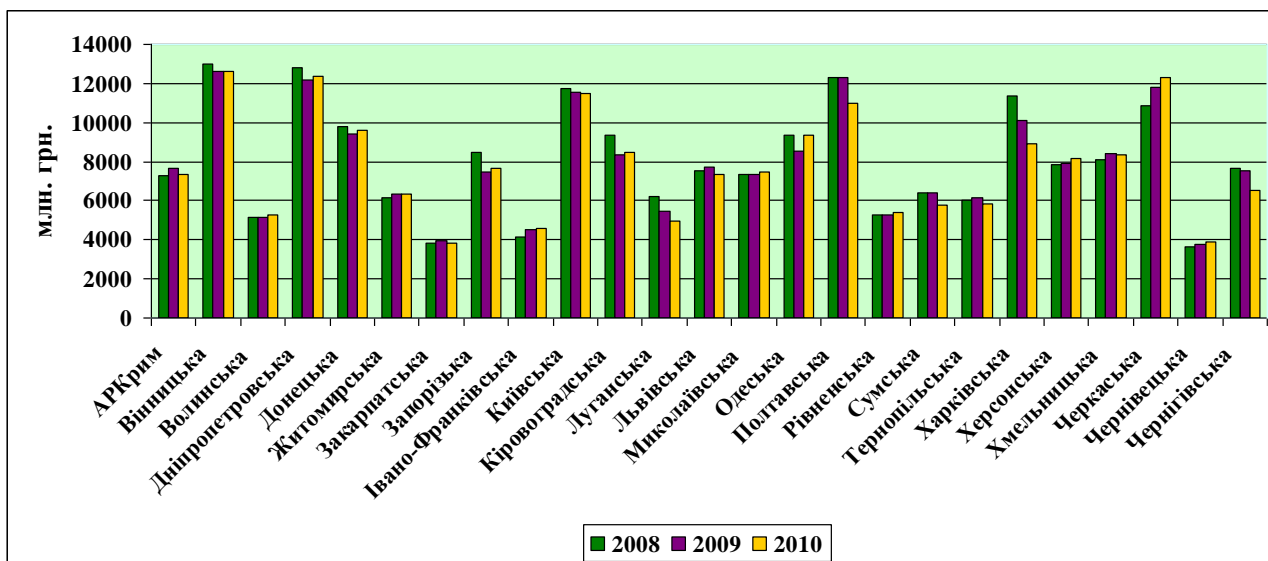
Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

Порівняльні економічні показники за регіонами України на душу населення												
Регіон	ВРП (у фактичних цінах; грн)			Експорт (дол США)			Інвестиції в основний капітал у фактичних цінах (грн)			Прямі іноземні інвестиції (на початок року; дол США)		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010 ¹	2008	2009	2010
Україна	20495	19823	23600	1704	1072	1380	5058,4	3308,6	3297,6	637,7	773,0	873,1
АР Крим	13898	13933	16507	427	323	429	4415,1	2828,3	3467,3	383,6	331,5	367
Вінницька	12061	12145	14332	314	315	366	2864,2	1620	2290,8	91,2	97,2	112
Волинська	12340	11796	13916	491	328	450	3375,6	2335,7	1682,6	379,3	260,5	321,6
Дніпропетровська	30918	27737	34709	4007	1652	2498	5339,2	3942,9	3760,3	2082,7	2019,6	2098,5
Донецька	26028	23137	28986	3281	2178	3070	4911,7	2904,5	2495,5	298,1	339,3	366,1
Житомирська	11545	11419	14616	406	289	314	2803,1	1780,6	2352,8	156,3	160,6	184,4
Закарпатська	10626	10081	12278	1037	789	972	2663,7	1542,5	1745,5	278,4	287,4	293
Запорізька	23232	20614	23657	3045	1590	1865	4084,3	2561	4062,9	441,2	487,6	504,6
Івано-Франківська	12940	12485	14814	542	258	423	4314,1	2501,1	3094,3	293,1	362,9	460,8
Київська	20593	21769	26140	631	776	959	9799	5791,4	6571,3	644,6	780,3	887,4
Кіровоградська	13515	13096	15533	396	263	351	2967,5	2722,6	2422	68,9	78	81,3
Луганська	18338	16562	19788	2727	828	1505	3847,6	1889,2	2048,7	155,2	168,4	275
Львівська	13902	14093	16353	444	351	429	4255	2648,2	3187,6	329,4	377,5	473,2
Миколаївська	16175	17050	20276	1531	1424	1516	3613,5	3374,1	3184,1	113,3	134,9	136,5
Одеська	19638	20341	22544	1623	1130	1196	5240,2	4183,7	3366,8	369,4	407,2	437,7
Полтавська	22476	22337	29652	1721	863	1511	5853	5135,3	4924,6	241,9	341,9	301
Рівненська	12217	11699	13785	438	316	401	3192	2344	2012,5	230,5	264,6	267,4
Сумська	13622	13631	15711	802	629	676	<u>2537,9</u>	1858,3	1908,5	150,2	132,9	207,1
Тернопільська	<u>9688</u>	10240	11713	<u>140</u>	123	128	2602,3	1312,4	1947,4	<u>46,4</u>	<u>53,7</u>	<u>61,1</u>
Харківська	21294	21228	23639	642	546	593	4261,3	3012,6	2658,4	458,6	580,5	754,6
Херсонська	11944	12256	14346	425	374	361	3565,8	1906,2	<u>1545,6</u>	156,7	175,1	180,3
Хмельницька	11932	11780	13602	327	195	233	3611,4	2601,3	2194	95,4	102,3	164,5
Черкаська	14581	14393	17325	677	421	530	3926,1	2345,8	2174,1	132,8	128,7	171,6
Чернівецька	9771	<u>9383</u>	<u>10939</u>	188	<u>140</u>	<u>123</u>	4141,9	2887,3	2016,2	56,8	66,7	68,6
Чернігівська	13213	13121	15406	376	273	301	2725,9	1434,7	1603,3	84,6	92,8	80,2
<i>Різниця між макс. і мін. значенням</i>	<i>21230</i>	<i>18354</i>	<i>23770</i>	<i>3867</i>	<i>2038</i>	<i>2947</i>	<i>2801,3</i>	<i>4171,4</i>	<i>5025,7</i>	<i>2036,3</i>	<i>1965,9</i>	<i>2037,4</i>

¹ Без урахування ПДВ.

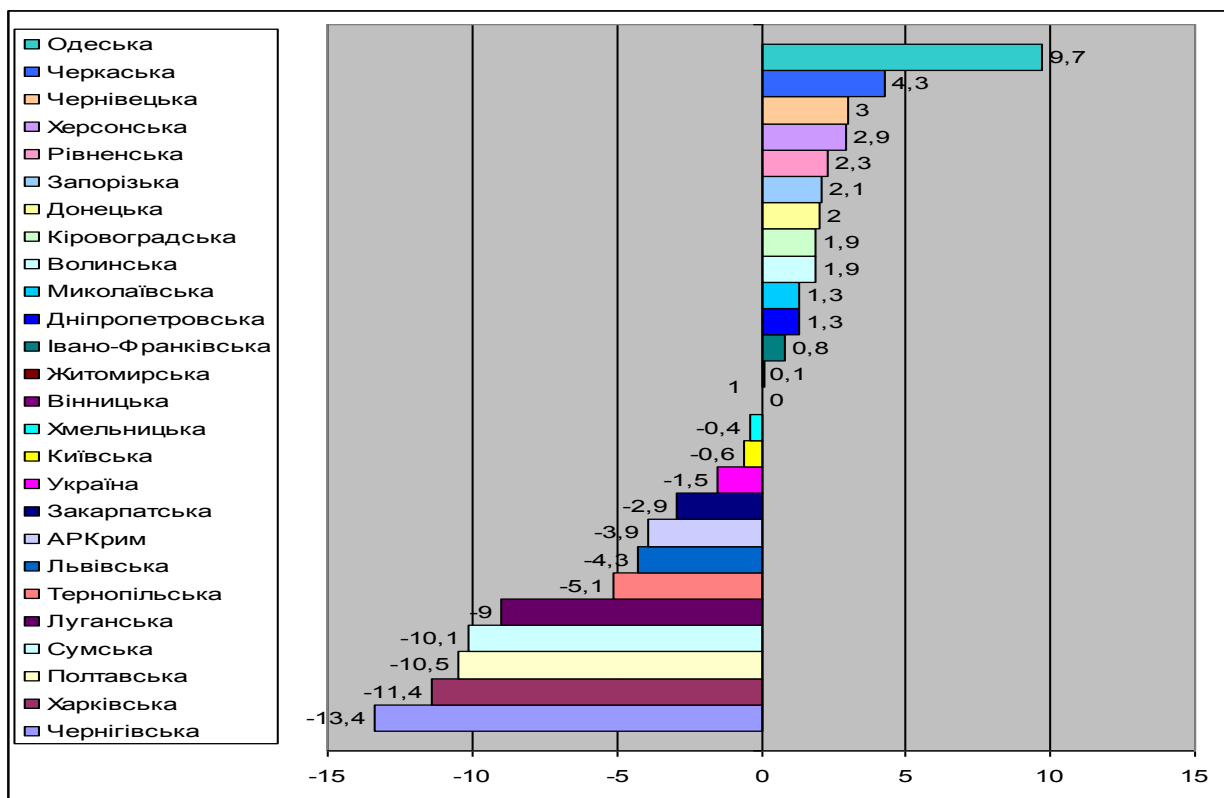
Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Обсяги виробництва валової продукції сільського господарства, млн грн

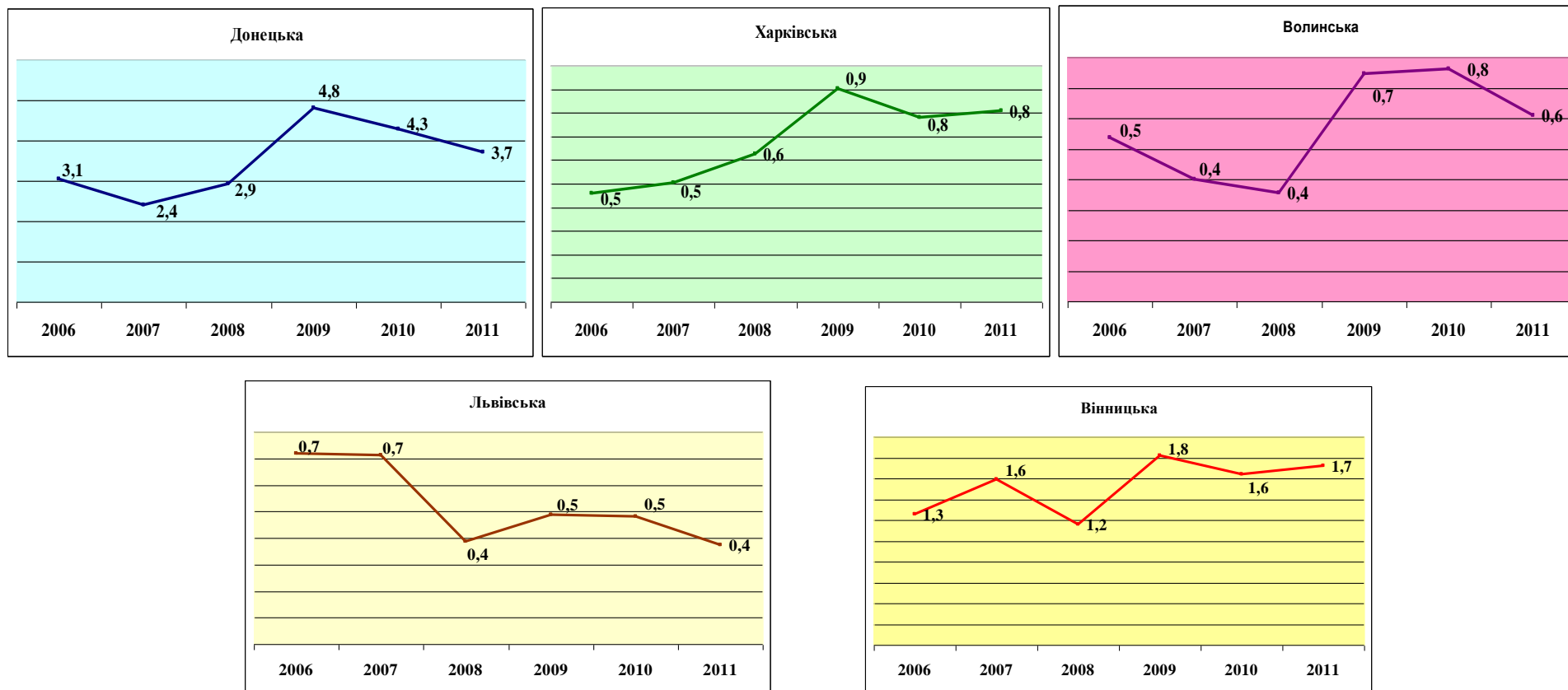
Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Індекс продукції сільського господарства, % до попереднього року (2010 р.)

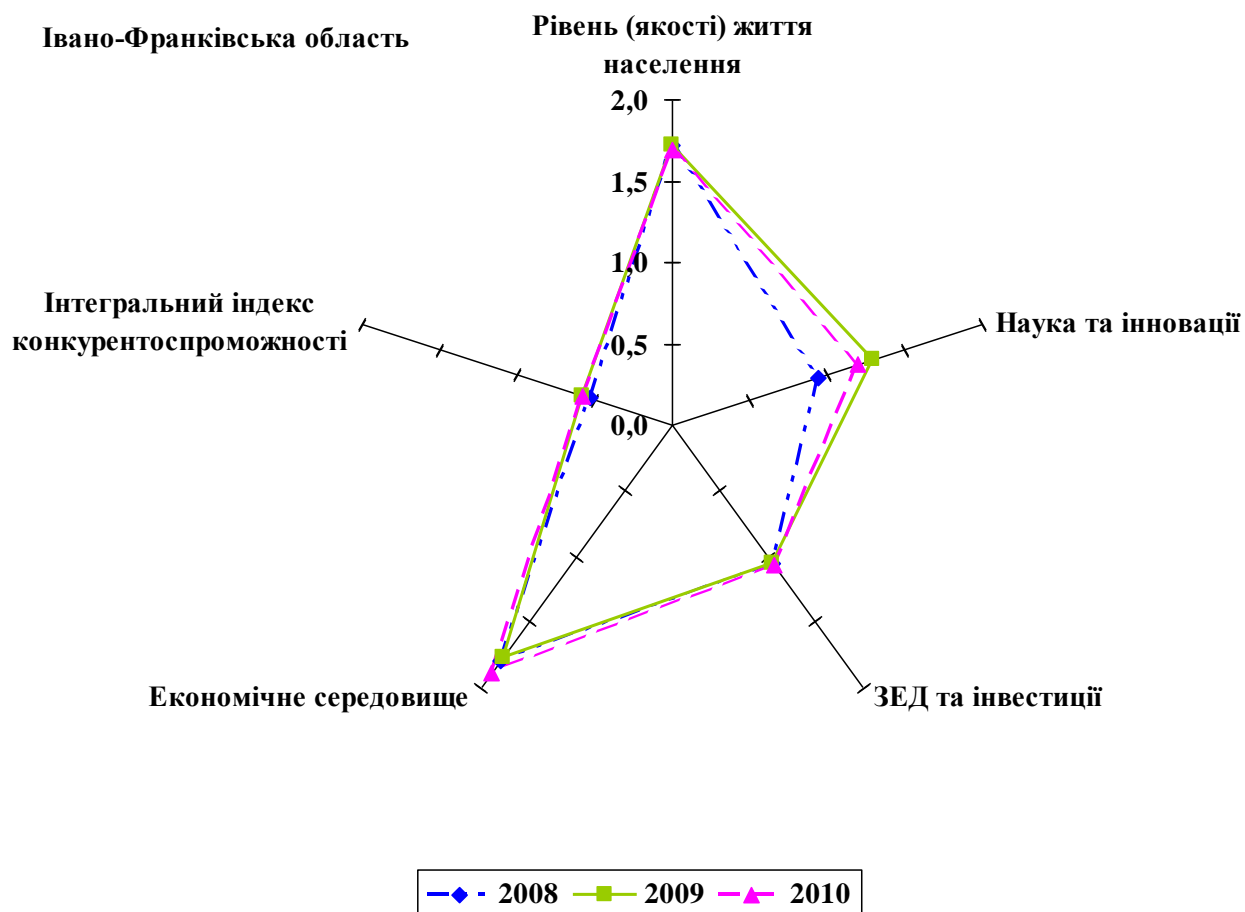
Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Відношення товарного експорту до імпорту в окремих областях

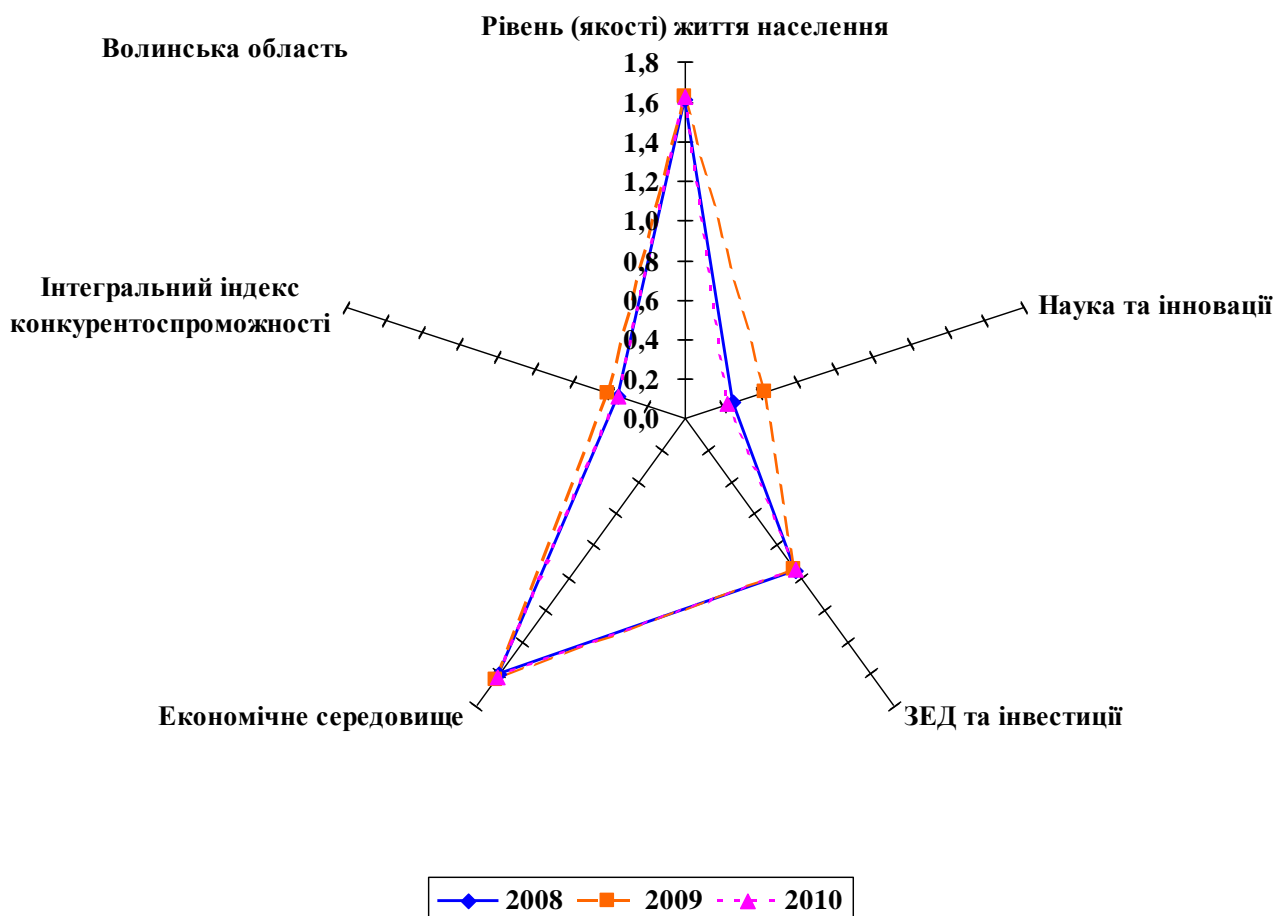
Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Вплив факторів на показник інтегрального індексу конкурентоспроможності регіонів (Івано-Франківська область)

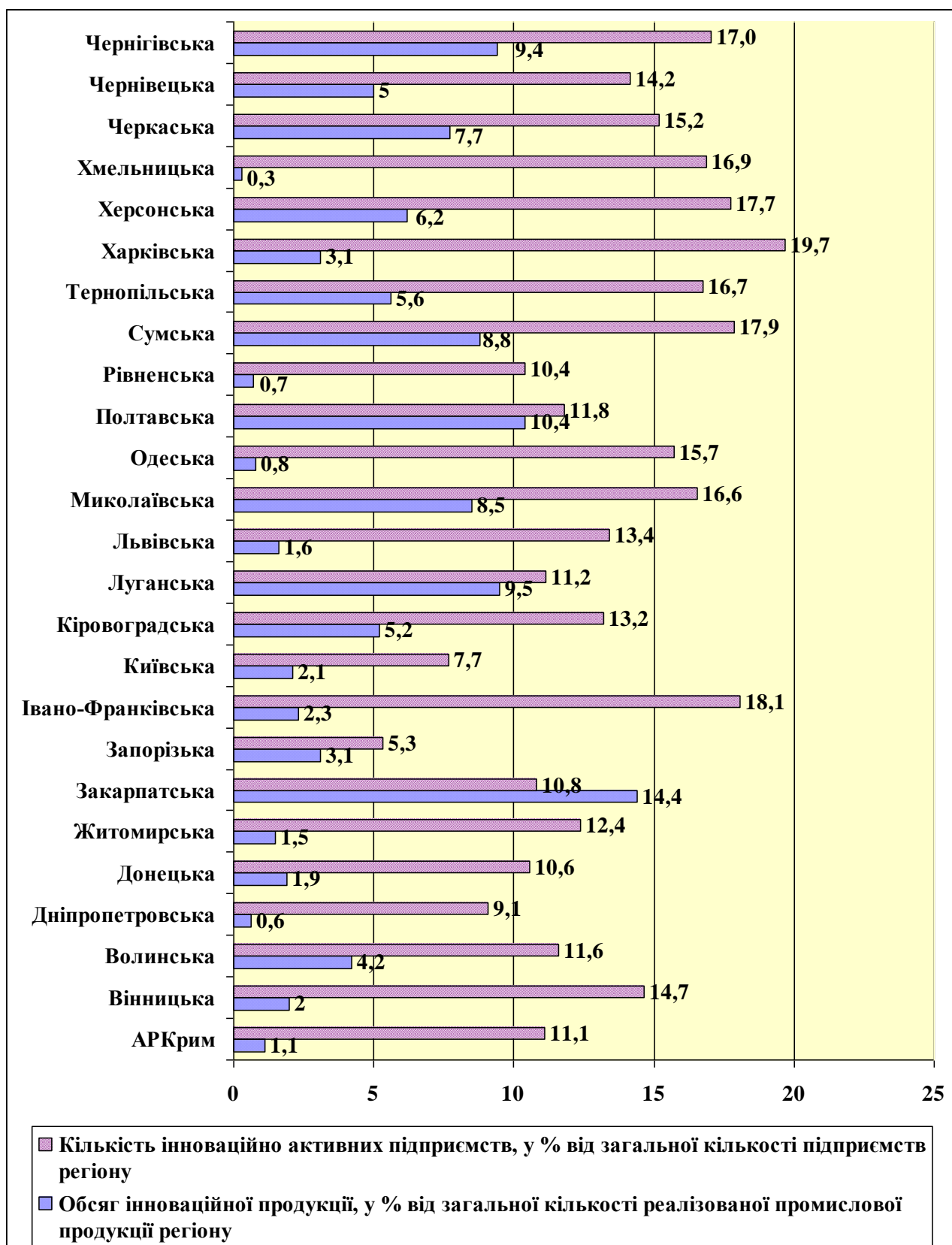
Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

Влиw факторів на показник інтегрального індексу конкурентоспроможності регіонів (Волинська область)

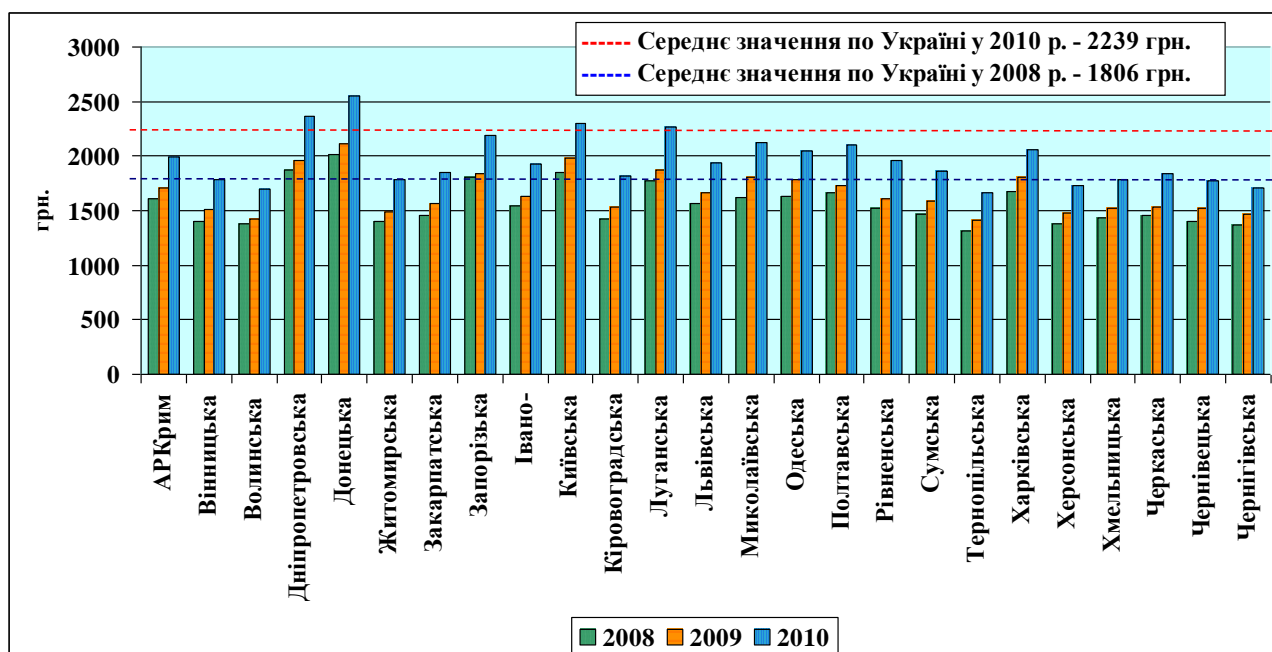
Джерело: складено авторами на основі проведених розрахунків

Інноваційна активність регіонів

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

SWOT-АНАЛІЗ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

	<u>СИЛЬНІ СТОРОНИ</u>	<u>СЛАБКІ СТОРОНИ</u>	<u>МОЖЛИВОСТІ</u>	<u>ЗАГРОЗИ</u>
1	2	3	4	5
Інвестиційна діяльність	Наявні матеріальна, сировинна бази	Зношеність основних фондів. Фінансова неспроможність великої кількості підприємств до оновлення, технічного переобладнання	Розширення міжнародної співпраці, розвиток внутрішнього ринку	Недостатній розвиток сільської місцевості
	Вигідне географічне розташування	Невелика кількість підприємств експортно-орієнтованої продукції	Впровадження інвестиційних проектів	Від'ємне зовнішньоторговельне сальдо
Інноваційний розвиток	Високий професійний рівень працівників	Низький рівень фінансування науково-дослідних установ та організацій	Розвиток міжнародних контактів	Відтік молоді, науковців та кваліфікованих кадрів
	Наявність інноваційних продуктів	Недостатність коштів на інноваційну діяльність	Розширення переліку конкурентоспроможної продукції	Великі витрати на нововведення
Розвиток підприємництва	Наявність інфраструктури підтримки підприємництва, мережі дозвільних центрів, географічні, природні та трудові ресурси	Відсутність дешевих банківських кредитів для реалізації проектів суб'єктами малого та середнього підприємництва	Удосконалення роботи дозвільних центрів. Залучення коштів міжнародної технічної допомоги в розвиток партнерства і взаємовигідного діалогу влади та бізнесу	Припинення підприємницької діяльності суб'єктами малого та середнього бізнесу
Використання та оновлення промислово-технологічного та агропромислового потенціалу	Нові інвестиції в промисловість	Низький рівень інновацій в промисловість	Збільшення частки інноваційних інвестицій	Високе податкове навантаження, високі банківські відсотки
	Наявність майже всіх основних галузей промисловості	Висока енергоємність підприємств	Запровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій	Зростання вартості енергоносіїв, низька платоспроможність споживачів продукції

Продовження додатку Ф

1	2	3	4	5
	Великий природний земельний потенціал	Низька ефективність діючих сільськогосподарських підприємств	Технічне й технологічне оновлення сільськогосподарських підприємств	Диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію та засоби її виробництва
	Велика кількість агроформувань ринкового типу	Високий рівень фізичної та моральної зношеності основних виробничих фондів та низький відсоток оборотних засобів у структурі наявного майна	Створення конкурентного середовища на ринку сільськогосподарської продукції	Обмежений доступ до фінансових ресурсів для оновлення матеріально-технічної бази підприємств агропромислового комплексу
Ефективність енергоспоживання	Електрифікація 100 % населених пунктів області. Функціональні можливості електромереж та трансформаторного парку ПАТ «Волиньобленерго» забезпечують стабільну роботу системи електропостачання при максимальних навантаженнях до 400 МВт. У нічний час вільні потужності для споживання становлять не менше 200 МВт влітку й 100 МВт взимку	Щорічні низькі рівні фінансування інвестиційних програм ПАТ «Волиньобленерго», що незабезпечує оновлення енергогосподарства	Упровадження електричного теплоаккумуляційного обігріву замість природного газу та в негазифікованих районах	Стрімке старіння мережі електропередачі 10 кВ, які стримують збільшення величини приєднаної потужності та підключення нових струмоприймачів, а також запровадження електроопалення

Продовження додатку Ф

1	2	3	4	5
	Наявність сировинних баз для розвитку виробництв альтернативних видів палива	Недостатня інженерна підготовка проектів, що передбачають використання енергоносіїв з нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії	Підвищення рівня енергозабезпеченості регіону за рахунок використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії до 50 відсотків (на сьогодні – 35 %)	Несвоєчасне прийняття нормативних актів, що регулюють спрямування бюджетних коштів у рамках Державної цільової економічної програми енергоефективності й розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 роки
Розвиток транспортної інфраструктури, зв'язку та інформаційних технологій	Наявність мережі автомобільних доріг, залізничний транспорт	Незадовільна якість доріг	Залучення коштів інвесторів	Зниження транспортно-експлуатаційних показників на дорогах міського значення
	Наявність впевненого прийому сигналу мобільного зв'язку та стаціонарного телефонного зв'язку майже на всій території області	Слабкий розвиток абонентської мережі в містах. У сільській місцевості застаріле обладнання, відсутність абонентської мережі	Створення доступу до мережі Інтернет за технологією ADSL	

Продовження додатку Ф

1	2	3	4	5
	Передача по цифровому телебаченню програм вітчизняних операторів по 32 каналах	Відсутність прийому регіональних телепрограм у північних районах області	Заповнення інформаційного простору програмами вітчизняних операторів	
Демографічна ситуація та ринок праці	Вища ніж у середньому по Україні народжуваність	Високий рівень безробіття, незайняті молоді спеціалісти	Підвищення освітнього й професійного рівня	Депопуляція сільських територій
	Дешева робоча сила	Природне скорочення населення	Набуття практичного досвіду за кордоном і його використання у власній державі	Втрата наукового потенціалу через низьку оплату праці науковців
	Велика пропозиція спеціальностей на ринку праці	Проблема працевлаштування населення після 40 років	Співпраця між центрами зайнятості та підприємствами	Відтік працездатного населення за кордон
Освіта, якість людського потенціалу	Активне впровадження державно-громадської моделі управління навчальними закладами	Часткове забезпечення фінансування для утримання навчальних закладів освіти та недостатнє фінансування для розвитку освіти. Неможливість забезпечення права громадянам здобути якісну освіту	Забезпечення належного фінансування навчальних закладів	Зниження інтелектуального ресурсу держави. Відтік обдарованої та творчої молоді за кордон
	Зменшення наповнюваності класів, шкіл. Організація навчання в одну зміну	Зменшення контингенту учнів	Розроблення комплексу взаємозв'язаних завдань і заходів з відповідним фінансуванням	Відтік педагогічних кадрів з освітніх закладів. Закриття, призупинення роботи шкіл

Продовження додатку Ф

1	2	3	4	5
Охорона здоров'я	Розвинута мережа лікувально-профілактичних закладів	Захворюваність на онкопатології	Стовідсоткове забезпечення лікарськими засобами хворих на онкозахворювання, оснащення лікувальних закладів сучасною діагностичною та лікувальною апаратурою	Погіршення демографічної ситуації
	Розвиток високоспеціалізованої допомоги на базі обласної клінічної лікарні	Слабке забезпечення лікувально-профілактичних закладів санітарним транспортом	Придбання санітарного транспорту за рахунок централізованих коштів та коштів місцевих бюджетів	Несвоєчасне надання невідкладної медичної допомоги
Житлово-комунальні послуги, забезпечення житлом	Наявність водних ресурсів для забезпечення питною водою	Велика зношеність комунікацій, мереж і спецтранспорту	Перехід на альтернативні види палива, індивідуальне опалення, дахові котельні	Нестача коштів на реконструкцію та оновлення житлово-комунального господарства
	Поступова передача житла в обслуговування населення	Старіння житлового фонду	Переведення житла в об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	Нестача коштів на капітальний ремонт
Охорона та раціональне використання природних ресурсів	Велика частка сільськогосподарських угідь	Зменшення родючості ґрунтів, низький рівень використання осушених земель, заболочення	Програма відновлення лісів, проведення робіт з вапнування кислих ґрунтів	Нестача коштів на природоохоронну діяльність
	Наявність покладів корисних копалин	Незадовільне фінансування природоохоронних заходів	Заліснення небезпечних територій	Відсутність прогресивних технологій при розробці корисних копалин

Використання культурного та туристичного потенціалу для регіонального розвитку	Наявність природних та рекреаційних ресурсів (сприятливі кліматичні умови, багатство флори й фауни)	Відсутність спеціалістів із розвитку туризму у районних державних адміністраціях, недостатнє фінансування програм з розвитку туристично-рекреаційної сфери в області	Розвиток туристичної інфраструктури, «зеленого» туризму. Збільшення кількості робочих місць у сфері обслуговування, а також надходжень до бюджету	Недостатня державна підтримка суб'єктів господарювання внутрішнього туризму (пільгові кредити, податкові канікули)
	Наявність пам'яток археології, історії, архітектури національного і місцевого значення	Недостатність обслуговуючого персоналу (гіди, екскурсоводи тощо)	Покращення міжнародного іміджу України й Волині	Зменшення інвестицій на охорону навколишнього середовища. Погіршення екологічної ситуації. Занепад архітектурних пам'яток через брак коштів на їх охорону

Джерело: [190]

